

MGD300 – Master i diakoni

Når ord mangler...

... om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer

Diakonhjemmet Høgskole

Student: Ellen Norbakken

15.05.2012

Antall ord: 27457

Veileder: Anne Austad

Sammendrag

Studien har tatt utgangspunkt i problemstillinga ”*Hvorfor er det så lite snakk om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer, og hvilken beredskap finnes hos lederne i disse forsamlingene til å forebygge og møte påstander om seksuelle overgrep?*”.

En reportasjeserie i regionavisa Nordlys i juni 2011 satte fokus på seksuelle overgrep i læstadianske familier tilknyttet lyngenretninga. Både utsatte, forsamlingsledere og ulike fagfolk var intervjuet. Etter reportasjeserien forventet jeg oppfølgende reportasjer om opprydding i miljøene, men det ble helt stille, og jeg undret meg over hvorfor det ikke ble mer snakk om problemstillingene og hva som eventuelt ble gjort for å rydde opp eller forebygge nye overgrep.

Med utgangspunkt i avisreportasjene, samt kvalitative intervjuer av forsamlingsledere fra luthersk-læstadiansk miljø og personer som arbeider med overgrepsutsatte, har jeg forsøkt å belyse denne tausheten, gjennom å fortolke de ulike informantenes forståelse av forsamlingsmiljøet og mekanismene i det. Analysen er tematisk, og funnene er drøftet opp mot teorier om taushet i kristne miljøer, taus æreskultur i samiske og læstadianske miljøer, samt teorier om taushet som konsekvens av mangel på språk og begrepsapparat.

Hovedkonklusjonen er at de luthersk-læstadianske miljøene bærer med seg en kulturell taushet knyttet til slektsforhold og ære lik den samiske slektstradisjonen, kombinert med kulturell taushet knyttet til forsamlingsmiljøet slik man kan se i andre kristne, lukkede miljøer. I tillegg mangler miljøene tradisjon for å snakke om seksualitet og skille dette fra seksuelle overgrep, med den følge at de mangler språk og begrepsapparat for det. Disse kulturelle og språklige faktorene kan hver for seg medføre taushet i et miljø, men sammen virker de forsterkende og kan være en forklaring på hvorfor de luthersk-læstadianske miljøene framstår som enda tausere enn andre tause miljøer. Om beredskap og forebygging viser studien at det er en bevisstgjøring og et konkret arbeid på gang.

Forord

Å skrive masteroppgave har vært en lærerik og utrolig spennende, om enn noen ganger frustrerende, prosess. Men å ha muligheten til å fordype meg i et tema jeg interesserer meg for på en slik måte, er et privilegium, i tillegg til at det både er interessant og gøy. Det har også vært mye arbeid, og det er mange som i dag fortjener en takk for sitt bidrag til at jeg har lyktes i å skrive denne oppgaven:

- Informantene mine: Tusen takk for at dere var så imøtekommende og åpne, tok dere tid, delte av deres erfaringer og kunnskap, og velvillig svarte på alle mine spørsmål. Uten dere hadde det blitt lite å jobbe videre med!
- Anne Austad: Det har vært en glede å ha deg som veileder! Du har inspirert, oppmuntra og kommet med konstruktive tilbakemeldinger når jeg har trengt å bli hanka litt inn. Tusen takk!
- Berit og Gitte: Tusen takk for gjennomlesing da jeg begynte å bli kraftig stressa, for oppmuntring, korrektur og forslag til omformuleringer. Dere bidro sterkt til at jeg kom i mål!
- Kjæreste Eirik: Tusen takk for forståelsen for at jeg ”måtte” rote i ditt fagfelt, samtidig som jeg måtte holde deg utenfor arbeidet mitt og tankene mine om det. Og takk for at du får meg til å le, også når jeg er som mest sliten. Men hvis du nå tror at jeg skal ta oppvasken bare fordi jeg er ferdig med masteroppgaven, må du tro om igjen!

Til slutt en takk til alle lærerne på Diakonhjemmet og Line på KUN, alle medstudenter, heilagjeng-jenter, venner, venninner og familie for øvrig: takk for inspirasjon, oppmuntring, trøst og at dere har trodd på meg og prosjektet mitt. Nå er jeg i mål, hurra!

Tromsø, 15.mai 2012

Ellen Norbakken

Innhold

Sammendrag	2
Forord	3
1. Innledning	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema	7
1.2 Problemstilling, avgrensing og begrepsavklaringer	7
1.2.1. Noen avgrensinger	8
1.2.2. Begrepsavklaringer	9
1.3. Forskningsoversikt	11
1.4. Datamateriale	14
1.5. Relevans for framtidig arbeid	14
2. Kontekst	15
2.1. Historisk bakgrunn og særtrekk ved luthersk-læstadianske forsamlinger	16
2.2. Utbredelse, organisering og "medlemstilfang"	17
2.3. Lukkethet	18
2.4. By og bygd	19
3. Teori	21
3.1. Taushetskultur og ære – noen mekanismer i ulike kulturer	21
3.1.1. Samiske slektsforhold og æreskultur	21
3.1.2. Læstadiansk kultur	22
3.1.3. Kultur i kristne menigheter	23
3.2. Seksuelle overgrep og språk	24
3.2.1. Skam og mangel på ord	24
3.2.2. Erfaringsnære og erfaringsfjerne ord	25
3.2.3. Incestutsatte og ikke-verbal kommunikasjon	25
3.2.4. Læstadianismen og seksualitet	26
4. Metode	28
4. 1. Vitenskapsteoretisk plassering og forforståelse	28
4.2. Kvalitative metoder – semistrukturerte intervjuer	29
4.3. Utvelgelse av informanter	30
4.4. Ethiske refleksjoner	30
4.5. Gjennomføring av intervjuer, kontaktmåter, rekkefølge	32
4.6. Analysestrategier	33
4.7. Styrker og svakheter ved datainnsamlinga	33

5. Presentasjon av datamateriale.....	37
5.1. Avisreportasjene.....	37
5.1.1. Utsattes historier	37
5.1.2. Forsamlingsledernes uttalelser	37
5.1.3. Andre uttalelser.....	38
5.2. Informanter til kvalitative intervjuer.....	39
5.2.1. Forsamlingslederne	39
5.2.2. Ressurspersonene	39
6. Analyse	41
6.1. Kulturelt betinget taushet, æresbegrep.....	41
6.1.1. Forsamlingslederne	41
6.1.2. Ressurspersonene	42
6.1.3. Avisreportasjene.....	43
6.1.4. Oppsummering.....	46
6.2. Intern opprydding med tilgivelse eller juridisk straffeforfølgning?.....	47
6.2.1. Forsamlingslederne	47
6.2.2. Ressurspersonene	48
6.2.3. Avisreportasjene.....	49
6.2.4. Oppsummering.....	51
6.3. Ivaretagelse av utsatte og overgriper.....	51
6.3.1. Forsamlingslederne	51
6.3.2. Ressurspersonene	53
6.3.3. Avisreportasjene.....	54
6.3.4. Oppsummering.....	56
6.4. Språk for seksuelle overgrep	57
6.4.1. Forsamlingslederne	57
6.4.2. Ressurspersonene	59
6.4.3. Avisreportasjene.....	60
6.4.4. Oppsummering.....	62
6.5. Forebygging og beredskapsplaner	62
6.5.1. Forsamlingslederne	62
6.5.2. Ressurspersonene	65
6.5.3. Avisreportasjer	68
6.5.4. Oppsummering.....	70

7. Drøfting.....	71
7.1. Taushetskultur både i slekt og forsamling?.....	71
7.2. Å snakke om seksualitet – på godt og vondt.....	74
7.3. Forebygging og beredskap	78
7.4. Utblikk i lys av taushetskultur, mangel på språk, samt forebygging og beredskap	79
8. Konklusjon	82
Litteraturliste.....	83
Vedlegg:.....	86
Vedlegg 1: Informasjonsbrev til forsamlingsledere.....	86
Vedlegg 2: Informasjonsbrev til ressurspersoner.....	88
Vedlegg 3: Intervjuguide, forsamlingsledere	90
Vedlegg 4: Intervjuguide, ressurspersoner	92
Vedlegg 5: Informasjonsnotat om beredskap for De liberale	94

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Seksuelle overgrep er dessverre noe som finnes i alle lag i samfunnet. De siste tjue årene har gjennom jevnlig avsløringer vist at kristne organisasjoner og miljøer heller ikke er noen garanti for beskyttelse mot seksuelt maktmisbruk. I 2006 var det store medieoppslag fra Kautokeino (Duesund og Hamran 2006, Brennpunkt – Kautokeino-oppgjøret, del 1 og del 2, 2006), hvor det viste seg at unge jenter ble ”opplært” seksuelt av voksne menn fra alle lag i samfunnet. Dette framsto som allment akseptert og jenter som meldte fra, møtte liten forståelse hos mødrene. De møtte heller holdninga *”Er dette noe å bråke om, da? Det er jo sånn det alltid har vært!”*. Denne overgrepskulturen var ikke knyttet til noen spesiell menighet eller retning innenfor Den norske kirke, men befant seg i et område preget av sterke samiske og læstadianske tradisjoner, og jeg har undret meg mye over hvordan en slik kultur kan få sette seg i et samfunn, og hva det gjør med de som vokser opp der. Våren 2011 kunne finske medier melde at læstadianske forsamlinger hadde registrert mellom 70 og 100 seksuelle overgrep innenfor miljøet siden 80-tallet, og samme sommer presenterte regionavisa Nordlys en reportasjeserie om utbredt bruk av vold og seksuelle overgrep i lyngenretninga av læstadianismen. Etter Nordlys-reportasjene ventet jeg flere oppslag om vilje og større åpenhet for å komme dette problemet til livs, men det ble taust – igjen – og jeg ble sittende med spørsmålet om hva som gjøres for å forhindre at mennesker, barn, unge og voksne, skal få ødelagt livene sine i kristne miljøer som de fleste tror er trygge.

1.2 Problemstilling, avgrensning og begrepsavklaringer

Temaet seksuelle overgrep har engasjert meg lenge, og jeg har tidligere belyst i en egen fordypningsoppgave hvorvidt det er grunn til å mistenke høye mørketall av seksuelle overgrep innenfor læstadianske miljøer, uten at det ga noen grunn til å konkludere med verken høyere eller lavere frekvens enn i andre deler av samfunnet. Stillheten etter nevnte reportasjeserie i avisa Nordlys våren 2011, samt forsamlingslederens utsagn om at forsamlingene ikke hadde spesielle beredskapsplaner eller strategier for å forebygge eller møte påstander om overgrep (Solvang og Østring 4. juni 2011), førte fram til følgende problemstilling:

Hvorfor er det så lite snakk om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer, og hvilken beredskap finnes hos lederne i disse forsamlingene til å forebygge og møte påstander om seksuelle overgrep?

1.2.1. Noen avgrensinger

Læstadianismen er en bevegelse med flere retninger, men jeg har valgt å fokusere på den luthersk-læstadianske retninga, også kalt lyngenretninga eller lyngenlæstadianerne. Den er en av de tre største fraksjonene og har sitt kjerneområde i Lyngen og Storfjord i Nord-Troms. Denne avgrensninga har flere årsaker: Retninga regnes for å være av de strengeste og mest lukkede greinene av læstadianismen, lyngenlæstadianerne er den retninga med størst innflytelse i min hjemregion, og de utsatte som stod fram i nevnte avisreportasjer i Nordlys, kom fra disse områdene.

Læstadianismen oppstod i samisk kontekst, og flere steder har den hatt stor betydning for styrking av samisk identitet (Steinlien 1999). Det er likevel ikke slik at samiske tradisjoner og læstadianske tradisjoner er identiske. En del elementer er overlappende, det vil si at du finner dem både i det samiske og i det læstadianske, men det er i dag også to forskjellige kulturer, hvor den ene er basert på urbefolkning og dennes kulturarv, mens den andre baseres på trostilhørighet og religiøs retning uavhengig av etnisitet. Denne oppgaven tar primært for seg seksuelle overgrep knyttet til de læstadianske forsamlingsmiljøene i lyngenretninga, uavhengig av etnisitet. Likevel vil det i teori- og drøftingsdelen være nødvendig å trekke inn kulturelle faktorer knyttet til samisk kultur og overlappinga mot det læstadianske, for å belyse problemstillinga tilstrekkelig.

Det som har framkommet av påstander via media har omhandlet både overgrep begått av predikanter/tillitspersoner i forsamlingsmiljøet og overgrep innad i familier. Jeg har derfor valgt å ikke skille nevneverdig mellom disse to formene, men fokusere på overgrep i sin helhet som begås av og overfor mennesker innenfor dette miljøet. Jeg skiller heller ikke mellom gutter og jenter. Selv om det ved første øyekast kan virke som at det er flere jenter enn gutter som opplever å bli krenket seksuelt, kan det tenkes at tabuet ved å stå fram med slike opplevelser er langt større for gutter enn for jenter, i og med at det å betrakte seg selv som offer eller bli oppfattet slik av omgivelsene, strider mot det tradisjonelle maskuline rolleidealet. Dermed er det rimelig å anta at mørketallene for gutter også er høyere (Andersen

2001). Jeg har følgelig valgt ikke å problematisere forhold rundt kjønn, da det ikke nødvendigvis har direkte betydning for tausheten og beredskapen i miljøene å gjøre.

1.2.2. Begrepsavklaringer

Noen begreper går igjen i oppgaven, og innledningsvis kan det være greit å avklare nærmere hva som legges i dem.

Seksuelle overgrep

Seksuelle overgrep handler i første rekke ikke om seksualitet, men om maktskjevheter og misbruk av makt. Med utgangspunkt i Torbjørn Andersens definisjon (Andersen 2001) deles gjerne seksuelle overgrep inn i tre kategorier: seksuell omgang, seksuell handling og seksuelt krenkende adferd.

- Seksuell omgang innebærer samleie eller samleielignende forhold, det vil si penetrering i munn av penis eller innføring av penis eller gjenstand i vagina eller anus. Onani, slikking, suging eller gnidning av den ene eller den andres kjønnsorgan regnes også som seksuell omgang. Dette er den groveste og mest alvorlige formen for seksuelt overgrep.
- Seksuell handling innebærer også fysisk kontakt mellom overgriper og utsatt, men i form av beføling eller at overgriper tar på kroppen til den utsatte.
- Seksuelt krenkende atferd innebærer ikke fysisk kontakt mellom overgriper og overgrepsutsatt, men omhandler blotting, slibrig snakk, kommentarer om andres kropp og former, visning av pornografisk materiale og lignende.

Både seksuell omgang og seksuell handling er noe overgriper gjør *med* den utsatte, mens seksuelt krenkende adferd er noe overgriper gjør *overfor* den utsatte (Andersen 2001).

Incest

I tillegg har vi begrepet incest som sier noe om relasjonen mellom overgriper og overgrepsutsatte. Tradisjonelt har incest blitt definert som seksuelle overgrep hvor utsattes foreldre, beste-/oldeforeldre eller søsken er overgripere. Med samfunnsutviklingas endring i familiemønstre, mener psykologene Tone S. Borchgrevink og Helen J. Christie at denne

definisjonen blir for snever, og de argumenterer for at definisjonen bør romme alle som har en foreldre- eller foreldrelignende omsorgsrolle i forhold til barnet:

”Incest er fysisk og psykisk krenkelse av barn og unges seksuelle integritet, begått av noen de står i et avhengighetsforhold til, skapt av nær sosial familietilknytning.”
(Borchgrevink og Christie 1991:15).

Støttesenteret mot incest og seksuelle overgrep i Tromsø (SMISO) mener i følge sine nettsider at sosial avhengighet kan være like relevant som avhengighet betinget av biologi, forsørger- eller oppdragerrolle. I definisjonen senteret arbeider etter, inkluderes dermed både biologisk familie og venner, naboer, trenere, lærere og lignende. Altså personer som står i et tillitsforhold til barnet (SMISO 2007).

Profesjonell incest

I arbeidet med forebygging, avdekking og bearbeiding av seksuelle overgrep trekkes også begrepet *profesjonell incest* inn som en betegnelse på overgrep i kirkelig sammenheng – for eksempel begått av religiøse autoritetspersoner som sjelesørgere – da denne typen krenkelser har mange likhetstrekk med incest både med tanke på relasjonsbånd, tillit og avhengighet (Kleiven 2010). Alle tilfeller av incest er med andre ord seksuelle overgrep i en eller annen form, men et seksuelt overgrep er ikke nødvendigvis incest. Dette er en viktig differensiering å ha i bakhodet når denne studien leses, da jeg som sagt har valgt ikke å skille mellom de ulike formene for overgrep i besvarelsen av studiens problemstilling.

Utsatt og overgriper

I omtalen av personer som blir eller har vært utsatt for overgrep, og personer som begår overgrep, har jeg valgt hovedsakelig å bruke benevnelsene *utsatt* og *overgriper*. *Overgriper* først og fremst fordi det etter min mening best synliggjør at en person forgriper seg, og at det er et overgrep mot en annen. Benevnelsen *utsatt* vil i noens ører høres fremmed ut, kanskje til og med litt kynisk, da det ikke framkaller samme medlidenhet som benevnelsen *offer*. Likevel mener jeg benevnelsen *utsatt* er viktig. Bruken av ordet *offer* kan virke stakkarliggjørende og passiviserende for de det gjelder, og det å være handlende i eget liv ses gjerne på som en av

nøkklene i kampen for å ta tilbake kontrollen over eget liv og komme seg videre etter overgrep. Flere av landets støttesentre for overgrepsutsatte, samt krisesentre, benytter benevnelsen *utsatt* i stedet for *offer* om personer som har opplevd overgrep, og benevnelsene er problematisert i Helga Eggebøs masteroppgave i sosiologi "Hva er galt med å være offer?" (Førde 2007).

Gyldiggjøring og ugyldiggjøring

Begrepene brukes flere steder i oppgaven og er hentet fra sosiologiprofessor Eva Lundgrens studie om barn som har vært utsatt for seksuelle og rituelle overgrep.

Ugyldiggjøringsprosessen er den prosessen der overgrepet gjøres til noe ikke-eksisterende, eller ugyldig, overfor omverdenen, og mer eller mindre også for den som er utsatt for overgrepet. *Gyldiggjøringsprosessen* på sin side, kan defineres som en motsats til ugyldiggjøringa, hvor den utsatte "får støtte fra omverdenen for sin egen virkelighet" (Lundgren 1994:242).

Glemselens hav er et begrep som brukes både i avisreportasjene og av informanter i mine egne intervjuer i denne studien. I følge en av forsamlingslederne er ikke begrepet læstadiansk. Han hadde selv tatt det i bruk etter å ha hørt det i en radiotale av en fra Sørlandet. Begrepet refererer til et bilde på tilgivelsen: Det Gud tilgir senkes ned i glemselens hav. Ved bredden av dette havet er det skiltet med "Fisking forbudt". Det som er tilgitt av Gud, skal dermed ikke mennesker hente fram igjen. Opphavet til begrepet er ukjent, men det har trolig sitt utspring i Mika 7:19: "Du skal kaste alle våre synder ned i havets dyp" (Bibelen 2011).

1.3. Forskningsoversikt

Så vidt meg bekjent er det forsket svært lite spesifikt på seksuelle overgrep i læstadianske miljøer. Det er dermed vanskelig å finne litteratur om temaet, men i nordisk og norsk sammenheng, er det de siste tiårene gjort en del undersøkelser og forskning på seksuelle overgrep i andre kristne kontekster.

Eva Lundgren er en internasjonalt anerkjent professor i sosiologi, samt kjønnsforsker, med hovedvekt på kvinneforskning, og hun arbeidet med dette ved universitetet i Uppsala i

perioden 1993-2011. Siden begynnelsen av åttitallet har hun satt fokus på kvinner utsatt for vold og overgrep, og har gjennom flere undersøkelser både av barn og voksne, forsket mye på seksuelle overgrep og vold i sammenheng med kristendomsforståelse. Studien om barns erfaringer med overgrep innenfor religiøse miljøer ble publisert i boka "La de små barn komme til meg: barns erfaringer med seksuelle og rituelle overgrep" i 1994, og har blant annet gitt oss begrepene gyldiggjøring og ugyldiggjøring, som jeg benytter i denne studien.

Reimunn Førsvoll er prest og familieterapeut og har arbeidet mye med temaet seksuelle overgrep; i 1996 med prosjektet "Kirken i møte med ofre for seksuelle overgrep" basert på en undersøkelse blant over hundre utsatte, og i 2003 kom boka "Fra synd, fra sorg, fra fare. Seksuelle overgrep i kirke og samfunn".

Thorbjørn Andersen er sosionom med mange års erfaring som par- og familieterapeut. Han har arbeidet mye med seksuelle overgrep mot gutter og menn og publiserte i 2001 boka "Tause menn. Seksuelle overgrep mot gutter i kristne miljøer". Gjennom historiene til seks utsatte gutter behandler boka temaer som maktulikhet og maktmisbruk, samt gutter som utsatte.

Tormod Kleiven er førsteamanuensis og studiedekan ved Høyskolen Diakonova. Siden 1995 har han arbeidet med seksuelle krenkelser innenfor kristne miljøer på ulike måter, blant annet gjennom studier av hvordan fem kristne organisasjoner og kirkesamfunn har håndtert saker vedrørende krenkelser og overgrep innenfor sine miljøer, og gjennom arbeid med utarbeidelse av retningslinjer for håndtering av overgrepssaker innen Normisjon. Siden 2001 har han skrevet flere oppgaver og bøker som behandler ulike sider ved seksuelle overgrep i kristne sammenhenger.

Alle disse tre behandler seksuelle overgrep og krenkelser i forbindelse med kristne miljøer, men med noe ulike vinklinger. Selv om ingen spesifikt oppgir å ha arbeidet med læstadianske miljøer, er det ikke usannsynlig at Førsvolls, Andersens og Kleivens funn og tanker kan være aktuelle også i sammenheng med luthersk-læstadianske forsamlingsmiljøer.

I tillegg er det gjort noe forskning rettet spesifikt mot ulike kulturelle faktorer og mekanismer i områdene hvor lyngelæstadianismen har sitt kjerneområde:

Elisabeth Gerhardsen er psykologspesialist og har gjennom sitt arbeid med barn og unge ved Samisk nasjonalt kompetansesenter for psykisk helse (SANKS), gjort noen interessante erfaringer og refleksjoner som angår kultur, vold og overgrep i samiske miljøer. Samiske miljøer er som tidligere nevnt ikke identisk med læstadianske miljøer, eller vice versa, men det er flere overlappinger og fellestrekk mellom mekanismer i samiske og læstadianske tradisjoner og kulturforståelser som kan bidra til å belyse problemstillinga i denne studien.

Torjer Olsen er religionsviter ved Universitetet i Tromsø og har i mange år forska på læstadianisme, og da spesielt lyngenretninga, og deres forhold til seksualitet og kjønnsroller. Han disputerte i 2008 med doktorgradsavhandlinga ”Kall, skaperordning og makt: en analyse av kjønn i lyngelæstadianismen”, og hans funn er høyst relevant å skjele til i denne sammenhengen.

Øystein Steinlien har i en hovedfagsoppgave i samiske studier rettet søkelyset mot ”Kulturell endring og etnisk kontinuitet. Læstadianisme som politisk samlingsverdi i en samisk kystbygd” (1999). Denne studien tar for seg kulturelle mekanismer knyttet både til læstadianske miljøer og til samiske.

Ann-Kirsti Gamst og Astrid Weber utførte i 2006 en studie kalt ”Å finne et språk” – en oppgave om selvskading hos overgrepsutsatte. Studien er en bacheloroppgave tilknyttet sosionomutdanninga ved Høgskolen i Finnmark, og innehar interessante funn og refleksjoner rundt selvskading som ikke-verbal kommunikasjon i kontekster hvor seksuelle overgrep ikke snakkes om.

Som forskningsoversikten viser, ser det til å være et hull i forskninga når det kommer spesifikt til koblinga mellom seksuelle overgrep og luthersk-læstadianske miljøer. Denne studien er et forsøk på å bidra til å fylle dette hullet.

1.4. Datamateriale

Datamaterialet til studien består av en serie avisreportasjer fra regionsavisa Nordlys, publisert i perioden 4. juni – 16. juni 2011, og seks dybdeintervjuer gjennomført av undertegnede i mars 2012. Materialet er sådan av ulik type. Avisreportasjene var publisert om lag et halvt år før denne studien startet, jeg har ikke hatt innvirkning på dem i utgangspunktet, og har dermed heller ikke hatt mulighet til å vinkle eller vektlegge spørsmål spesifikt i retning av denne studiens problemstilling. Dybdeintervjuene derimot er spesifikt tilpasset studien. Informantene er valgt ut strategisk med tanke på hvem som kunne ha noe å bidra med for å belyse problemstillinga. Intervjuer av lederne for de to grupperingene i den luthersk-læstadianske forsamlingen gir et inntrykk av deres forståelse av seksuelle overgrep i sin helhet, samt forekomst, forebygging og beredskap, mens intervjuer av ressurspersoner fra ulike greiner innenfor hjelpeapparatet sier noe om hvorvidt forsamlingsledernes virkelighet stemmer overens med den virkeligheten utsatte forteller om gjennom hjelpeapparatet. Med ressurspersoner menes her personer som arbeider direkte med utsatte, fortrinnsvis på ulike støttesentre, eller personer som er oppnevnt via Kirkens ressurscenter som ressurs- eller kontaktperson for mennesker som opplever overgrep i kirkelig kontekst. Samtlige av intervjuene er gjennomført av undertegnede, noe som har gitt god mulighet til underveis å stille utdypende og oppfølgende spørsmål for bedre å besvare studiens problemstilling.

1.5. Relevans for framtidig arbeid

Som framtidig diakon innenfor Den norske kirke eller en frivillig organisasjon, anser jeg muligheten som ganske stor for at jeg vil komme i kontakt med mennesker som har opplevd seksuelle overgrep i en eller annen form. Som diakon i Nord-Norge er sannsynligheten for at noen av disse overgrepsutsatte har læstadiansk bakgrunn, absolutt til stede. Læstadianerne er medlemmer av Den norske kirke og slutter opp om kirkelige handlinger, gudstjeneste og prest der de bor – vel og merke hvis presten er mann, heterofil og førstegangsgift. Dermed er det viktig å vite noe om hvordan disse miljøene virker; hvilket fokus og beredskap som finnes internt i forsamlingsmiljøet for å forhindre at overgrep skjer eller blir dysset ned, og hvordan kirka eventuelt kan bidra og samarbeide med forsamlingene både lokalt og overordna for å forebygge og møte eventuelle påstander på en sunn måte som ivaretar alle impliserte.

2. Kontekst

Den læstadianske bevegelsen har utgangspunkt i sognepresten i Karesuando, Lars Levi Læstadius' liv og forkynnelse midt på attenhundretallet (Aadnanes 1986, Kristiansen 2008). Den vokste og spredte seg raskt i det samiske og kvenske kjerneområdet i Sverige, Finland og Norge, men også i Russland, Baltikum, Danmark og Amerika. Bevegelsen kom etter Læstadius' død raskt til spenninger mellom læstadianere i østlige og i vestlige områder av Nordkalotten. *Østlæstadianerne* stod for en mer åpen og evangelisk form i sin trosutøvelse, mens *vestlæstadianerne* i større grad var mer lukket og etisk streng (lovisk). Videre utviklet det seg rundt århundreskiftet uoverensstemmelser hva angikk teologiske spørsmål, organisasjonsstruktur og ledelse, samt hvilke ledere som skulle overta, og bevegelsen har gjennomgått mange splittelser og endringer gjennom årene. I Norge er bevegelsen litt forenklet sagt delt inn i tre hovedfraksjoner (Kristiansen 2008):

- *De Førstefødte* som har sitt kjerneområde i Ofoten og Lofoten, men har nær kontakt med ”moder”menigheten i Gällivare i Nord-Sverige.
- *Lyngenretninga*, offisielt kalt *Den luthersk-læstadianske forsamling*, med kjerneområde i Lyngen og Nord-Troms. Denne ble i 1992 splittet i *De konservative* og *De liberale*, etter lang tids uenighet om blant annet forståelsen av skapelsesberetninga, samt synet på skilsmisse og gjengifte. Begge forsamlingene hører fortsatt med innunder greina luthersk-læstadianere.
- *Alta-retningen*, også kalt *De småførstefødte*, med tyngdepunkt i Vest-Finnmark. Disse står i nær kontakt med forsamlinger i Finland og representerer sådan den østlæstadianske retningen i Norge.

Tallmessig er disse de største greinene av læstadianisme i Norge, men det finnes i tillegg noen mindre retninger som *Gammellæstadianere*, *Lundbergianere* og *Nyvakte*.

Læstadius talte selv klart og provokatorisk imot religiøs likegyldighet og rasjonalistisk tenkning, og han holdt fram omvendelseskristendom og tradisjonelle pietistiske idealer som livsnødvendige. Ved å være en del av det kirkelige landskap, kunne læstadianerne opponere mot den offisielle kirka, samtidig som konflikter med denne bidro til å utvikle et læstadiansk lederskap og en organisasjon med selvstendig ståsted i forhold til kirka. Denne dobbelheten lever den læstadianske bevegelsen fortsatt med, uavhengig av fraksjonstilhørighet (Aadnanes 1986, Kristiansen 2008).

2.1. Historisk bakgrunn og særtrekk ved luthersk-læstadianske forsamlinger

Erik Johnsen (1842-1941), en same fra Mandalen i Kåfjord i Nord-Troms, ble i slutten av 1860-årene vigslet som predikant i den læstadianske bevegelsen. Erik Johnsen regnes som den sentrale leder av og den egentlige opphavsmannen til lyngenretninga, og hans prekener og Luther-tro dåpssyn vektlegges i denne retninga tyngre enn Læstadius' prekener. På slutten av 1800-tallet vokste baptisismen sterkt i Troms. Disse "gjendøperne" ble en felles fiende for både læstadianerne og Den norske kirke, og medførte nok både at samarbeidet mellom Erik Johnsen og kirka ble så tett som det ble, samtidig som at Erik Johnsen inngående studerte Luther og bekjennelsesskriftene og kom fram til det dåpssynet som i dag skiller lyngelæstadianerne fra alle de andre læstadianske fraksjonene. Der læstadianismen for øvrig forkynner at frelsen ligger i en bevisst omvendelse, og at det for udøpte barn finnes en spesiell nådeordning fram til de er modne nok til bevisst å la seg omvende, kom Johnsen fram til at gjænfødselen skjer i dåpen, og at denne er absolutt nødvendig for å unngå fortapelse. Det forklarer også hvorfor nøddåp og hjemmedåp er vanlig i lyngelæstadianismens kjerneområder. Etter den første splittelsen i Sverige, tok Erik Johnsen avstand fra begge hovedretningene, og etter stridigheter mellom Johnsen og andre predikanter og ledere om dåpssynet på begynnelsen av 1900-tallet, framstår lyngelæstadianismen fra omtrent 1910 som en egen fraksjon av læstadianismen, uten særlig kontakt med eller bindinger til andre læstadianske fraksjoner (Aadnanes 1986).

I 1992 kulminerte langvarige uenigheter i splittelse av lyngenretninga. Uenigheter om dels teologiske spørsmål, dels etiske, samt manglende enighet om autoritet og lederskap var årsaken. De nye forsamlingene kalte seg *De liberale* og *De konservative*, og de definerer seg begge inn under paraplyen luthersk-læstadiansk.

Lyngelæstadianerne har fra tid til annen blitt omtalt som en mer luthersk enn læstadiansk bevegelse, delvis grunnet dåpssynet, delvis grunnet tyngre vektlegging av Luthers og Erik Johnsens prekener enn Læstadius' prekener. Et typisk særtrekk ved den læstadianske vekkelsen var *rørelsen*, det vil si at folk under gudstjenesten kom i sterk affekt, som ble uttrykt gjennom hopping, omfavnelser, gråt, latter og høye rop (Aadnanes 1986). Læstadius så på dette som tegn på levende tro, men rørelsen har etter 2. verdenskrig fått adskillig mindre plass i lyngelæstadianismen enn i de andre fraksjonene. Årsaken skal være frykt for at rørelsen skal bli en form for gjæringsrettferdighet som strider i mot luthersk betoning av at

frelsen kommer av nåden alene, ved tro, og ikke ved menneskeverk (Aadnanes 1986, Kristiansen 2008).

2.2. Utbredelse, organisering og ”medlemstilfang”

Den luthersk-læstadianske forsamlinga har som tidligere nevnt, sitt kjerneområde i Nord-Troms, i et område med tre stammers møte – det vil si at her bor både samer, kvener (etterkommere av finske innvandrere på 1700- og 1800-tallet) og nordmenn. I tillegg finner vi lokale forsamlinger tilknyttet denne greina både i Finnmark og i Sør-Troms. Selv om læstadianismen har og har hatt størst fotfeste i bygdene og på småstedene, finnes det også ganske store lokalforsamlinger av både De konservative og De liberale fra lyngenlæstadianerne i byen Tromsø, hovedsaklig vokst fram av læstadianere som har flyttet til byen på grunn av arbeid eller studier, men også noe nyrekruttering. Her har begge forsamlingene også egne ungdomsforsamlinger.

De luthersk-læstadianske forsamlingene er organisert i mange mindre, lokale forsamlinger som møtes til såkalt søndagsforsamling ledet av den lokale forsamlingsholder.

Forsamlingslederne i min undersøkelse forteller at forsamlingsholderen pekes ut av medlemmene og erfarne predikanter ut fra personlige egenskaper, fromhet og potensial som taler. Å bli forsamlingsholder kan være et steg på veien til å bli predikant. Predikant utnevnes på lignende måte, altså ved å bli utfordret av forsamlingas ledende skikkelser. Predikantene utgjør sammen et predikantråd, som både sørger for organisering av predikantbesøk til lokalforsamlingene, og for utpeking og godkjenning av nye predikanter. Predikantene reiser alltid to og to sammen. Storforsamlinga er samlebetegnelse på alle disse lokale forsamlingene som hører til under samme fraksjon eller grein. Begrepet storforsamling brukes også om stevner, som samler mange læstadianere fra de ulike lokalforsamlinger, den viktigste av disse holdes en gang i året og kalles hovedforsamlinga. Her avgjøres blant annet forsamlingas offisielle holdning til ulike aktuelle saker, og reiseruta til predikantene planlegges. Det er ingen offisiell utnevning av ledere innen bevegelsen, og mine informanter i denne studien sier at det ”bare er blitt slik” at de omtales som forsamlingsledere. De er både predikanter og anses for å ha et lederansvar for storforsamlinga. De konservative og De liberale i lyngenretninga har hver sine forsamlingsholdere, predikanter, hovedforsamling og stevner.

Da forsamlingene er tilknyttet Den norske kirke, er også den enkelte lyngenlæstadianer medlem av Den norske kirke, og hvor mange som regner seg som ”medlemmer” eller

hjemmehørende i forsamlinga, er det ingen sikre tall på, men det antas å være omtrent 9000 lyngenlæstadianere i Norge (Olsen 2008). Lederne for De konservative og De liberale uttaler i undersøkelsen min at storstevnene samler henholdsvis ”flere tusen” og ”opp mot tusen” læstadianere. På disse stevnene kommer det lyngenlæstadianere fra hele regionen. På mindre, mer lokale stevner samles det gjerne 100 – 150 mennesker, og ungdomshelgene som etter hvert er blitt ganske vanlig, samler anslagsvis 70 – 100 ungdommer. Ungdomshelgene er blitt så populære at til og med ungdom som har flyttet ut av Nord-Norge for å studere, kommer hjem for å være med på slike helger.

2.3. Lukkethet

Lyngenlæstadianerne regnes som tidligere nevnt som en del av vestlæstadianismen, som er mer lukket og etisk streng sammenlignet med den østlæstadianske retningas fokus på åpenhet og evangelium. De lutherske bekjennesskriftene står sterkt med sine tre bruksområder for Guds lov: å bevare den ytre samfunnsmessige strukturen, å gi enkeltmennesket bevissthet om sin synd, og å gi den gjenfødte ei rettesnor for det kristne livet. Det siste punktet har vært omdiskutert, og det er bare lyngenretninga som holder fast på denne tradisjonelle lutherske forståelsen (Aadnanes 1986).

Alle som kommer til et læstadiansk forsamlingshus og ønsker å delta på et møte, vil selvfølgelig ønskes velkommen. Læstadianere mener selv at forsamlingene deres er åpne og inviterer gjerne folk på besøk for å se og for å bli omvendt (Gerhardsen 2010). Lukketheten ligger i større grad i det sterke skillet mellom omvendt og ikke-omvendt, innenfor og utenfor, religiøs og verdslig (Steinlien 1999), samt forventningene om en viss livsførsel i tråd med det loven – det vil si Bibelens ord – forkynner. Dette gjør seg gjeldende også hos lyngenlæstadianerne, selv om de på grunn av den sterke betoninga av Luther og forholdet til statskirka, muligens kan virke åpnere enn andre fraksjoner. Ved en omvendelse må det for eksempel foreligge en oppriktig syndserkjennelse meddelt en av forsamlingas ledere eller en medkristen. En *rett* eller *ekte erkjennelse* vil si at et menneske oppriktig innser, erkjenner og angre sine synder. Å kalle seg kristen uten konkret syndserkjenning, var i følge Læstadius ”*nådetjuveri*” (Aadnanes 1986: 56). Erik Johnsen var sterkt kritisk til dette kravet i frykt for at det skulle lede til gjerningsrettferdighet, og at frelsen skulle bli sett på som avhengig av rett syndserkjennelse, men praksisen er fortsatt levende og høyst vanlig hos lyngenlæstadianerne (Aadnanes 1986). Tilgivelsen er som følge av dette også sentral for lyngenlæstadianerne.

Gerhardsen (2010) viser til Steinlien (1999) som uttaler at læstadianske menigheter på lik linje med en del andre samfunn, virker til å bære preg av sterkt indre samhold, forventning om lojalitet og tendens til å ordne opp internt ved indre vanskeligheter. Sammen med ønsket om å beskytte seg mot sekularisering og uønsket verdimeessig påvirkning, medfører det at forsamlinga blir et sterkt sosialt fellesskap. Å bryte med forventet atferd eller verdisyn kan da være svært vanskelig (Gerhardsen 2010).

2.4. By og bygd

Regionen er preget av småbygder med noen litt større kommunesentre inni mellom.

Lyngelæstadianerne har som tidligere nevnt et aktivt forhold til Den norske kirke, og er ofte synlige deltakere i gudstjenesteliv, menighetsråd og andre kirkelige sammenhenger, tross forsamlingenes uttalte mistillit til bispedømmets liberale biskop og Den norske kirkes holdninger til kvinnelige prester og homofile. De fleste steder går da også samarbeidet med den lokale presten godt, så lenge det er en mannlig prest. Læstadianerne går altså til gudstjeneste i tillegg til forsamling. I motsetning til lekmannsbevegelser andre steder i landet, har læstadianerne holdt fast på denne kirketilhørigheten og avvist lek nattverdsfeiring. Tross kritikk mot kirke og prester, nyter altså fortsatt embetet stor respekt (Aadnanes 1996).

Bygdesamfunnene og forsamlinga utgjør på ingen måte en entydig definert kontekst. Noen bygder er ensartede, forsamlingsmiljøet utgjør brorparten av det sosiale livet i bygda, og en del av innbyggerne går i forsamling fordi de er omvendt, andre fordi det er der de har sitt nettverk og ting skjer. I andre bygder kan skillet være stort mellom de som går i forsamling og de som ikke vil ha noe med den å gjøre. I ekstreme eksempler får da barn fra læstadianske familier kanskje ikke delta i verdslige fritidsaktiviteter, men erfaringene mine tilsier at de aller fleste stedene omgås læstadianske og ikke-læstadianske familier, og ungene deltar på fritidsaktiviteter uavhengig av tilhørighet.

Med økt fraflytting fra bygdene og økt tilstrømming til regionens største by, Tromsø, har det også vokst fram ganske store forsamlinger her. Disse forsamlingene samles på samme vis som i hjembygdene, men virker til å ha mindre kontakt med lokalmenighetene i Den norske kirke. Det forrettes med jevne mellomrom dåp på forsamlingshusene, og ungdomsforsamling og barnegrupper har sine møtepunkter der. Historiene går om at ungdom som flytter fra bygda for å studere eller jobbe i byen, blir fulgt opp av forsamlingas egne for å hindre at de snur ryggen til forsamlinga til fordel for andre, mer fristende miljøer som kan trekke dem bort fra

frelsen. Dette har det ikke lyktes meg å finne konkret dokumentasjon på, det men høres heller ikke helt usannsynlig ut. Det som derimot er dokumentert, er at predikanten Trygve Jørgensen allerede tidlig på åttitallet advarte forsamlinga om farene ved at deres barn og ungdommer flyttet til "Satans trone" – Tromsø – for å gå på skole. Å bo i byen innebar både risiko for å komme bort fra forsamlingsmiljøet, velge dårlige kamerater, eller, nesten like ille, komme i kontakt med andre kristne menigheter (Olsen 2008:172).

3. Teori

Flere innfallsvinkler kan være aktuelle med tanke på hvorfor tausheten råder rundt seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske forsamlinger. I kapitlets første del har jeg i hovedsak valgt å benytte teorier som går spesifikt på seksuelle overgrep i menigheter og kristne sammenhenger, samt teori som omhandler lokal kultur. Både Elisabeth Gerhardsen, Øystein Steinlien og Reimunn Førsvoll peker i sine teorier på lukkethet, mekanismer og kulturelle koder som bidrar til å utvikle og ivareta en taushetskultur innad i henholdsvis slekter og kristne miljøer. Gerhardsen omtaler spesielt ære som et sentralt begrep i forhold til slekta eller miljøet en kommer fra.

I andre delen av kapittelet tar jeg for meg teorier angående språk i forbindelse med seksuelle overgrep, samt i tilknytning til læstadianere og seksualitet. Tormod Kleiven fokuserer på språk som påvirkningsinstrument for vår virkelighetsforståelse, samt betydningen bruken av erfaringsfjerne og erfaringsnære ord har i møte med seksuelle overgrep. Ann-Kirsti Gamst og Astrid Webers funn og tanker om incestutsatte og ikke-verbal kommunikasjon presenteres også her, og til slutt har jeg tatt med Torjer Olsens framstilling av lyngelæstadianernes forhold til og diskurs om seksualitet de siste hundre årene.

Noen perspektiver i dette vil overlappe noe og finnes i begge delene. Blant annet vil begrepet skam behandles både i forbindelse med ære og kultur, samt i relasjon til Gud og kristne menigheter i første del, mens skam også kommer inn i relasjon til taushet og språk i kapitlets siste del. I noen av avsnittene, først og fremst avsnittet om læstadiansk kultur, har jeg dessuten valgt å kombinere teoriene og litteraturen, for å danne et best mulig bilde av forholdene, som igjen kan hjelpe meg med å finne svar på problemstillinga.

3.1. Taushetskultur og ære – noen mekanismer i ulike kulturer

3.1.1. Samiske slektsforhold og æreskultur

Psykologspesialist Elisabeth Gerhardsen peker på at det virker vanskelig å snakke om seksuelle overgrep for de aller fleste som har opplevd å bli utsatt, uansett alder, kjønn, religiøs, kulturell eller etnisk bakgrunn. Likevel er det faktorer som spiller inn som kan gjøre en betroelse lettere eller vanskeligere å komme med, og noen av disse kan variere mellom ulike samfunn på en måte som kan sies å være kulturelt betinget. Den utsattes personlighetstrekk, språklige og intellektuelle evner, samt emosjonell fungering vil virke inn. Det samme vil ressurser og risikofaktorer knyttet til omgivelsene og miljøet, og sosiale

faktorer som status og troverdighet. For samiske barn og unge har hun funnet at forholdet til slekta en slik faktor. Institusjonelle overbygninger som stat, fylke og kommune, har med tiden ført til at slektskap ikke lenger har like stor betydning i samfunnsstrukturen og organiseringa av denne som tidligere, men fortsatt er den verdimeslige betydningen av slektskapet stor. Slektskap danner grunnlag for kollektiv identitet og det forventes at du har relasjon til, tar vare på og stiller opp for slekta di. Forventningene om forpliktelser, goder og rettigheter, allianse og lojalitet innen slekta kan være store (Gerhardsen 2010). Forventingene om lojalitet inkluderer også å beskytte slekt og familie, tross vold eller overgrep. Det medfører at skammen etter et overgrep vil forsterkes radikalt dersom en forteller om overgrepet til noen utenfor familien. Foreldrenes eller slektningenes ”misgjerninger” svekker statusen til slekta di og dermed også deg selv. Slektninger som får vite om overgrepet, vil gjerne også ha fokus på å skjule, bagatellisere eller tie i hjel den tabubelagte atferden, for å ivareta slektas omdømme og ære, og dermed også sitt eget omdømme. At man ordner opp innad i slekta vil også forventes.

3.1.2. Læstadiansk kultur

Læstadianismen kan utgjøre en annen slik faktor. Med henvisning til Steinlien (1999) viser Gerhardsen til at læstadianismen har stått sterkt i store deler av det tradisjonelle samiske bosetningsområdet, og at læstadianismen her har vært og enda er viktig både som åndelig fellesskap, og som identitets- og kulturbærer. Tendensen til sammenfall mellom etnisk tilhørighet og religiøs overbevisning i mange nordnorske samfunn har vært tydelig til stede, selv om disse ikke er absolutte (Steinlien 1999). Gerhardsen trekker sammenligninger mellom det tradisjonelle samiske slektsforholdet, den læstadianske forsamlinga og det Førsvoll (2003) skriver om kristne menigheters familielignende relasjoner mellom medlemmer. Familiefølelsen kan gi forsterkede reaksjoner ved overgrep, spesielt hvis predikanten, presten eller en annen anerkjent tillitsperson er den som begår overgrep.

”Respekten for, og avhengigheten av han som Guds talerør, og med det en sentral person i dine muligheter for å unngå fortapelse, vil sammen med familiefølelsen bli et så sterkt bånd at et overgrep kan oppleves minst like traumatisk som et incestovergrep, også for voksne personer” (Gerhardsen 2010: 132).

Barnet kan også unngå å fortelle noen om hva som skjer i redsel for at den voksne skal gå fortapt, fordi det er snakk om en alvorlig synd. Redsel for egen syndighet, ut fra opplevelse av egen skyld eller medvirkning, kan i tillegg medføre ytterligere redsel for egen fortapelse (Førsvoll 2003, Gerhardsen 2010).

Videre hevder Gerhardsen at samisk kultur tradisjonelt har vært ikke-konfronterende, og at det har vært ei utbredt holdning om at seksualitet som sådan ikke snakkes om. Hennes informanter har liten erfaring i å snakke om vold og seksualitet. Det er derfor rimelig å anta at samiske barn og unge som har vært utsatt for vold og overgrep, har vansker med å finne historier om slike krenkelser som de kan kjenne seg igjen i, og arenaer der slike historier kan tas opp.

Påføring av skyld for overgrep skjer i like stor grad i samiske miljøer som i andre miljøer. Gerhardsen mener likevel det ser ut til at disse utsatte og miljøet rundt lett forveksler advarsler à la ”kan unngå det” med ”har skylda for det”, noe som forsterker skyldfølelsen etter et overgrep ytterligere.

3.1.3. Kultur i kristne menigheter

Førsvoll (2003) har gjennom sitt arbeid med seksuelle overgrep i kirke og samfunn gjort seg noen tanker om trekk eller mekanismer med kristne menigheter som gjør det vanskelig for utsatte å stå fram etter å ha opplevd overgrep.

Mange kristne menigheter kan fungere som egne samfunn eller familier. Å oppleve overgrep i en slik sammenheng, spesielt når overgriper er en prest eller sjelesørger, kan sammenlignes med incest. Ubalansen i makt er i slike sammenhenger ekstra stor, ikke bare sitter sjelesørgeren med makt og anseelse i kraft av sitt fag og sine egne evner, men også som representant for en allmektig og allvitende Gud. I tillegg søker konfidenten til sjelesørgeren i en sårbar situasjon, med behov for å snakke om eller få hjelp med forhold en kanskje aldri har våget å nevne for noen andre, forhold en kanskje er redd har avgjørende betydning for ens frelse eller fortapelse.

Overgriper kan dessuten ofte være beskyttet mot mistanke, i kraft av sin tillitsposisjon, – ingen kan tenke seg at han eller hun som alle ser så opp til, kan krenke noen seksuelt. Den utsatte kan i tillegg kvie seg for å si i fra fordi man kjenner på skyld og skam for det som har skjedd og karakteriserer det som synd, og synd får konsekvenser i forhold til både Gud og

evigheten. Man vil ikke utlevere sjelesørgeren/predikanten som er kjent for å gjøre en stor innsats i Guds rike, og man ønsker ikke å skade menighetens stabilitet og ansikt utad, eller på noen måte ødelegge for arbeidet i Guds rike. Redselen for ikke å bli trodd, kan også ligge tungt på skuldrene, sammen med risikoen for å miste nesten hele sitt nettverk. Dersom overgrepet blir kjent, har man heller ingen garanti for hvem – den utsatte eller overgriperen – som får menighetens støtte, noe som for den utsatte kan medføre tap av den kristne ”familien”, da det gjerne ikke vil være ”plass” i menigheten i etterkant av en overgrepssak til både utsatt og overgriper (Førsvoll 2003).

Skammen kan virke å vokse seg langt større hos utsatte fra kristne miljøer. Ikke minst kan tanken om en allvitende Gud som har tillatt overgrepet uten å gripe inn, føre til økt følelse av å være lite verdt, og dermed også økt skam. For en del utsatte vil konsekvensen av at Gud har ”tillatt” overgrepene og at utsatte ikke kan skjule seg og sin skam for Gud i etterkant, være at man vender seg bort fra Gud og tar avstand fra alt som heter kristendom og menighet (Førsvoll, 2003).

3.2. Seksuelle overgrep og språk

3.2.1. Skam og mangel på ord

Kleiven (2004) med henvisning til Wittgenstein, skriver i sin bok ”Når den utsatte blir usynlig”, om språk som påvirkningsinstrument, og at språket er en viktig faktor for utviklinga av vår virkelighetsforståelse. Uten ord mangler vi hjelpemidler til å skape nye virkelighetsforståelser. Kristne forsamlinger har alltid vært tydelig på rammer for seksualitet, men ofte utydelig på innhold. Seksualiteten har i stor grad vært redusert til et spørsmål om ”å ligge sammen” eller ikke. Altså er det nødvendig å kjenne til ord som beskriver innholdet i sunn og god seksualitet og benytte disse aktivt, for å kunne gjenkjenne og avdekke usunn seksualitet eller seksualiserte maktrelasjoner som kan legge grunnlag for overgrep. (Kleiven 2004). Åpenhet er dessuten et stikkord, selv om det fra sak til sak kan variere i tidspunkt, omfang og form. ”*Men utgangspunktet er at seksuelle overgrep mister sin makt over dem som er rammet både direkte og indirekte ved at ord blir brukt, ikke ved taushet*” (Kleiven 2004: 86). Han peker på sammenhengen mellom mangel på ord og *skam*, et sentralt kjennetegn ved seksuelle overgrep. Med referanse til Finn Skårderud omtales *skam* som noe som rammer hele selvet; det knyttes til det vi *er*, til å være *utvalgt*, til forskjell fra *skyld*, som knyttes til det vi *gjør*, til å være *medansvarlig*. Skam er svært ofte en konsekvens av overgrep, og den som

bærer på skam, vil dekke seg til i håp om å forsvinne – skammen søker taushet, en taushet det skal sterke krefter til for å bryte. Ordene blir dermed ekstremt viktige i prosessen for å skape en ny virkelighetsforståelse som også motarbeider skam hos den utsatte (Kleiven 2004).

3.2.2. Erfaringsnære og erfaringsfjerne ord

Kleiven er også opptatt av behovet for erfaringsnære, forståelig og beskrivende ord. Ord som er erfaringsnære, er allment forståelig og vanlig å bruke i dagligtale, og de skaper langt på vei felles assosiasjoner for de som sier dem og for de som hører på. I mange kristne sammenhenger er seksuelle overgrep et tabubelagt og fremmed tema, og det kan forbindes med stygge ord på linje med bannskap, altså ord og begreper man ikke bruker. I møte med overgrep er det viktig å tørre å bruke nettopp slike ord som både er forståelige uten å være distanserende fagord fra medisin eller juss, og som beskriver hva overgrep er. En utsatt og en overgriper vil etter all sannsynlighet bruke ulike erfaringsnære ord, alt etter hvordan de selv ser på det som har skjedd. Derfor er det nødvendig at det er den utsattes erfaringsnære ord menigheten tar i bruk. Erfaringsfjerne ord derimot er ofte fremmedord, eller, slik som for eksempel *overgrep*, av en så generell karakter at tilhører i stor grad kan velge betydningen basert på hvilke forestillinger og assosiasjoner som ligger i bunnen for hva overgrep er eller ikke er. Når man så gjennom bruk av erfaringsnære, forståelige og beskrivende ord har oppnådd en felles forståelse av hva seksuelle overgrep er, kan man bruke mer erfaringsfjerne og kategoriserende ord og dermed kunne si mye med bare ett ord (Kleiven 2004).

3.2.3. Incestutsatte og ikke-verbal kommunikasjon

To bachelorstudenter ved sosialarbeiderutdanningen ved Høgskolen i Finnmark, Ann Kirsti Gamst og Astrid Weber, skrev i 2006 oppgaven ”Å finne et språk”. På bakgrunn av dybdeintervjuer med seks incestutsatte kvinner ønsket de å belyse hvorvidt selvskading er en tvangshandling eller et rasjonelt valg. Med selvskading menes her sosialt ikke-aksepterte handlinger som direkte og med hensikt påfører kroppen skade, men ikke med intensjon om å dø. Eksempler på slike skader kan være risping og kutting. Piercing og tatovering regnes som sosialt aksepterte og anses ikke som former for selvskading (Gamst og weber 2006). Konklusjonen deres er at selvskading kan være preget av både tvang og rasjonalitet. Hovedfunnet går ut på at majoritetskulturen i samfunnet ikke klarer å ta inn over seg at seksuelle overgrep mot barn er en realitet, hvilket medfører ugyldiggjøring av incestutsattes

overgrepserfaring. Store deler av samfunnet, inkludert institusjoner som rettsvesen og hjelpeapparat, blir stående som ”et taust kor” å se på, mens de utsatte møter tabuisering, taushet og motstand mot kunnskap, noe som igjen gjør deres erfaringer språkløse. De forsøker dermed å finne andre måter å kommunisere på. Tross et begrenset antall informanter, fant de at for utsatte som selv ikke hadde et verbalt språk som kunne formidle smerten deres, eller hvor omgivelsene ikke ga tilstrekkelig rom og åpen dialog for at de på andre måter kunne formidle sin erfaring, representerte selvskadainga en metode for å lindre smerten, gi seg selv en kort pustepause og gjøre en avmakt til makt. Gamst og Weber mener dermed at selvskadainga er et forsøk på å fortelle en historie om fortvilelse og smerte, selv om selvskadernes intensjon ikke nødvendigvis er å sende et budskap. Alle incestutsatte er prisgitt sine omgivelser og kan fort bli språkløse dersom samfunnet rundt ugyldiggjør overgrepserfaringene deres. Selvskadainga – den ikke-verbale kommunikasjonen – kan da trå inn som stedfortredende kommunikasjon når det verbale språket blir fraværende (Gamst og Weber 2006).

3.2.4. Læstadianismen og seksualitet

I artikkelen ”Læstadianisme og seksualitet – en pietistisk diskurs i endring” fra 2004 tar Torjer Olsen for seg lyngelæstadianismens forhold til og diskurs omkring seksualitet gjennom 1900-tallet. Han peker på de pietistiske trekkene ved læstadianismen, og at synet på henholdsvis seksualitet og verden har en del likhetstrekk: Verden er arena for den evige kampen mellom Gud og Satan, og for menneskene som dermed er dømt til å velge side i den perioden en er her, blir verden et farlig sted fordi Satan har mulighet til å få makt over en. Verden lokker, lurer og bedrar. Seksualiteten blir med sine kjødelige lyster og kroppslige begjær, en parallell til verden, som kan lokke en ut i synden og bort fra Gud. Nytelse og begjær ses som forkastelig, farlig og ukontrollerbart, mens forplantning blir det sentrale. Det offisielle læstadianske synet på seksualitet er følgelig at seksuelt samkvem skal begrenses til reproduksjon og da innenfor ekteskapets rammer. Å få barn ses riktignok på som en gave, og det illustrerer ambivalensen og spenningene knyttet til seksualiteten – det er en oppgave en må utføre trass i faren den kan bringe med seg, fordi en er kalt til ekteskap og til å få barn, og dermed også til seksualitet, slik en også jamfør Luther er kalt til å leve i verden.

Seksualiteten har altså fra læstadianismens barndom hatt status som en av kjernesyndene eller som noe av det farligste i verden. Derfor var skepsisen og motstanden stor da det ble innført forplantningslære i skolen på 1950-tallet, og predikantene var bekymret for at undervisninga

skulle ”vekke og fremlukke ukyske tanker og begjæringer i tilskuernes og tilhørernes hjerter” (Olsen 2004: 130-131). Bekymringen strakk seg videre til at barna skulle lære videre til hverandre utenom skolen og gjennom det læres opp i og oppmuntres til usømmelighet og seksuell løssluppenhet. Forplantningslæra hadde ingenting i skolen å gjøre; det var foreldrenes ansvar å fortelle barna det de mente de burde vite.

I de siste årene mener Olsen å se en viss dreining i diskursen. Samfunnet generelt er åpnere, og sex utgjør ofte et tema i den offentlige debatten. Skilsmisse og samboerskap forekommer rett som det er også i læstadianske kretser, og homofili – som i lange tider har vært selvfølgelig kategorisert som synd – er blitt nødvendig å ta stilling til. Han viser til Maj-Lis Palo, en ung læstadianer fra Nord-Sverige, som i sin bok ”Sommarvalor og vintermesar” (2000) omtaler seksualiteten som en Guds gave, ikke bare som et middel for å føre slekten videre, men også som uttrykksmåte for dyp og inderlig kjærlighet, til glede og kraft i livet. Hun holder fast på faren med sex uten de gode rammene, men åpner for at seksualiteten har en egenverdi utenom reproduksjon. Diskursen har fått flere stemmer, og alt dette får konsekvenser for læstadianernes forhold til seksualitet. Fremdeles framholder predikantene at seksualiteten hører til innenfor ekteskapet, og føringene virker fortsatt sterke for hva det er tillatt å si og gjøre, men Olsen peker her på at det ser ut til at praksisen dreier noe bort fra teorien. Særlig ungdommene ser ut til å ha en pragmatisk holdning til dette, seksualiteten er en privatsak som predikantene ikke vet noe om. Seksualiteten er ikke lenger like farlig. Og selv om den tradisjonelle praksisen og tenkemåten fortsatt dominerer, og at det fortsatt er mye det ikke snakkes om når det gjelder sex, er det en prosess på gang. En prosess der spesielt ungdom i en viss grad bærer fram og diskuterer andre og mindre besværlige tanker om seksualiteten (Olsen 2004).

4. Metode

4. 1. Vitenskapsteoretisk plassering og forforståelse

Hovedformålet med denne studien er å forsøke å utvikle en forståelse for hvorfor det snakkes så lite om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer. Det innebærer en fortolkende tilnærming til mennesker som har med dette fenomenet å gjøre, og deres meningsytringer. Det plasserer studien innenfor hermeneutikken. Selve grunnprinsippet i hermeneutikken ligger i den *hermeneutiske sirkel*, som går ut på at all fortolkning

”..består i stadige bevegelser mellom helhet og del, mellom det man skal tolke, og den konteksten det tolkes i, mellom det man skal tolke, og vår egen forforståelse”
(Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 354-365).

De ulike delene i datamaterialet ses på i lys av de andre delene, samt helheten i materialet; de settes i sammenheng på en slik måte at betydningen som kan tillegges det som undersøkes, er mulig å forstå (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). I tillegg kan man snakke om dobbel hermeneutikk, fordi jeg forsøker å fortolke mine informaners fortolkninger av seksuelle overgrep, forsamlingsmiljøet og konteksten, som de har formidlet til meg.

Som nevnt innledningsvis er det lite tilgjengelig forskningsmateriale på temaet seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer, og det er dermed vanskelig å ta utgangspunkt i teorier for å si noe spesifikt om nettopp disse miljøene. Jeg har derfor tatt utgangspunkt i det spesielle ved miljøene, det vil si det informantene mine har fortalt, samt avisreportasjene, og gjennom analyse og drøfting av denne informasjonen, forsøker jeg å trekke noen mer overordnede slutninger om de luthersk-læstadianske miljøene. En slik tilnæringsmåte som tar sikte på å peke på noe allment med utgangspunkt i det spesielle, kalles en induktiv innfallsvinkel (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). Ved å intervju informanter med ulik tilknytning til både miljø og fenomenet seksuelle overgrep, har jeg forsøkt å danne meg en oversikt over mulige årsaker til tausheten, hvordan forholdene er, hvilken bevissthet som finnes og hvordan overgrep kan forebygges i dette miljøet. Analyse av datamaterialet sammen med litteratur om overgrepssaker i andre kristne miljøer, kan belyse om luthersk-læstadianske miljøer står overfor de samme utfordringene hva angår taushet/åpenhet/forebygging som andre kristne miljøer, eller om luthersk-læstadianske miljøer har særegne utfordringer på området.

Forforståelse er et annet viktig begrep i hermeneutikken. I det ligger at alle mennesker, ofte ubevisst, tolker det som skjer rundt oss på bakgrunn av oppfatninger, kunnskaper og erfaringer vi har tilegnet oss og som utgjør vår virkelighet (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). Min egen kjennskap til jenter fra luthersk-læstadianske miljøer i Nord-Troms og historier om venners venner fra samme miljøer, har ført til at jeg bærer på en mistanke om at seksuelle overgrep er et utbredt fenomen i disse miljøene, selv om jeg ikke har dokumentasjon på at det er verre her enn i andre deler av samfunnet. Videre har denne forforståelsen ført til undring over at det ble så raskt stille igjen etter avisreportasjene i 2011. Dette høres fordomsfullt ut, og jeg bærer med meg vissheten om at min forforståelse har betydning for hva jeg vektlegger i intervju sammenheng og i senere analyse. Rekkefølgen i intervjuer ble i så måte viktig, da jeg ikke ønsket ”påfyll” til mine fordommer fra ressurspersonene, før jeg skulle møte forsamlingslederne. Det er min overbevisning at forsamlingslederne ikke ønsker at seksuelle overgrep skal skje i forsamlingsmiljøet, heller ikke at forsamlinga skal stigmatiseres som et miljø som skjuler overgrep. Dermed ble det riktig for meg å intervju forsamlingslederne først, for å kunne møte dem mest mulig åpen og fordomsfri. Om jeg har lykket, kan sikkert diskuteres.

4.2. Kvalitative metoder – semistrukturerte intervjuer

Studien har i stor grad basert seg på semistrukturerte intervjuer – intervjuguider. Ved å benytte slike, har jeg kunnet la samtalen flyte relativt fritt, men likevel hatt muligheten til å sikre at jeg kom innom alle spørsmålene jeg ønsket å stille. Jeg har brukt to ulike intervjuguider: en for forsamlingslederne og en for ressurspersonene. På den måten kan jeg sammenligne svarene lederne i mellom og ressurspersonene i mellom, samtidig som noen spørsmål var felles for begge gruppene og kan sammenholdes på tvers av alle informantene.

I etterkant kan det sies at selv om en intervjuguide er grundig gjennomtenkt og utarbeidet, kan det være vanskelig å nå over alle spørsmålene på en tilfredsstillende måte. En intervjuform som åpner for relativt fri samtale, medfører gjerne at samtaler med ulike informanter kan få litt ulike vektlegginger, og den som intervjuer må være ganske bevisst på å ”hente inn” samtalen igjen slik at en faktisk får svar på det en har spurt om.

Den frie samtaleformen bidro i de første intervjuene også til informasjon som ble tatt med videre som spørsmål til de neste informantene. Slik fikk jeg fyldiggjort intervjuene ytterligere.

4.3. Utvelgelse av informanter

Fokusområdet for studien er ganske lite, og mengden informanter som trolig har interessant og relevant informasjon, er begrenset. Derfor er informantene utvalgt strategisk med tanke på hvem som kan ha noe å bidra med for å belyse problemstillingen.

Forsamlingslederne – lederne for henholdsvis De konservative og De liberale – fant jeg fram til gjennom avisreportasjene, mens ressurspersonene lette jeg opp gjennom kontaktsidene for det lokale støttesenteret, Kirkens ressurscenter og Den norske kirke. Tanken min med disse ressurspersonene var å få i tale informanter som har praktisk erfaring i arbeid med utsatte fra de aktuelle miljøene, eller som er kurset for slikt arbeid, for på den måten å få informasjon utover det avisreportasjene ga. Navngitte intervjuobjekter fra avisreportasjene, utover forsamlingslederne, ble vurdert til å ligge litt på siden av denne studiens hovedfokus og dermed ikke aktuelle for nærmere dybdeintervjuer.

I løpet av prosessen med gjennomføring av intervjuer, fikk jeg også tips fra noen av informantene om ytterligere to ressurspersoner som kunne ha relevant informasjon. Disse ble også kontaktet og tatt med i studien. En av de opprinnelige ressurspersonene stilte velvillig opp, men uttrykte sterk tvil om nytten av sitt bidrag, og da resultatet av samtalen viste seg å være noe på siden av hovedfokus, har jeg valgt å se bort fra denne informasjonen. Totalt har jeg intervjuet sju informanter; to forsamlingsledere og fem ressurspersoner, hvorav informasjonen fra de to forsamlingslederne og fire av ressurspersonene inngår i datamaterialet.

4.4. Ethiske refleksjoner

Enhver forskning som direkte berører mennesker, spesielt i forbindelse med intervjuer og annen datainnsamling, medfører en del etiske problemstillinger, og Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) påpeker at en forsker har ansvar for å unngå skade. Dette ansvaret er direkte årsak til at jeg i denne studien ikke har ønsket å intervju personer som selv har vært utsatt for seksuelle overgrep, i frykten for å rippe opp i gamle sår, bidra til retraumatisering eller forstyrrelser i utsattes bearbeidelsesprosesser.

Datamaterialet i denne studien baserer seg derfor på opplysninger fra seks personer som ikke har status som utsatt, i tillegg til noe avismateriale. Likevel er det etiske hensyn å tenke

gjennom. Spesielt er det utfordringer rundt anonymitet. Da informantene er utvalgt strategisk og representerer et begrenset område både faglig og geografisk sett, er det en viss risiko for indirekte identifisering, det vil si at informantene kan identifiseres i det ferdige produktet på grunnlag av den enkeltes meninger og ytringer, selv om det ikke benyttes navn.

Mennesker som spørres om å delta, deltar eller tidligere har deltatt i undersøkelser av ulikt slag, har rett til å få bestemme over sin egen deltagelse. Det vil si at vedkommende må være godt orientert om hva deltagelsen går ut på, og at vedkommende på et hvilket som helst tidspunkt i studien kan trekke sin deltagelse uten begrunnelse eller risiko for ubehagelige følger. Til dette hører også med at en mulig informant må gis en reell mulighet til å gi uttrykkelig informert og frivillig samtykke – det vil si takke ja – til å bidra i studien, eller til å avslå og takke nei (Johannessen, Tuftes og Christoffersen 2010). Særlig viktig er dette når informantene risikerer å bli identifisert i det ferdige produktet.

Ved førstegangs kontakt fikk informantene i denne studien derfor tilsendt et brev som inneholdt følgende:

- Generell informasjon om prosjektet: problemstilling og bakgrunn for denne, varighet, hvordan intervju var tenkt gjennomført, oppbevaring av data underveis og makulering ved avsluttet prosjektperiode, registrering av studien hos Personvernombudet for forskning, videre kontakt, samt kontaktinformasjon både for undertegnede og ansvarlig veileder.
- Spesiell informasjon om hvorfor informanten er ønsket som informant, samt utfordring rundt anonymitet og risikoen for indirekte å bli identifisert i det ferdige produktet.
- Informasjon om informantens rett til, på et hvilket som helst tidspunkt, å trekke sin medvirkning i studien uten å måtte oppgi noen grunn eller frykte for konsekvenser av noe slag.
- Svarslipp med mulighet til å skrive under på mottatt informasjon og at vedkommende ønsket å delta i studien.

Ordlyden i informasjonsbrevene til forsamlingslederne var naturlig nok noe ulik ordlyden i tilsvarende brev til ressurspersonene, men innholdet og informasjonen var i hovedsak den samme (se vedlegg 1 og 2). Ved oppfølgende kontakt, ble informasjonsbrevet nevnt og delvis referert, og før start av intervju ble informanten bedt om å levere skriftlig informert samtykke

til undertegnede. Alle informantene, så nær som én, ga dette samtykket skriftlig. Hos den siste informanten ble samtykket av praktiske årsaker gitt per telefon og tatt opp på lydfil.

I tillegg medførte intervjusituasjonen en mulighet for å motta identifiserende opplysninger om tredjepersoner, noe som ville ha utløst informasjonsplikt om prosjektet overfor de aktuelle tredjepersonene. For å forhindre dette, ble det ved start av og underveis i intervjuer, presisert av forsker at man ikke var ute etter slike opplysninger, og informanten ble bedt om å ikke gi slike opplysninger.

4.5. Gjennomføring av intervjuer, kontaktmåter, rekkefølge

Informantene ble kontaktet skriftlig med informasjon om prosjektet – forsamlingslederne per post, ressurspersonene per epost – for deretter å bli oppringt for eventuelt å avtale tid og sted for intervju. Alle informantene sa seg villig til å bidra og ga skriftlig samtykke – det vil si, som tidligere nevnt ga én samtykket muntlig per telefon – til å bli benyttet i prosjektet, tross muligheten for å bli identifisert gjennom sine meninger.

Intervjuene ble så gjennomført i informantenes hjem eller arbeidsplass så snart det lot seg gjøre, med utgangspunkt i utarbeidede intervjuguider, godkjent av Personvernombudet (se vedlegg 3 og 4). Ett av intervjuene ble gjennomført per telefon. Samtlige samtaler ble tatt opp på diktafon og umiddelbart skrevet ut av undertegnede og sendt per epost for godkjenning hos informantene. Ingen av informantene hadde tilleggskommentarer eller endringer å komme med på denne måten.

Rekkefølgen av intervjuer er som allerede nevnt ikke tilfeldig. Temaet er vanskelig, og en god belysning av problemstillinga forutsatte at forsamlingslederne ville bidra. Medieoppslag og ubekreftede rykter i regionen har snev av negativ innstilling til læstadianske miljøer generelt, og min egen forforståelse er ikke upåvirket av dette. For å kunne møte forsamlingslederne med mest mulig åpen og tillitsfull holdning, anså jeg det derfor som viktig å snakke med disse før ressurspersonene. Dette til tross for at intervjuer med ressurspersoner kunne ha medført nyttige spissformuleringer overfor forsamlingslederne. Til gjengjeld kunne jeg benytte opplysninger fra forsamlingslederne i intervjuene av ressurspersonene.

4.6. Analysestrategier

Kvalitative data kan organiseres på flere måter som utgangspunkt for analyse og drøfting. De kan også leses på forskjellige måter og med forskjellige ”briller”. Dataene i denne studien består av ulike typer materiale – både kvalitative intervjuer og avisreportasjer danner basen i et forsøk på å prøve å si noe generelt om tausheten og beredskapen i luthersk-læstadianske forsamlinger vedrørende seksuelle overgrep – noe som gjør det hensiktsmessig å organisere og dele inn dataene tematisk. I en tverrsnittsbasert tilnæringsmåte deles datamaterialet inn i kategorier hvor informasjonen i hver kategori har noen fellestrekk man ønsker å belyse (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). Organisert slik ut fra tema, for eksempel ”Intern opprydding med tilgivelse eller juridisk straffeforfølgning”, er det mulig å se etter fellestrekk eller motsetninger i holdninger eller praksis i informantenes uttalelser om nevnte tema. I tillegg kan man si noe om hvem som representerer hva dersom uttalelsene ikke samsvarer med hverandre. Allerede midtveis i gjennomføringen av intervjuene, var det noen temaer som gikk igjen og som jeg fant interessante å se nærmere på. Møtene med forsamlingsledernes ordvalg, kombinert med flere informanternes antydning av mangel på språk utkrystalliserte seg raskt som et tema. Kulturelle faktorer og holdning til tilgivelse likeså. I og med at deler av oppgavens fokus dreier seg om forebygging og beredskap, fant jeg det også hensiktsmessig å se etter fellestrekk og motsetninger innenfor disse svarene. Temaet ”Ivaretagelse av utsatt og overgriper” er interessant både med tanke på å forklare tausheten og når man ser på muligheter for forebygging og beredskap.

I en slik tematisk analyse som både inneholder to ulike typer datamateriale (dybdeintervju og avisreportasjer) og hvor informantene kommer fra svært ulike miljøer (luthersk-læstadiansk, kirkelig utenom læstadiansk område og sekulært), men uttaler seg om samme problemstillinger, finner jeg det hensiktsmessig med en fortolkende lesing av dataene. En fortolkende lesing vil si at forskeren forsøker å tolke hva informanten mener, på bakgrunn av hvilke normer, miljø og begrepsapparat (diskurs) informanten er påvirket av. Samtidig prøver forskeren å forstå hvordan informanten tolker og forstår det fenomenet som studeres (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010).

4.7. Styrker og svakheter ved datainnsamlinga

Studien benytter som tidligere nevnt både avisreportasjer og kvalitative intervjuer som grunnlag for analyse og drøfting. Å bruke ulike typer datamateriale, gjør analysen mer kompleks enn ved bruk av ensartet materiale, men det kan også bidra med flere

innfallsvinkler. Avisreportasjene innebærer i så måte en styrke for studien, i og med at jeg der har ”tilgang på” stemmene og historiene til to anonyme utsatte fra nettopp det luthersk-læstadianske miljøet, uten at det medfører etiske utfordringer med tanke på anonymitet og risiko for retraumatisering. I tillegg bringer reportasjene inn uttalelser fra forskere og andre enkeltpersoner med relevant tilknytning til luthersk-læstadianske kontekster, men som ikke nødvendigvis faller innunder min aktuelle informantgruppe. Svakheten med å benytte dette materialet er derimot at jeg ikke har hatt noen mulighet for innvirkning på spørsmål og utdypende oppklaring i utarbeidelsen av reportasjene, og at noen av intervjuobjektene i avisreportasjene dermed ikke berører de problemstillingene som er direkte interessante for denne studien.

Datainnsamling gjennom intervju kan skje på mange måter, og i alle studier må forskeren gjøre en avveining av hvorvidt kvalitative eller kvantitative intervjuer er det mest hensiktsmessige i forhold til hva en skal undersøke. I denne studien er det interessant å prøve å få fram informanters oppfatning, erfaring og tolkning av fenomenet seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer og handlingsmekanismer rundt dette. Da er det behov for en tilnærming som gir rom for en dialog mellom forsker og informant som berører flere sider ved problemstillinga, hvor både informanten får større frihet til å uttrykke seg enn vedkommende ville hatt i et stramt spørreskjema, og forskeren får mulighet til å stille utdypende spørsmål underveis (Johannessen, Tuft og Christoffersen 2010). Semistrukturerte intervjuer med forhåndsformulerte temaer og spørsmål svarer bra til dette behovet, samtidig som de sikrer at samme tema og spørsmål blir tatt opp med hver enkelt informant og der igjennom muliggjør en tematisk analyse. Risikoen er likevel til stede for at samtalen kan bli for fri, slik at man ikke får tilstrekkelige svar på det man ønsker svar på, og at sammenligning informantene i mellom blir vanskelig, for ikke å si umulig.

Kvalitative intervjuer er omfattende og antallet intervjuer som er gjennomførbare, vil være avhengig av den totale studiens omfang. Med utgangspunkt i seks informanter, utgjør dataene et begrenset materiale og det vanskeliggjør generalisering. Likevel gir utvalget mulighet for å gå i dybden med hver enkelt informant, og i det samlede materialet påpeke noen antydninger eller tendenser vedrørende spørsmålene, holdningene og erfaringene som tas opp. Man skal likevel ha i bakhodet at jo mindre utvalget er, jo større sjanse er det også for at forskerens egen forforståelse spiller inn, slik at forskeren ”ser” sammenhenger og trekker slutninger som stemmer overens med egen forforståelse.

Identifiseringsrisikoen utgjør slik jeg ser det en svakhet med datainnsamlinga. Likedan et økt kritisk fokus på de luthersk-læstadianske miljøene og deres holdninger til seksuelle overgrep. Dersom et forskningsobjekts – i denne sammenheng de luthersk-læstadianske forsamlingene – representanter opplever seg presset og allerede plassert i bås, eller opplever risiko for at deres ”egentlige” meninger kan føres tilbake til dem og medføre økt kritikk og trøbbel for forsamlingene, kan det tenkes at de inntar det de tror er ”politisk korrekte” holdninger og svarer deretter for å unngå ytterligere kritikk. For å motvirke dette var jeg svært påpasselig i den første kontakten og senere ved intervjusituasjonen, med å påpeke for forsamlingslederne at de ble intervjuet først, at jeg bar med meg en ærlig og oppriktig nysgjerrighet overfor årsakene til at det snakkes lite om seksuelle overgrep i de luthersk-læstadianske miljøene, og at jeg ikke var ute etter å lynsje noen. Jeg formidlet også min tanke om at ingen miljøer ønsker å være negativt stemplet i forhold til frekvensen av og håndtering av seksuelle overgrep, verken luthersk-læstadianske forsamlinger, andre kristne sammenhegner eller verdslige miljøer, og at jeg tror åpenhet kan motvirke slik stigmatisering. Min åpenhet virket trolig styrkende i møte med forsamlingslederne. De var begge imøtekommende og uten betenkeligheter med å stille opp til intervju, begge ga verbalt uttrykk for at de ønsker åpenhet, at forsamlingene ikke skal stigmatiseres som miljøer som skjuler overgrep, og at de tar avstand fra seksuelle overgrep.

Tilsvarende må jeg holde muligheten åpen for at ressurspersonene, spesielt de jeg har snakket med lokalt og de som selv har bakgrunn fra læstadianske miljøer (se kap 5.2.2), kan besitte en forforståelse ikke ulik min egen og ut fra det kan svartmale omtalen av luthersk-læstadianske holdninger og handlingsmønstre. I den grad dataene inneholder informasjon fra utsatte, er denne filtrert gjennom ressurspersoner eller avisreportasjer. Det kan være grunn til å tro at disse representerer utsatte som har strevd med å få sine opplevelser gyldiggjort og tatt på alvor, mens utsatte som har blitt hørt av sine nærmeste og gjennom det fått hjelp til å stoppe overgrepene og få oppreisning, ikke trenger ressurspersonene eller aviser til å fortelle sine historier i tilsvarende grad. Hvis dette er tilfellet, kan denne studiens framstilling av forsamlingsmiljøenes håndtering av seksuelle overgrep være noe misvisende i forhold til realitetene.

Til slutt vil jeg nevne min egen forskerrolle i dette. Jeg har vokst opp i regionen, snakker tilnærmet samme dialekt og har god kjennskap til både menighetsliv, Den norske kirke som organisasjon og forsamlingenes plassering i forhold til denne. Jeg er på den måten en av dem – selv om jeg ikke selv er læstadianer – og det gir meg muligens en lettere inngang og at jeg

blir vist større tillit, enn om det for eksempel skulle komme en forsker fra Østlandet for å ”studere dem”. Likevel sitter jeg til slutt med en undring: Hva gjør det med en forsamlingsleder at en ung kvinne kontakter han for å stille spørsmål rundt temaer som seksualitet, makt, overgrep og kjønnsroller? Styrker det eller svekker det studien? De luthersk-læstadianske forsamlingene hevder menn og kvinner er likestilt, men fortsatt er de en mannsbastion hva angår hvem som kan forkynne og være ledere i forsamlinga. Jeg har vansker med å se for meg at informanten, dersom han skulle være av den formening, skulle se meg i øynene og fortelle at jenter og kvinner som kler seg i trange bukser eller utringede topper, selv har skyld i overgrep. Dette er heldigvis ikke spørsmål som skal besvares i denne studien.

5. Presentasjon av datamateriale

Datamaterialet i denne studien består som tidligere nevnt av både kvalitative intervjuer og av en serie avisreportasjer fra juni 2011. Datamaterialet er sådan av ulik type, spesielt med tanke på hvor stor mulighet undertegnede har hatt for å vinkle spørsmål i ønsket retning eller ikke. Avisreportasjene var publisert lenge før denne studien startet, og jeg har dermed ikke hatt mulighet til å påvirke fokus og vektlegging i disse intervjuene, slik jeg har hatt i intervjuene med informantene mine.

5.1. Avisreportasjene

Regionavisa Nordlys hadde i perioden 4. – 16. juni 2011 en reportasjeserie med fokus på vold og seksuelle overgrep i tilknytning til lyngelæstadianere, basert på et anonymt brev til avisa med bønn om at det ble laget sak om problemstillinga. I løpet av knappe to uker kunne vi lese om tankene og erfaringene til både utsatte, forsamlingsledere, forskere, politikere, politiet, samt representanter fra Den norske kirke.

5.1.1. Utsattes historier

Avisa bringer historiene til tre personer med bakgrunn i det luthersk-læstadianske miljøet som har vært utsatt for overgrep. To av disse ble utsatt som barn og tenåringer, og har etter mange års kamp fått sakene sine gjennom rettsvesenet, hvor overgriperne har blitt dømt. Begge forteller om det å ikke bli trodd av sine nærmeste. Den tredje av disse ble voldtatt på en fest, og har opplevd mye motstand fra hjembygda hvor overgriper hørte hjemme i det læstadianske miljøet. Denne historien har jeg valgt å se bort i fra i denne studien, da det i ankesaken noen måneder etter avisreportasjene kom fram at utsatte i desperasjon etter å få overgriper dømt og fengslet, hadde fabrikkert trusler mot seg selv og avlagt falsk forklaring i retten. Hun stod fortsatt ved at hun var blitt voldtatt, men aktor og retten frafalt straffeforfølgelsen overfor tiltalte og han ble frifunnet.

5.1.2. Forsamlingsledernes uttalelser

Lederne for de to greinene i lyngnetninga er begge presentert i avisa, den ene med en ganske lang uttalelse, den andre med en kort kommentar. De er begge menn som nyter stor respekt i sine miljøer langt utover de lokale forsamlingene, og de er med i predikantrådet for

si grein av bevegelsen, hvilket vil si at de har stor påvirkningsmulighet når det kommer til hvilke holdninger forsamlinga skal stå for og gi uttrykk for, både internt og offentlig. Disse lederne er også brukt som informanter spesifikt til denne studien.

5.1.3. Andre uttalelser

Avisreportasjene inneholder i tillegg kommentarer fra mange ulike instanser, både innenfor forskning, politi, hjelpeapparat, politikk og representanter fra Den norske kirke. Ikke absolutt alle kommentarer er vurdert som interessante for denne studien, men noen av dem er høyst relevante.

Forsker ved universitetet i Tampere, Finland, **Johanna Hurtig**, er selv læstadianer, og har medvirket til at bortimot hundre overgrep i læstadiansk sammenheng i Finland er blitt avdekket. Det er saker fra slutten av 70-tallet og fram til 2010. Hun blir stadig kontaktet om nye historier og frykter at mørketallene er store, uten at det gir belegg for å hevde at overgrep er mer vanlig blant læstadianerne enn ellers i samfunnet (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Torjer Olsen er forsker og religionsviter ved universitetet i Tromsø og har forsket spesielt på lyngenretninga av læstadianismen i en årrekke. Han disputerte i 2008 for PhD-graden i religionsvitenskap med en avhandling om læstadianisme og kjønn.

Matti Taskila er nestleder i Det læstadianske forbundet i Finland, SRK, som etter Hurtigs avdekking av overgrep og etter å ha blitt kritisert for ikke å ha tatt bekymringsmeldinger meldt til organisasjonen på alvor, gikk ut i media og tydelig tilkjennega at SRK ikke aksepterer seksuelle overgrep.

Gjennom arbeidet sitt som leder ved Bufetat Alta Familiekontor møter **Vårinn Sollied** fra tid til annen læstadianere som har vokst opp i de mest konservative familiene, og som kontakter familiekontoret for å få hjelp relatert til vold eller seksuelle overgrep i familien.

Maria Steinsvik er ei kvinne på 30 år, læstadianer og tidligere utsatt, som står fram med fullt navn og bilde. Hun har et avklart forhold til sin historie og brukes i dag som foredragsholder; hun intervjues derfor ikke om sin historie i avisa, men om sine tanker om tausheten i miljøet.

De luthersk-læstadianske forsamlingene befinner seg innenfor og assosierer seg med Den norske kirke. Med tanke på de påstandene som foreligger om forsamlingsmiljøets bruk av tvungen tilgivelse og interne oppryddinger som avisreportasjene forteller om, er Biskopen i

Nord-Hålogaland, **Per Oskar Kjølaas**, bedt om en uttalelse fra et kristen-etisk ståsted. Likedan er prosten i Nord-Troms, **Hans Erik Schjøtt**, og leder i Samisk kirkeråd, **Anne Dalheim**, også kontaktet.

I analyse- og drøftingsdelen omtales de utsatte som nettopp det – de utsatte –, mens forsamlingslederne omtales som henholdsvis F1 og F2 i samsvar med intervjuene med meg. De øvrige intervjuobjektene fra avisreportasjene omtales med sine navn og titler slik de er framstilt i avisa.

5.2. Informanter til kvalitative intervjuer

Den andre typen datamateriale som studien tar for seg, er kvalitative intervjuer av seks personer, fordelt på to forsamlingsledere og fire såkalte ressurspersoner.

5.2.1. Forsamlingslederne

Forsamlingslederne som er intervjuet i denne studien, er de samme som avisreportasjene bringer uttalelser fra. Jeg fant fram til dem gjennom avisreportasjene og møtte åpenhet og velvilje for å bli intervjuet – ingen av de to lederne har ønsket om at deres forsamlinger skal være assosiert med miljøer som aksepterer eller skjuler seksuelle overgrep. Intervjuene er gjort omtrent ti måneder etter avisreportasjene, og det er interessant å se etter likheter og ulikheter i refleksjonene deres da og nå. Forsamlingslederne, slik de har uttalt seg i intervju med undertegnede, omtales i analyse- og drøftingsdel som F1 og F2.

5.2.2. Ressurspersonene

Ordet ressurspersoner er valgt som en fellesbetegnelse for personer som på ett eller annet vis arbeider med mennesker som har vært utsatt for seksuelle overgrep eller pårørende av utsatte, uavhengig av religiøs tilknytning eller kontekst. I tillegg til å arbeide med problemstillingene gjennom sin yrkesprofesjon, er to av informantene også engasjert i frivillige verv innenfor støtte- og hjelpeapparatet. Alle er de ressurser for mennesker som i en fase av livet trenger deres kompetanse, og de sitter med førstehåndsinformasjon angående utsattes erfaringer både før og etter avdekking av overgrep. Informantgruppa i denne studien består av en psykologspesialist, en teolog, en sosionom og en jurist. De tre førstnevnte har i sin funksjon som ressursperson eller hjelper, arbeidet med utsatte gjennom samtaler eller eksplisitt

traumebehandling, mens sistnevnte har vært bistandsadvokat i rettssaker hvor overgriper har hatt tilknytning til læstadianske miljøer. To av informantene har dessuten selv vokst opp i områder med betydelig læstadiansk innflytelse, og tre av dem har i dag nært kjennskap til ulike læstadianske miljøer og erfaring med utsatte fra læstadianske miljøer, uten selv å være en del av et slikt forsamlingsmiljø. Den siste informanten har ikke spesifikk kjennskap til det læstadianske, men god kjennskap til problemstillinger rundt seksuelle overgrep i andre mer eller mindre lukkede, religiøse samfunn. Ressurspersonene er gitt benevnelsene R1, R2, R3 og R4 i hensikten å ivareta anonymitet i så stor grad som mulig.

6. Analyse

6.1. Kulturelt betinget taushet, æresbegrep

Flere av informantene jeg møtte, samt intervjuobjekter i avisreportasjene, mener forsamlingsmiljøet bærer med seg en taushet som gjør det vanskelig – kanskje verre enn i andre deler av samfunnet – å varsle om seksuelle overgrep, både på egne og andres vegne.

6.1.1. Forsamlingslederne

Ved direkte spørsmålet om første del av hovedproblemstillinga; hvorfor det snakkes så lite om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer – hvorfor det er så taust, svarte forsamlingslederne noe ulikt.

F1 hadde ingen entydige svar på dette, han visste ikke om noe, hadde bare hørt om noen saker i andre sammenhenger, men avfeide ikke at det sannsynligvis forekommer overgrep også innen hans miljø. Han sammenlignet ikke de luthersk-læstadianske forsamlingenes taushet med samfunnet for øvrig, men virket til å samtykke i at det snakkes mindre om overgrep her enn i andre miljøer. Han trodde det hadde vært *”en slik hysj-hysj-situasjon mange ganger”* (F1), og at personer, både rundt overgriperen og utsatt, har forholdt seg tause hovedsakelig på grunn av skam. F1 henviste til en sak hvor utsatte ikke ble trodd av sine nærmeste, og tror at det er de nærmeste som prøver å dekke over og skjule overgrepet, for dermed å unngå noe av skammen en åpenhet ville medført.

F2 stilte umiddelbart spørsmål om det er så stille som problemstillinga gir uttrykk for. Han opplever at folk forventer at han vet så mye, men de tilfellene han vet om, er saker som har vært oppe i rettsvesenet og dermed også i media. Det er ikke F2s oppfatning at folk i forsamlingsmiljøet ønsker å dysse ned og skjule overgrep. Han ser faren i at utsatte kan la være å påtale overgrep for ikke å skade eller gi forsamlinga et dårlig renommé, samt risikoen for at utsatte forholder seg tause i frykt for ikke å bli trodd, særlig hvis overgriper er en populær skikkelse med høy troverdighet i forsamlinga, men han håper ikke det er slik i hans miljø. Han kunne aldri sagt til sine medlæstadianere at ting må skjules for å ivareta forsamlingas omdømme. Videre erkjenner han at overgrep skjer også her, men mener påstander må møtes med åpenhet og juridisk etterforskning, bare slik kan det opphøre. Luthersk-læstadianske forsamlinger er ikke *”et spesielt miljø for det”* (F2), avslutter han.

6.1.2. Ressurspersonene

Ressurspersonene peker alle på at seksuelle overgrep generelt er sterkt knyttet til tabu, skam og skyld, og at det uansett miljø er et vanskelig tema å ta opp. R4 legger til at dette forverres dersom Gud er med i bildet og forsamlingen i praksis viser akseptasjon for at miljøets ”lover” settes over norsk lov. R3 trekker parallell til andre kirkelige miljøer som har vært gjennom prosesser med avdekking av overgrep, og mener tausheten er

”et spørsmål om en form for modning innenfor miljøet, i forhold til å kunne snakke på en annen måte om ting som man historisk sett ikke har snakket om.” (R3).

R3 peker også på at det i noen lukkede miljøer oppstår noen omvendte mekanismer enn det man håper på når man retter fokuset på et problem. Kanskje kjenner noen seg igjen i beskrivelsen fra miljøet, eller man hører ekspertuttalelser om at ”det skjer sikkert der som alle andre steder”, og miljøet lukkes mer til fordi det er for vanskelig å forholde seg til. R3 understreker at det nok bare er et spørsmål om tid før forsamlingsmiljøene blir åpne.

R2 tenker en av hovedårsakene til tausheten ligger i at forsamlingsmiljøene er sammensatt av flere nettverk; her er både familier, slekt, religion, i noen samfunn også etnisitet, koblet sammen. Lojalitetsbåndene mellom medlemmer er svært sterke, og for en som er utsatt, vil det å sette ord på det, medføre at du peker på en av dine egne – en du gjerne har en nær relasjon til og som du må møte igjen i mange ulike sammenhenger. Forventningene om lojalitet er store: Uansett hva du gjør, har du alltid en plikt til å beskytte både menigheten og omdømmet:

”Plikten er veldig sterk, og det å sette fokus på overgrep, spesielt hvis det angår predikanter eller ledere, blir ofte tolket som et angrep på omdømmet. Omdømmet er svært viktig, og når det kommer til et problem, er folk opptatt av ’hva skal folk tro om oss?’.” (R2).

Når en i forsamlinga har et problem, forventes det også at vedkommende tar det opp med en predikant og ber om råd i forkant av for eksempel en anmeldelse eller kontakt med advokat.

R2 har til og med støtt på holdninga om at en predikant kan være vel så bra som en psykolog i bearbeidelsen av traumet. Likevel mener ikke R2 at det er snakk om en kultur som aksepterer overgrep, og at folk som blir spurt, vil si at slikt ikke skal forekomme. Men måten å håndtere saker på i det daglige, gjør dette vanskelig. Når forsamlingsmiljøet selv ikke løfter fram overgrep og er tydelig på skyld- og ansvarsplassering, kan det i verste fall gi handlingsrom for de som begår slike gjerninger.

R1 peker også på at mange av de luthersk-læstadianske samfunnene består av ei sammenfiltring av nettverk, og at skammen, skyldfølelse og hensynet til familiens ære gjør at mange forholder seg tause om overgrep. Dette er riktignok ikke enestående bare for luthersk-læstadianske miljøer, lignende kulturer finnes i mange bygdesamfunn, men R1 utelukker ikke at gudstroen og tanken om tilgivelse muligens kan forverre situasjonen, fordi det etter en intern opprydding med tvungen tilgivelse forventes at du kan gå videre som om ingenting har skjedd. R1 refererer til utsatte som finner det vanskelig å varsle om overgrep grunnet manglende tillit til taushetsplikt, fordi de som skal hjelpe innehar så mange ulike roller i den utsattes nettverk. Det kan være hjelperen som samtidig er nabo, forelder til en klassekamerat, leder på ungdomsklubben og kanskje til og med bror eller søster til overgriperens ektefelle. I tilfeller hvor overgriper er predikant eller en annen vel ansett person som nyter stor tillit i bygda, har mange opplevd å få trukket sin troverdighet i tvil, og slik fått ugyldiggjort sine erfaringer. På den måten medvirker forsamlingsmiljøet etter R1s oppfatning, til å akseptere overgrep og i verste fall støte ut de som våger å si ifra om overgrep. R2 og R1 er uenige om hvorvidt miljøene gjennom sin håndtering aksepterer overgrepene, men er samstemmig på det siste punktet: Med så tett sammenvevde nettverk, risikerer utsatte som bryter tausheten å miste hele nettverket sitt.

6.1.3. Avisreportasjene

Avisreportasjene har sitt fokus først og fremst på ”tingenes tilstand”; historiene til utsatte, forsamlingsledernes ”forsvar” og kommentarer fra Biskopen og fagfolk. Avisas utgangspunkt er *at det eksisterer* en stillhet rundt overgrep, ikke så mye *hvorfor* det er så stille, slik jeg har vinklet problemstillinga. Dette gjør naturlig nok at mulige faktorer som bidrar til stillhet i forsamlingsmiljøene ikke nødvendigvis er uttalt eller vektlagt i reportasjene. Likevel gir en del av uttalelsene en indikasjon på mekanismer som kan virke åpenhetshemmende.

Den ene forsamlingslederen, F1, sier at de (som hører til i forsamlinga – min anm) må innse at overgrep skjer også hos dem, på lik linje med andre miljøer, men framholder at det ikke har grunnlag i læren eller det som forkynnes i forsamlinga. Det er ingen konkrete planer om å gjøre overgrep til en offentlig sak i forsamlingsmiljøet, men i forkynnelsen advares det mot all slags synd, og overgrep har vært nevnt som en del av dette.

”Mennesket er født med drifter. Gjennom forkynnelsen prøver vi å stille til veie åndelige våpen som den enkelte kan bruke for å bekjempe fristelser. Vi advarer mot all synd, og for oss er overgrep helt uakseptabelt. Det være seg seksuelle eller andre former for overgrep.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Han utelukker imidlertid ikke at kjærlighet til den læstadianske bevegelsen kan gjøre at noen vil prøve å skjule overgrep. Mange mennesker har vokst opp i forsamlinga og ønsker ikke å skade den eller bringe den i vanry, men at kjærligheten skal være rådende.

Den andre forsamlingslederen, F2, er tydelig på at han og forsamlinga ikke vil medvirke til å hindre at overgrep kommer fram – overgrep skal ikke skjules. Heller ikke denne delen av lyngenretninga har satt overgrep eksplisitt på dagsorden, men spørsmålene har vært snakket om på ungdomssamlinger.

De utsatte går ikke spesifikt inn på hvorfor det er stille rundt overgrep. De har alle tross alt brutt eventuell taushet, stått fram med sine historier og etter lang kamp vunnet fram i retten. Men de forteller om å bli gjort til sydebukk, få trukket sin troverdighet i tvil, og en forteller om overtalelse til ikke å anmelde forholdet, men ordne opp i minnelighet for å skåne overgriperes ekteskap. For begge de utsatte var det først og fremst de nærmeste i familienettverket som stod for motarbeidelsene.

Johanna Hurtig har gjennom sin forskning sett at det er flere bekymringsverdige trekk som går igjen i de konkrete overgrepssakene, og hun mener disse kan knyttes til særegenheter ved den læstadianske bevegelsen. De fleste familier er trygge og gode, men innad i en del familier er det svært hard kontroll og strenge normer, blant annet for hvordan en kan kle seg og oppføre seg, og at en ikke skal drikke alkohol eller sminke seg. At utsatte blir gjort til sydebukk når de forteller om overgrep, er også et trekk som går igjen.

”Barn og kvinner har lav status. Mennene har stor makt. Det er for eksempel kun mannen som får tolke Bibelen.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Hun forteller også at hun etter at overgrepene i bevegelsen ble kjent i media, nesten daglig blir kontaktet om nye historier, og hun frykter det er store mørketall, selv om hun ikke har belegg for å si at overgrep forekommer oftere hos læstadianere enn i samfunnet for øvrig.

Torjer Olsen framholder forsamlingsmiljøets forhold til sex som vanskelig fordi det handler om begjær som igjen knyttes til synd, Satan og evig fortapelse. Sex er bare akseptert innenfor ekteskapets rammer, og da med hensikten å lage barn. Det advares mot å snakke om sex, og unge jenter blir tillagt ansvaret dersom unge gutter eller menn skulle bli opphisset som følge av jentenes klesdrakt eller oppførsel:

”Da har hun lokket ham, og bærer også ansvaret for hans mulige fortapelse, i tillegg til sin egen.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Olsen peker videre på at det fra et læstadiansk ståsted ikke er forskjell på to jenter på fest, hvor den ene har frivillig sex med en bekjent, og den andre blir utsatt for et seksuelt overgrep. Begge representerer en stor synd og trussel mot frelsen. I verdslig sammenheng er det stor forskjell på disse, hvor det første i stor grad er akseptert, mens det andre er totalt uakseptabelt. Olsen mener en del av trekkene i disse læstadianske miljøene har kjennetegn fra strengt fundamentalistiske miljøer og trekker parallellen til tilsvarende holdninger hos muslimer.

Biskopen sier ingenting om mulige forklaringer på hvorfor det ikke snakkes om seksuelle overgrep i de luthersk-læstadianske forsamlingene, men han uttrykker bekymring for at de sakene som har kommet fram, bare er toppen av et isfjell.

Familiekontorleder Sollied hevder de læstadianske miljøene ofte er svært lukkede, og at det å søke hjelp utenfor familien og forsamlinga blir sett på som illojalt, samtidig som det innebærer en stor risiko for å miste både familie, sosialt nettverk og, i verste fall, jobb.

Maria Steinsvik har aldri selv hørt at seksuelle overgrep forties i luthersk-læstadianske miljøer, men hun mener fordommer mot læstadianere hos politiet og barnevernet kan utgjøre en byrde for læstadianere som ønsker å søke hjelp. Steinsvik peker også på et fenomen hun

har sett: at mennesker er i tvil om de skal melde fra om overgrep på vegne av andres barn, fordi de er redde for at barna da skal havne i verdslige fosterhjem. Mange luthersk-læstadianere har fra barnsbein lært at det er en stor synd å bidra til at noen mister sin tro:

”I verste fall frykter de at barnevernet skal gripe inn og omplassere barna i et ikke-kristent hjem, og dermed frata barnet muligheten til å vokse opp i en kristen tro.”
(Østring 16. juni 2011).

6.1.4. Oppsummering

Analysen har under dette punktet funnet at forsamlingslederne ikke har eksplisitte formeninger om at det er spesielle faktorer i forsamlinga som forårsaker tausheten, og F2 er ikke av den oppfatning at folk generelt ønsker å dysse ned og skjule overgrep. F1 lanserer muligheten for at mennesker i miljøet kan ønske å dysse ned og skjule overgrep grunnet skam. Han utelukker heller ikke at kjærlighet til miljøet og ønsket om ikke å påføre forsamlinga skade i form av dårlig rykte, kan forhindre enkelte fra å varsle om overgrep.

Samtidig ser vi at flere av informantene mener forsamlingsmiljøene består av tette nettverk sammensatt av flere nettverk som familier, slekt, etnisitet og religion, og at disse i mange sammenhenger er preget av sterkt indre samhold og en praksis med å ordne opp i problemer innad i nettverket, kombinert med lojalitet og forventninger om å ivareta nettverkets ære utad. Dette fører til taushet fordi en utsatt risikerer å komme på kant med så å si alle i nettverket sitt dersom de forteller om overgrep. To av informantene tror disse mekanismene blir forverret av forholdet til tro og en allmechtig Gud. De to utsatte, samt forskeren fra Finland, tror redselen for å bli gjort til syndebukk kan forhindre åpenhet, mens Steinsvik tenker på at redsel for å bli møtt med fordommer i hjelpeapparatet kan bidra til høy terskel for å søke hjelp. To av informantene ser ut til å skille seg ut i sine refleksjoner. R3 tenker tausheten er en reaksjon på økt fokus på miljøet, og at man da trekker seg tilbake fordi problemstillinga er for vanskelig å forholde seg til, og at man ikke ønsker å vise fram det som eventuelt er kritikkverdig i miljøet. Torjer Olsen ser på forsamlingsmiljøenes holdning til sex og synd som hovedårsak til tausheten, og berører ikke nettverk, lojalitet og ære som mulige årsaker. Likevel trenger det ikke være noen motsetning mellom Olsens synspunkt og de øvrige informantenes, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 7.

6.2. Intern opprydding med tilgivelse eller juridisk straffeforfølgning?

Temaet om tilgivelse og opprydding internt kontra juridisk straffeforfølgelse, ble omtalt og drøftet i alle intervjuene jeg foretok i studien, om enn med litt forskjellig vinkling. Temaet var mindre fokusert på i avisreportasjene, men ble berørt også her.

6.2.1. Forsamlingslederne

Tilgivelse er et sentralt begrep i den luthersk-læstadianske tradisjon, og umiddelbart påpekte begge forsamlingslederne at det finnes tilgivelse for alt, også for seksuelle overgrep. Begge uttrykte bekymring for overgriperers sjel og ville ta imot en overgriper i sjelesorg og tilsi syndenes forlatelse dersom vedkommende viste oppriktig anger og ”kom til erkjennelse” av synden som var begått. F2 holdt samtidig fram at et seksuelt overgrep er ei straffbar handling, og at rettsvesenet måtte kobles inn, slik at overgriper også fikk gjort opp juridisk og tatt sin straff. I en sjelesørgerisk kontekst kan han forstås dit hen at han ikke vil tilsi en overgriper tilgivelse på vegne av Gud, hvis overgriper ikke er villig til å ta sin verdslige straff.

Etter tanken om overgriper kommer begge til den utsatte, som forsamlingslederne presiserer ikke har noe å be om tilgivelse for. Begge lederne er åpen for å bringe sammen overgriper og utsatt dersom det er ønske for det, for å snakke ut med hverandre og be om og gi tilgivelse. F1 virker til å tro at så lenge dette skjer i den riktige settingen, at utsatte ikke blir pressa til tilgivelse og overgriper kommer til en ”rett og ekte” erkjennelse, trenger ikke saken tas videre til rettsvesenet, selv om det å ordne opp internt ikke nødvendigvis utelukker en juridisk straffeforfølgelse i tillegg. Samtidig ser han at et seksuelt overgrep er en så alvorlig krenkelse at det kan være svært vanskelig for utsatte å tilgi, og utsatte kan ha behov for ekstern hjelp (for eksempel psykolog) før den kan legge overgrepet bak seg, og kanskje ved Guds kraft klare å tilgi. F2 er svært opptatt av å ikke lage en slik intern opprydding bare for at overgriper skal slippe å tape ansikt eller ta sin straff juridisk sett, og at utsatt dermed skal nektes å ta saken videre til rettsvesenet. Et slikt møte må på ingen måte innebære noen form for press eller tvang:

”La oss si at en har overgrepet og går og sier til offeret at 'hvis du ikke tilgir meg nå, så er du ikke en kristen'. Altså, du øver makt for å få tilgivelse og tvinger fram en tilgivelse – det er å misbruke en tilgivelse.”(F2).

F2 er klar på at utsatte kan slite med store skadevirkninger etter overgrep, og at dette ikke lar seg bearbeide eller tilgi ”i et knips”. Han er dessuten veldig opptatt av at overgriper må komme til en ekte erkjennelse, og definerer en ekte erkjennelse ved at den kommer av seg selv, ikke av at media har satt søkelys på det, og at overgriper tydelig påtar seg skyld, innrømmer brudd på norsk lov, og tar den rettsaken og dommen som eventuelt måtte komme. Denne forsamlingslederen tror også at utsatte en gang kan bli i stand til å tilgi overgriper – ved Guds hjelp – men det forutsetter sannsynligvis lang bearbeidelse av hendelsene.

Ingen av forsamlingslederne er eksplisitt opptatt av skyldplassering med tanke på hvilken betydning det har for utsatte. Viktigere virker det til å være at overgriper påtar seg og innrømmer skyld og ansvar, slik at denne får redda sin sjel i forhold til Gud.

Med tanke på hvorvidt det fra utsattes side er synd å bringe en overgrepssak inn for rettsvesenet i etterkant av en intern opprydding hvor utsatte har tilgitt overgriper, er begge forsamlingslederne opptatt av at en tilgivelse gitt under press – herunder også kanskje for tidlig i utsattes bearbeidelsesprosess – ikke er en gyldig tilgivelse. Det å bringe en sak inn for rettsvesenet er sådan ikke en synd. Begge framholder at begrepet ”glemselens hav” handler om at synd som Gud har tilgitt, ikke skal holdes mot en, og at begrepet ikke handler om tilgivelse mennesker i mellom.

6.2.2. Ressurspersonene

Ressurspersonene har ganske ulik tilnærming til spørsmålet om tilgivelse. R3 mener de hierarkiske strukturene med holdninger om lydighet til de som er eldre eller har mer makt enn deg, kombinert med at tilgivelse er en sterk religiøs handling, medfører at man glemmer den menneskelige siden ved spørsmålet om tilgivelse. Det er grenser for hva en kan tilgi ut fra handlingens karakter. De som framholder tilgivelse som løsning

”..gjør dette på helt feilaktig grunnlag. Da har man verken kunnskapen eller forståelsen for hva seksuelle overgrep er i et slikt linjeperspektiv eller maktperspektiv; man visker ut rolleforskjellene og maktskjevhetene.” (R3).

R1 forteller om utsatte som har ”tilgitt” for å få fred i familien, fordi det ble forventet av dem, men som seinere oppsøker hjelpeapparatet fordi de slett ikke har tilgitt og trenger hjelp til

bearbeidelse. Utsatte lurer dessuten ofte på hvorfor en skal tilgi, om de får et bedre forhold til overgriper hvis de tilgir, eller hvem de gjennom tilgivelsen skal få et godt forhold til.

R2 sier at det å ordne opp i minnelighet og tanken om forsoning står sentralt i forsamlingene, men at en slik ordning legger stort press på den utsatte om å tilgi. Dessuten er det problematisk at en må forholde seg til begge deler av nettverket i etterkant av en slik opprydding.

R4 peker på at tanken om tilgivelsens kraft alltid har stått sterkt i læstadianske sammenhenger, og at det ut ifra det har vært ”lett” å benytte intern opprydding for å be om tilgivelse, men at fokus på overgriper gjerne har veid tyngst, slik at den utsatte da blir forventet å skulle tilgi:

”I god ånd, hvis man er et bra menneske, tar man i mot spørsmålet om tilgivelse, og så skal det være ferdig.” (R4).

R4 stiller også spørsmål om hva lederskapet i slike forsamlinger tenker når de tar på seg ansvaret for slike håndteringer, om de reflekterer over om handlingene er straffbar etter norsk lov, og at de kanskje stiller seg over loven.

Tre av ressurspersonene mener at en slik intern opprydding i praksis virker som et hinder for å bringe en overgrepssak inn for retten, nettopp fordi det forventes at utsatte har lagt saken bak seg når tilgivelse er gitt.

6.2.3. Avisreportasjene

I avisreportasjene har fem av intervjuobjektene uttalt seg om temaet tilgivelse og praksisen med intern tilgivelse.

En av de utsatte har vært stilt overfor spørsmålet om intern opprydding med tilgivelse og forsoning, en prosess vedkommende gjennomgikk bare for å oppleve å bli tillagt skylda for det som skjedde og overtalt til ikke å anmelde saken. Vedkommende anmeldte likevel saken, men det skjedde først fire år seinere.

Den ene forsamlingslederen, F1, uttalte i avisa det samme som i samtale med undertegnede; at han er åpen for at utsatte og overgriper kan ordne opp seg i mellom, så fremt det gjøres frivillig, men legger samtidig til:

”En tilgivelse som er gitt under tvang eller press, er ikke gyldig, og ingen vil være bundet av den. Tilgivelse skal ikke brukes slik, til å dekke over ting”. (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Biskopen presiserer i sin kommentar at

”Det ligger ingen forsoning i tvungen tilgivelse. Det finnes heller ingen steder i Bibelen som legitimerer slike handlinger”. (Rein 6. juni 2011).

Han legger til at seksuelle overgrep er grove krenkelses som mange ikke kan tilgi uten behandling.

Forsker Hurtig uttaler at ordningen med intern tilgivelse og forsoning i stor grad kan forklares ut fra at seksuelle overgrep bare ses på som synd og ikke som straffbare handlinger. Intern opprydding med tilgivelse og forsoning blir dessuten ofte brukt som pressmiddel for å dekke over det som har skjedd og for å hindre de utsatte fra å gå videre med overgrepssaken:

”Selv dem som senere har valgt å anmelde overgrepene til politiet, har opplevd å bli utsatt for forsøk på å fortie og dekke til overgrepene.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Familiekontorleder Sollied hevder lojaliteten til miljøet og risikoen for å miste nettverket sitt, er hovedårsaken til at man ønsker å ordne opp innad i familiene og forsamlinga.

6.2.4. Oppsummering

Forsamlingslederne er begge av den formening at parter gjerne kan ordne opp seg i mellom med tilgivelse internt i forsamlinga, men presiserer at slik opprydding med tilgivelse aldri skal komme i veien for at en overgrepssak bringes inn for retten. De er også klare på at dersom noen blir presset til å tilgi i en slik setting, er det misbruk av tilgivelse og den er følgelig ikke gyldig. F2 er svært opptatt av at alt som handler om straffbare forhold, skal bringes inn for rettsvesenet, og at en intern tilgivelse ikke skal kunne brukes som en lettvinløsning for overgriper.

Alle ressurspersonene og noen av informantene i avisreportasjene er kjent med en slik ordning med tvungen tilgivelse. De mener videre at utsatte presses til tilgivelse og forventes å legge saken bak seg, og at ordninga i praksis dermed forhindrer at en overgrepssak blir brakt inn for retten. To av informantene tenker praksisen med intern opprydding viser forsamlingsmiljøenes manglende forståelse for hva seksuelle overgrep dreier seg om. Biskopen påpeker at praksisen ikke har legitimitet i Bibelen og troen.

6.3. Ivaretagelse av utsatte og overgriper

Hvordan utsatte og overgripere blir møtt av de nærmeste og forsamlingsmiljøet rundt, har trolig stor betydning for både bearbeidelse av overgrep og forebygging av nye.

6.3.1. Forsamlingslederne

Ingen av forsamlingslederne har opplevd å måtte ta tak i overgrepssaker i sine forsamlinger. Sakene de kjenner til, har de fått vite om gjennom media i forbindelse med rettsprosesser. Disse sakene som trekkes fram som eksempler, har til felles at utsatte ikke har blitt trodd av sine nærmeste eller forsamlingsmiljøet. Forsamlingslederne har ingen formening om hvor disse utsatte befinner seg i dag; det ser ikke ut til at de går i forsamlinga lengre. I det ene tilfellet var overgriper forsamlingsholder i bygda. Han er dømt for overgrepet, har sonet straffen, går fortsatt i forsamlinga, men er tatt ut av rollen som forsamlingsholder.

”Vi har forsamlingsholdere som har blitt tatt for overgrep, de har blitt dømt og har sonet sin straff, men de kan ikke bli forsamlingsholdere igjen. Vi nekter ingen å gå i forsamling, alle kan komme, men å skulle holde forsamling og tale, det kan de ikke.

Her møtes mange, også de som har blitt overgrepen, og de skal slippe å se at overgriperen bare kan fortsette.” (F2).

F1 har ingen tilfeller i sin forsamling å vise til, men i informasjonsnotatet ”Holdninger og handlinger i saker som gjelder seksuelle krenkelser og overgrep” (se kapittel 6.5.1) står det eksplisitt at om en frivillig medarbeider har erkjent å ha gjort noe galt, skal vedkommende ikke fortsette i sin tillitsposisjon.

Dersom det skulle komme en ungdom til sjelesorg og fortelle at vedkommende hadde vært utsatt for overgrep, er F1 tydelig i at han ville oppfordra ungdommen til å anmelde forholdet. Samtidig ville han fulgt opp med tilbud om sjelesorg og samtale, samt hjelp til å komme i kontakt med hjelpeapparatet som måtte trenges.

Begge forsamlingslederne syns sjelesorgrollen og balansegangen mellom taushetsplikt og meldeplikt kan være vanskelig, særlig med hensyn til at folk flest ikke skal miste tilliten til sjelesørgerne.

”I følge Den norske kirkes veiledning så er dette en forvaltningsmessig taushetsplikt for frivillige, mens prestene har en veldig streng taushetsplikt. Men det sier også at dersom det gjelder barn, og det er overgrep som pågår eller i fare for å bli gjentatt, så har du plikt til å melde fra om det. (...) Men jeg er litt opptatt av det at en person har gjort noe som er straffbart, så må han også ta sin straff. Det er Luthers og kirkens lære også – at man skal ta sin verdslige straff. Så får man snakke om dette med hans sjel som jeg allikevel tror kan berges. Jeg syns det er vanskelig, og jeg har snakket litt med prestene om det etter denne avisreportasjen, om hvordan de løser tingene og dette med taushetsplikten. For folk skal jo ha tillit til deg for å kunne komme. Det er liksom en balansegang i alt. Men hvis folk vet om det, at man er orientert om at predikanten har en slik forvaltningsmessig taushetsplikt, men når det gjelder ting som kan skje, så har man også en meldeplikt. Da vet folk i menigheten hva de har å forholde seg til.” (F2).

Både F1 og F2 er samtidig klare på at dersom en overgriper kom til dem i sjelesorg for å erkjenne sine synder og få tilgivelse, ville de ha vansker med å tilsi syndenes forlatelse før overgriper har meldt seg til politiet og latt den verdslige rett vurdere straff. F2 er tydelig i sin mening om dette – en riktig erkjennelse må innebære vilje til å ta sin verdslige straff.

6.3.2. Ressurspersonene

R2 mener de læstadianske miljøenes praksis med intern opprydding og forventinger om lojalitet, fører til at fokus i en overgrepssak ofte rettes mot å opprettholde æra til overgriper og dennes familie, og at utsatte får liten støtte, men gjerne kan oppleve press for å ordne opp internt med tilgivelse. Et overgrep får ofte ikke konsekvenser i etterkant med tanke på overgriperens rolle i forsamlinga heller. R2 forteller eksempler på at predikanter eller andre ledere har begått overgrep, men senere blir innsatt på ny som predikanter eller ledere, begrunnet med at de har gjort opp sin sak, selv om de ikke har vært innom rettssystemet. Det er også med på å svekke eventuell støtte til utsatte og ugyldiggjøre dennes opplevelser. R2 mistenker at det finnes mange utsatte som blir tillagt skylda for overgrep og blir kritisert for det, slik jenta som hadde blitt voldtatt av en slektning fikk høre hos sin bestemor:

”Hvorfor må du drikke så mye?” (R2).

R4 er opptatt av hvilket syn forsamlingene har på seksuelle overgrep og hvilke refleksjoner lederne gjør seg over posisjonen og makta de sitter med. Så lenge overgrep ikke ses på som noe kriminelt, men ”bare” en synd og en trasig handling, vil overgriper få mer støtte enn utsatt, rett og slett fordi man kan be om tilgivelse for en synd og rydde opp i den internt. Den utsatte, hvis vedkommende er en god kristen og et godt menneske, forventes å tilgi overgriper, for så å gå videre. Når lederne i disse miljøene påtar seg å håndtere overskridelser som er straffbare, uten å stille spørsmål ved det, medfører det at den utsatte ikke får sin sak belyst. Da blir vedkommendes sak heller ikke gyldiggjort eller ivaretatt.

R1 er av den oppfatning at forsamlingene ofte slår ring om overgriper; vedkommende er gjerne en person som er godt likt, som har opparbeidet seg tillit i lokalmiljøet og blir sett på som snill, hjelpsom eller lignende, og forsamlingsmedlemmene har vanskelig for å tro at nettopp en slik person kan begå overgrep. Flere av de tilfellene R1 kjenner til, har ikke blitt trodd med sine historier, men beskyldt for å fare med løgn. Eller de har vært gjennom ei intern opprydding med tilgivelse og forventes å ha lagt ting bak seg:

”Og angående støtten hjemmefra så møter noen holdninga om ’men det er så lenge siden nå, du er vel ferdig med det?’” (R1).

De utsatte får ikke gyldiggjort sine erfaringer, kanskje ikke engang hos sine nærmeste, og må i ytterste konsekvens bryte med miljøet og nettverket for å komme seg videre. R1 legger til at det nok finnes familier og nettverk også i luthersk-læstadianske miljøer, hvor den utsattes erfaringer blir gyldiggjort og vedkommende får den støtten som trengs, mens overgriper blir ansvarliggjort etter norsk lov, men disse tilfellene er ikke nødvendigvis synlige verken i media eller i støttesentre/hjelpeapparat.

R3 tror i stor grad forsamlingas lojalitet vil gå i retning av overgriper ved avdekking av overgrepssaker, delvis fordi overgriper i disse miljøene sannsynligvis også innehar en rolle som åndelig leder, delvis fordi lederskapet har en litt naiv innstilling til at slike ting ikke skjer hos dem; at i dette miljøet har de kontroll. De utsatte vil slik ikke bli tatt på alvor, ikke få gyldiggjort sine erfaringer, og kanskje med tiden enten måtte bryte helt med nettverket for å komme videre, eller tilegne seg en form for mestring for å kunne leve med erfaringene sine og bli værende i miljøet. Noen kan til og med leve gode liv på den måten, men mange vil nok komme til et punkt hvor mestringen ikke lenger strekker til, sånn at de blir syke av det på en eller annen måte.

6.3.3. Avisreportasjene

Det er hovedsakelig de utsatte i avisreportasjene som gjennom sine historier beskriver hvorvidt utsatte og overgripere har blitt ivaretatt etter avdekking av overgrep, og hvor familie og forsamling hadde sitt fokus.

En av de utsatte forteller at familiens første reaksjon var at de ikke trodde henne. Overgriper var gift med utsattes storesøster og nøt stor respekt i familien, og han ble trodd på sin versjon om at det var den unge jenta som gjennom år hadde lokket han. Ved et familieråd med hensikt å rydde opp, ble han fortsatt trodd, utsatte turte ikke si noe mer og ble overtalt til ikke å anmelde saken:

”Hovedfokus til foreldrene var at det måtte legges lokk på saken, og at ekteskapet til fornærmedes søster måtte reddes for enhver pris.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Familierådet endte med at familien ble splitta, og utsatte flytta fra bygda, bytta skole, gikk til psykolog og prøvde å få orden på livet. Hun hadde ikke kontakt med søsteren på flere år, før denne forlot ektemannen, tok kontakt og ville skvære opp. Etter mange år valgte storesøsteren å tro på utsatte, det samme gjorde foreldrene, og utsatte fikk støtte til å anmelde saken. Med støtte fra familien gjennom hele rettssaken, samt domfellelse over overgriper, opplevde den utsatte endelig at hun kunne klare å legge overgrepene bak seg og gå videre.

Den andre utsatte opplevde å bli misbrukt av stefar i en årrekke, og han ble heller ikke trodd da han fortalte sine nærmeste om hva han var utsatt for. Ikke engang mor tok affære enda hun ved minst ett tilfelle uforvarende ble vitne til overgrep, men snudde ryggen til sønnen da saken kom for retten.

”Det virker som om min mor ikke tror meg. Jeg regner med at de fleste som hadde fått høre noe slikt, hadde gått fra overgriperen. Det har hun ikke gjort. Hun bor fortsatt med ham. Det var det som knekte meg mest.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Utsattes mormor påstod han måtte ha drømt – overgriperen var jo kristen, og slike ting trodde hun ikke kristne kunne gjøre. Overgriperen hadde en sentral tillitsposisjon i den luthersk-læstadianske forsamlinga. I politiavhør vedgikk han å ha hatt seksuell omgang med utsatte, men hevdet det var barnet som hadde tatt initiativet. Han ble dømt til fengsel og til å betale utsatte oppreisning. I intervjuet med undertegnede refererte F2 til overgriperen i denne saken (se kapittel 6.3.1), som en av de som har sonet dommen og fortsatt går i forsamlinga, men som er fratatt sine tillitsverv.

Forsker Hurtig fra Finland sier forskningen hennes viser at de utsatte ofte blir gjort til syndebukk, og ikke får den støtten de burde fra nettverket rundt:

”Familien hører ikke på offeret, og tar avstand fra han eller henne. Ofte er også overgriperen en godt likt person i samfunnet, noe som fører til at ofrene ikke blir trodd.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Bare den ene forsamlingslederen, F1, uttaler seg i avisa om hva han ville gjort hvis han ble kjent med en overgrepssak. Første tanke er å bringe de impliserte sammen og bli enige om å tilgi:

”Dersom man ikke blir enige om tilgivelse helt frivillig og har tilgitt hverandre uten press, så er det en sak som hører rettsvesenet til.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Om hvordan han vil møte og ivareta et menneske som kommer til han med en konkret overgrepshistorie, sier han:

”Det har jeg ikke tenkt så grundig gjennom. Sjelslivet vil ha førsteprioritet, det har med kristendommen å gjøre. Det andre vil jeg snakke med vedkommende om og drøfte hvorvidt det ville være på sin plass å bringe dette videre til de som har fagkunnskap, for eksempel en psykolog. Kanskje også, om det skulle vise seg nødvendig, anmelde forholdet dersom det er et direkte overgrep.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

6.3.4. Oppsummering

Ingen av forsamlingslederne har erfaring fra egen forsamling med overgrepssaker, men begge vet om tidligere saker hvor utsatte ikke har blitt trodd av sine nærmeste og forsamlinga. Hvor disse utsatte befinner seg i dag, vet forsamlingslederne ikke, de går i alle fall ikke i forsamlinga som tidligere. F1 mener en utsatt må få tilbud om oppfølging i sjelesorg kombinert med kontakt med hjelpeapparat, for eksempel psykolog. I forbindelse med sjelesorg, finner begge at balansegangen mellom taushetsplikt og meldeplikt er vanskelig. Med tanke på overgriper, er forsamlingslederne både opptatt av at overgripere skal fjernes fra eventuelle tillitsposisjoner i forsamlinga, at de må ta sin straff, men også at de må få oppfølging fra sjelesørger i forhold til sjelslivet sitt.

Ressurspersonene er jevnt over enige i at overgriper som oftest får hovedfokus og blir trodd, mens utsatte ofte ikke blir tatt på alvor eller trodd, men stilt overfor tvungen tilgivelse og forventet å legge saken bak seg, noe som medfører at de får ugyldiggjort sine erfaringer. En

av ressurspersonene oppgir at forsamlingenes fokus på seksuelle overgrep som synd, hindrer dem i å ta inn over seg og formidle ut at seksuelle overgrep er straffbare handlinger.

Avisreportasjene viser mye av det samme som ressurspersonene: De utsatte blir tillagt skyld, de blir ikke trodd fordi overgriper gjerne er en person med stor tillit i forsamlinga, og familien kan ta avstand fra utsatte. Utsatte velger også å bryte med familie og miljø for å kunne gå videre.

6.4. Språk for seksuelle overgrep

Flere av ressurspersonene er inne på temaet språk og begrepsapparat i sine refleksjoner rundt stillheten i forsamlingsmiljøene. Også noen av de intervjuede i avisreportasjene peker på at det tradisjonelt har vært snakket svært lite om sex og seksualitet i læstadianske miljøer.

Forsamlingslederne formidler få eller ingen refleksjoner om disse faktorene. Imidlertid fant jeg deres bruk av ord både i intervjusituasjonen og i avisreportasjene som påfallende annerledes enn de øvrige informantene. Derfor har jeg her sett på språket til forsamlingslederne og hvilke ord de bruker i forbindelse med seksuelle overgrep, for å underbygge temaet. Jeg har ikke hatt til hensikt å gjøre en fullstendig språkanalyse av datamaterialet mitt, men har funnet det nødvendig med en liten analyse av språk der det er relevant. En slik analyse kan være med å belyse hvorvidt de øvrige informantene er inne på noe viktig når de hevder at forsamlingsmiljøene ikke snakker om seksualitet eller at de mangler språk for seksuelle overgrep.

6.4.1. Forsamlingslederne

I samtale om seksuelle overgrep er det interessant å se på hvilke ord forsamlingslederne benytter og hvordan de snakker om temaer relatert til både seksualitet i sin alminnelighet eller til seksuelle overgrep. Det første undertegnede legger merke til er hvordan utsatte og overgripere omtales. Det varierer i hovedsak mellom *'den overgrepne'* eller *'de som blir/har blitt overgrepen'* når det snakkes om utsatte. Overgriper omtales på flere måter: *'overgriper'*, *'den som overgriper'*, *'en sånn'*, *'la oss si en har overgrepet'*, *'en som gjør overgrep'*, og *'en som hadde overgrep mot gutten i en lang periode'*.

I intervjuene har begge forsamlingslederne fått spørsmål om forsamlinga på noen måte har seksual- eller samlivsundervisning i forbindelse med ungdomshelgene:

”-...i de her bibelforedragene, så har vi forskjellige temaer. Vi hadde for eksempel det sjette bud. Der har vi jo den gamle betegnelsen 'Du skal ikke drive hor'. Og det var veldig grundig, og ungdommene var veldig..., det manglet ikke på spørsmål eller tanker som kom fram etter foredraget. (...) Vi har en gang tidligere hatt det samme, og det var også veldig godt. Jeg synes det var veldig fin å få formidla dette til dem.

-Men ble det da rett og slett en form for seksual- eller samlivsundervisning?

-Ja, på sett og vis ble det jo det. Om det ble så mye samlivsundervisning, vet jeg ikke, men det ble i alle fall hvordan man kan møte og hvordan man kan takle dem. Ikke slik at man skal skremme seksuallivet i ekteskapet – det er jo nesten limet som skal holde oss sammen.” (fra intervju med F1).

Den andre forsamlingslederen sier det slik:

”Vi har ikke hatt noe eget, men vi går gjennom budene og snakker da om det sjette bud når vi kommer dit, og da kommer vi også inn på det temaet. Men vi har ingen direkte bolk for seksualundervisning.” (F2).

For å lære ungdommene kristen livsførsel og forebygge blant annet overgrep, forteller han videre:

”..begge parter blir opplært til gjensidig at man oppfører seg kyskt – det heter det i forklaringa til det sjette bud: et kyskt og tuktig levned, intet utuktig verken si eller gjøre.” (F2).

I begge intervjuene snakkes det flere ganger om syndige mennesker, lyster, begjær og at mennesket er svakt:

”Man kan aldri forsvare et overgrep. Men det er ofte mange ting som spiller inn; det er fyll, hvordan man opptrer og kler seg – derfor har vi alltid advart mot dans som en syndig ting, fordi det oppegger kjødelig begjær. Drukenskap, det samme. Det er jo snakket veldig mye i mot de tingene, nettopp med tanke på det her med begjær som er så sterkt.” (F2).

Om kvinner som går alene ute om natta i korte skjørt og utringede bluser sies det:

”..det er jo en utfordring, for vi vet at vi er svake, og mannen er den som har tatt initiativet som regel.” (F1).

Forebygging og advarsler har sin plass i den voksne forsamlinga også:

”..i vår forkynnelse advares alle at man må passe på sine lyster – vi har våre lyster i oss som ikke bare er å styre hvis de får begynne å spille fritt, eller at de får begynne å – ja, det blir jo gradvis et steg nå, og neste kanskje litt lenger.” (F1).

”Man skal ikke tie det i hjel, men heller tale det i hjel. Det er ikke artig at sånne ting skjer, og det er ingen som har oppfordra til det, det er tvert i mot talt mye i mot det, overgrepssaker, innenfor forsamlinga. Som jeg sa i sommer, så har jeg vært mye på gudstjeneste i kirka og tror aldri jeg har hørt noe der, så jeg tror det snakkes mye mer i mot overgrep i talene i forsamlinga, og det går ganske direkte på. Nevner synden ved navn, for å si det sånn, i forhold til en prestetale. Så det har vært ganske ofte tatt opp fra prekestolen og snakket i mot overgrepssaker.” (F2).

6.4.2. Ressurspersonene

Alle fire ressurspersonene berører temaet språk, fortrinnsvis i forbindelse med åpenhet og mulighet til å fortelle om overgrepserfaringer, om enn på litt ulike måter.

R4 er opptatt av at mennesker med lederansvar som regel har makt til å definere hva man snakker om og hva man ikke snakker om i det aktuelle miljøet. I forbindelse med seksuelle overgrep blir det å ha et språk som ikke gir rom for å spørre om dette er lovlig eller kriminelt, svært vanskelig. Det kan virke som om spørsmålene om det juridiske blir underordna det å legge ting bak seg etter intern opprydding og tilgivelse – man har tross alt ”snakket om det og rydda opp”. Språkbruken en utsatt møtes med er dessuten av stor betydning for gyldiggjøringa eller ugyldiggjøringa av dennes erfaringer og videre bearbeidelse. Hvis en utsatt for eksempel blir sykeliggjort og omtalt som ustadig, psykisk ustabil, med nerver, uberegnelig eller lignende, kan det fort føre til avmakt og depresjon.

R1 besøker en del skoler og opplever så å si alltid at unger tar kontakt og forteller om vold og overgrep, og at de ikke vet at dette ikke er lov, fordi ingen har snakket med dem ”rundt kjøkkenbordet hjemme” om hva som er lov eller ikke. På mange av skolene er det dessuten motstand mot å komme inn med slikt forebyggende opplysningsarbeid, fordi snakk om overgrep vil besudle uskyldige barn.

R3 mener som tidligere nevnt at tausheten handler om en form for modning i miljøene, at seksuelle overgrep historisk sett ikke har vært snakket om, og at det å snakke om ting de færreste har ord for, er en prosess som krever tid. R3 framhever at å ha en åpen dialog fra ledernivå, et rom for å finne disse ordene, er avgjørende for både avdekking og forebygging:

”Helt generelt har vi at det som lederskapet ikke rommer, det kan man heller ikke forvente at skal gjøres gjeldende nedover i organisasjonen.” (R3).

R2 har bakgrunn fra læstadiansk miljø og forteller at det tradisjonelt har vært lite åpenhet rundt sex og hva som er lov å gjøre. Det lille fokuset som eventuelt har vært på seksualitet, har gått på at dette ikke er så alvorlig. Drikking og kortspill har hatt langt større fokus rettet mot seg. R2 mener også at håndtering av overgrep i noen tilfeller kan strande på mangel av begrepsapparat.

”Det du ikke har satt ord på, har du kanskje ikke ord for.” (R2).

6.4.3. Avisreportasjene

Avisreportasjene er lite inne på temaet språk i forbindelse med overgrep, men to av intervjuobjektene har tydelige meninger om at språket har betydning, og forsamlingsledernes ordvalg skiller seg også her ut fra de andre intervjuobjektene.

F1 har gitt journalisten en forholdsvis utfyllende kommentar, men uten å bruke ord som sunn seksualitet, grensesetting, maktmisbruk eller lignende. I stedet brukes ord som ’horeri’, ’synd’, ’drifter’, ’fristelser’, ’åndelige våpen’, ’forkynnelse’. Om seksuelle overgrep sier han det ikke har vært satt konkret på dagsorden, men at det inngår i de forhold det advares mot og tas avstand fra i forkynnelsen.

”Vi lever i en veldig sexfiksert tidsalder. Man kan nesten ikke åpne en avis eller slå på tv-en uten at man møter nakne kvinnekropper, og hva det måtte være. Vi forføres, og vi ledes. Uten den ballasten som Guds ord gir oss, så blir det vanskelig å være menneske. Dette legger vi sterk vekt på i forkynnelsen.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Torjer Olsen sier de luthersk-læstadianske miljøenes problemer med og advarslar mot å snakke om sex generelt medfører et lavt kunnskapsnivå, samt mangel på utviklet språk for å behandle temaet. Han mener predikantene og lederne må være tydeligere og modigere enn de har vært hittil når temaet har vært tatt opp fra prekestolen. De må dessuten tørre å snakke om sex på en måte som skiller tydelig mellom overgrep og annen seksualitet.

”Seksualitet er en sterk kraft, og det er en fare for at lavt kunnskapsnivå og manglende åpenhet kan skape trøbbel. Mange vil rent intuitivt klare å se grensene for hva som er akseptabel adferd. Andre gjør det ikke.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Maria Steinsvik peker på at læstadianere er svært bibeltro, og at sex i følge Bibelen hører ekteskapet til. Derfor snakkes det tradisjonelt ikke om sex, noe som igjen fører til at mange mangler et språk for å snakke om seksualitet og dermed også om overgrep.

”Man mangler et språk for å snakke om overgrep. Dette har hindret saker fra å komme frem i lyset.” (Østring 16. juni 2011).

Steinsvik trekker fram et eksempel om ei jente som skulle fortelle mora at hun hadde blitt misbrukt. Hun klarte ikke si det rett ut, og prøvde å fortelle om overgrepene på forskjellige måter, men mora skjønnte ikke hva dattera mente. Hun hadde rett og slett ikke begrepsapparat for å forstå det. Steinsvik mener denne mangelen på språk er i ferd med å bedre seg. Dagens barn og ungdom og deres foreldre har kunnskap om overgrep og hvordan man skal snakke om dem, og derfor kommer det nå fram en del saker. Hun er likevel tydelig i oppfordringa til foreldre om å snakke med ungene sine om seksualitet, og at det i forsamlinga må snakkes om hvordan man skal håndtere overgrep når det først skjer.

6.4.4. Oppsummering

Alle ressurspersonene pluss noen fra avisreportasjene mener luthersk-læstadianske miljøer mangler tradisjon og språk for å snakke om seksuelle overgrep, og at dette forhindrer overgrep fra å komme fram i lyset. Både foreldre og predikanter må tørre å sette temaet på dagsorden og snakke med henholdsvis sine barn og forsamlinga.

Ingen av forsamlingslederne bringer inn mangel på språk i sine refleksjoner. De forteller at temaet seksuelle overgrep tas opp både fra prekestol og på ungdomshelger, men datamaterialet forteller at forsamlingsledernes eget begrepsapparat i møte med seksuelle overgrep, avviker fra de øvrige informantenes språk. Ord som ofte brukes av forsamlingslederne i disse sammenhengene, er i stor grad rettet mot den syndige menneskenatur, i form av 'horeri', 'synd', 'begjær', 'lyster', 'fristelser', 'kyskt og tuktig levned'. De involverte i en sak om seksuelle overgrep omtales i hovedsak som 'dem som overgriper' og 'den overgrepne'.

6.5. Forebygging og beredskapsplaner

Nødvendigheten av forebygging av overgrep og beredskap for å håndtere avdekkede saker blir begge nevnt hos flere i datamaterialet.

6.5.1. Forsamlingslederne

I forsamlingsmiljøene har forebygging av overgrep tradisjonelt blitt sett på som en integrert del av forkynnelsen. Begge forsamlingslederne forteller at overgrep er en av de tingene som det fra prekestolen blir snakket om og advart mot. F2 mener temaet er tatt opp oftere, og kanskje mer direkte, fra prekestolen i forsamlinga hos dem enn i Den norske kirke:

"(Vi) nevner synden med navn, for å si det sånn." (F2).

Han sier også at de har snakket om overgrep i predikantrådet og i styret som driver med ungdomsarbeid; at de både må være bevisste på hva de holder på med, og at de må unngå slike ting innenfor ungdomsarbeidet. Det er ikke kultur for å lære opp og benytte

ungdomsledere i arbeidet for barn og unge; det foretrekkes at de som er ledere er ordentlig voksne, det vil si på alder med ungdommenes foreldre. Dermed "slipper" forsamlinga utfordringa med flørting og forelskelse som ofte oppstår når lederne er bare fire–fem år eldre enn dem de er ledere for, noe som igjen kan føre til overgrep. F2 mener videre at hovedfokus må være på forebygging ved å ta opp temaet og tale om det, og at ungdommene vet at det er lov å si ifra, at de ikke skal skamme seg over det, og at det er akseptert å varsle om overgrep. Åpenhet er viktig, kanskje mest fordi folk ser at man ikke forsøker å skjule en sak og at det også kommer i media, noe han tror kan virke preventivt:

"Hvis han får handle bare i det skjulte, så kan han gjøre mye, men hvis han ser at han står i fare for å miste både jobb og alt, navn og rykte, så blir du forhindra i det. Og det er faktisk å tale det i hjel, ikke tie det i hjel." (F2).

Ungdomssamlingene er ikke benyttet spesielt som arena for forebygging av overgrep i form av bevisstgjøring og opplæring av de unge, men har generell fokus på opplæring i kristen tro og livsførsel. Både F1 eller F2 sier dette skjer gjennom bibelforedrag eller gjennomgang av budene og katekismen. F1 forteller om ei samling hvor det sjette bud var tema: "Du skal ikke drive hor". Her hadde de ansvarlige for samlinga fått med seg en psykiatrisk sykepleier som selv tilhørte det luthersk-læstadianske miljøet, og hun både holdt foredraget og svarte på spørsmål i etterkant, og ungdommene hadde vært svært ivrige og interesserte. Forsamlinga prøver i slike tilfeller å benytte seg av den faglige kompetansen de har innad i miljøet.

F2 mener det ikke er nødvendig med samarbeid med helsesøster, konfirmantprest eller andre i forhold til seksual- eller samlivsundervisning for ungdommene:

"Vi er jo ikke noen slags lukket avdeling. Så den opplæringa som alle i kommunen får, den får jo også alle i forsamlinga. Og kanskje tror jeg vi får enda litt mer ballast, fordi vi gir opplæring i budene og katekismen og disse tingene som skolen ikke lenger gir." (F2).

I opplæringa av barn og ungdom inngår at man oppfører seg gjensidig kyskt og sømmelig i hverdagen, og at alle må tenke over og prøve å bidra til å få et samfunn som man lever ordentlig i:

”I vår forkynnelse advares alle at man må passe på sine lyster. (...). For det er klart at ei jente som går sånn kledd, vil jo virke – jeg tror hun vil snarere bli antastet eller gjort overgrep mot, enn ei som går anstendig kledd.” (F1).

Han presiserer at det å kle og oppføre seg ordentlig rettes like mye mot guttene som mot jentene, og at hensikten med holdninga om spesielt jentenes klesdrakt er å beskytte dem, selv om de aldri kan tillegges ansvaret for et overgrep dersom de skulle bli utsatt for det.

Med tanke på beredskap forteller F1 at han og to andre menn med tillit i predikantkollegiet, etter flere medieoppslag har arbeidet med å se på hvilke dokumenter og veiledninger forsamlinga og dens predikanter og forsamlingsholdere kan bruke i møte med saker som gjelder seksuelle overgrep og krenkelser. Utgangspunktet er ressursene som er tilgjengelig hos Den norske kirke, herunder Kirkens ressurscenter, samt felles plan for organisasjonene Indremisjonsforbundet, Norsk luthersk misjonssamband, Normisjon og Det norske misjonsselskap. Utvalget har på bakgrunn av dette utarbeidet et informasjonsnotat som ble lagt fram for predikantrådet høsten 2011, og senere publisert i forsamlingas månedsblad ”Under vandringen”. Notatet ”Holdninger og handlinger i saker som gjelder seksuelle krenkelser og overgrep” gjør kort rede for:

- Bakgrunn for arbeidet
- Hvilke dokumenter, veiledninger og retningslinjer utvalget har sett på
- Hvilke retningslinjer den luthersk-læstadianske forsamlinga anbefales å benytte og hvor disse finnes
- Hvem som har ansvar for at riktige ressurspersoner kobles inn og prosedyrer følges
- Hva som menes med seksuelle krenkelser, seksuelle overgrep og grenseoverskridende seksuell adferd
- Predikantrådets tilsagn til utvalgets forslag og videre oppfølging: blant annet skal de omtalte dokumentene i sin helhet distribueres til samtlige predikanter og forsamlingsholdere, samt andre aktuelle personer i forsamlinga som kan tenkes å ha behov for å sette seg inn i temaet. Utvalgets notat sendes også bispedømmekontoret til orientering og i håp om et samarbeid i saker som gjelder overgrep.

I tillegg inneholder notatet noen utdrag fra veiledningene som i kortform sier litt om hvordan en skal opptre når krenkelser og overgrep kommer for dagen, hvem som har ansvar for å

varsle og hvem som skal varsles, og at en overgriper med tillitsposisjoner, umiddelbart skal fjernes fra disse hvis en sak kommer fram. Storforsamlinga med alle dens medlemmer er også orientert om notatet og om predikantenes ønske om å ta problemene med overgrep på alvor.

I F2s forsamling har det ikke vært satt ned noe utvalg, men predikantkollegiet har drøftet saken og kommet fram til at de bruker Den norske kirkes retningslinjer og ressurser. De ulike forsamlingene er ikke orientert om dette, men F2 ser for seg at det skal orienteres om på et stevne, slik at flest mulig blir kjent med predikantrådets strategier for håndtering av saker som omfatter seksuelle overgrep.

Verken hos F1 eller F2 vil tilfeldig besøkende eller faste forsamlingsgjengere finne informasjon om forsamlingas holdning til seksuelle overgrep eller hvor man kan søke hjelp.

”Vi har snakket litt om det i predikantkollegiet, men vi har ikke laget noen orienteringsbrosjyre. Men jeg har jo sett på kirkas ting og tenkt at det er ting som er laget ferdig og som vi kan gjøre oss bruk av.” (F2).

Hos F1 er det som nevnt orientert om notatet i storforsamlinga, i tillegg til at det er publisert i månedsbladet deres, men de er ennå ikke helt i mål med informasjonen:

”Vi har snakket litt om hvordan vi skal få brakt videre til allmennheten og de vi møter i hverdagen, det er jo ikke alle av dem som kanskje har lest 'Under vandringen', det er jo bare et lite månedsblad.” (F1).

6.5.2. Ressurspersonene

R3 er tydelig på at den viktigste forebygginga er den som settes inn på topp og bunn – det vil si på ledernivå og i arbeidet med barn og unge:

”Lederskapet må akseptere realitetene og ta tydelig stilling til og si at her er det nulltoleranse – overgrep handler om makt, overgrep handler ikke om seksualitet i den forstand (...), men primært er det misbruk av makt i fortrolige relasjoner. Tilsvarende må man bygge opp holdninger og en kultur som har tydelige grenser.” (R3).

Kirka kan være en medhjelper eller -spiller, blant annet ved at man kvalitetssikrer innholdet i trosopplæringa inklusive konfirmasjonsopplæringa, nettopp i lys av disse tingene. Men å holde dialogen åpen med disse miljøene anses av R3 som noe av det viktigste.

Sjelesorgsituasjonene er også risikoarena for overgrep; her bør man etterstrebe gjennomsiktighet mellom sjelesørger og nærmeste overordnet, med tanke på hvor man er og til hvilke tider, og sjelesorg burde i størst mulig grad gjennomføres på kontoret innenfor vanlig bekvem arbeidstid, og ikke ved hjemmebesøk.

R4 tror mulighetene for forebygging ligger i overgangene mellom de luthersk-læstadianske miljøene og den aktiviteten som er i kirka, i forhold til forståelse av egne grenser, seksualitet og makt. Trosopplæringa i Den norske kirke inneholder mye grensebevisstgjørende som barn og unge i forsamlingene har like stor nytte av som barn utenfor. Å øke refleksjonen og bevisstheten hos lederskapet i forsamlingsmiljøene, ser R4 på som et vanskelig, men avgjørende punkt: Lederne må reflektere over for hvem de bruker makta de har, spesielt når det er snakk om interne oppryddinger. All R4s erfaring tilsier at i miljøer som er ordløse, der er det utsatthet. Derfor må man åpne opp og snakke om problemstillingene.

Lyngelæstadianere er fra tid til annen raske med å påpeke i positiv betydning at de er en del av Den norske kirke og vil ha det som er der, men da bør de også utfordres på å ta til seg og gjøre bruk av kirkas tiltaksplaner og ressurser:

"Det er kommet ting fra departementet, det er kommet 'Veileder ved grenseoverskridende adferd' som er meget gjennomarbeidet i forhold til hva man skal gjøre når man får høre om grenseoverskridende adferd; 'Hva gjør du?', 'Hva skal du sjekke?' Vil forsamlingene ha det?" (R4).

R1 har hovedfokus på barn og unge og tenker det er to faktorer som utgjør det viktigste i forhold til forebygging: at ansvarlige for ungdomssamlinger og lignende alltid opererer to og to, og at barn og unge får opplæring i sunn grensesetting, både for å sette grenser for seg selv, men like mye for å være oppmerksom på og respektere andres grenser. R1 er opptatt av at ressurspersoner i ulike typer lokale og regionale hjelpetilbud må være på tilbudssida overfor skolene i små kommuner og bygder, der størrelsen på lokalsamfunnet og innflytelsen til forsamlinga kan gjøre det vanskelig å benytte fagfolk eller betro seg til for eksempel helsesøster. Å komme inn i skolene og informere, samt snakke med barn og tenåringer om sunne grenser, gode og dårlige berøringer eller hemmeligheter, hva som er lov og ikke lov, og

at ved et overgrep er det minst to som trenger hjelp, både utsatt og overgriper, kan være avdekkende for barn som trenger hjelp, samt forebygge overgrep, ikke minst mellom jevnaldrende. R1 har ikke så stor tro på at de luthersk-læstadianske miljøene selv skal klare å bedre situasjonen på lang tid enda, til det er lukketheten og kulturen med intern opprydding for etablert:

”Jeg har troen på at nyutdanna prester i Den norske kirke som kommer tilflyttende, kan nå inn, men disse gamle predikantene som står på forsamlingshusene – de kan gjerne si det, at de begynner å få øynene opp for det, men jeg tror ennå de er av den gamle skolen.” (R1).

Men skulle forsamlingene ønske det, stiller gjerne R1 opp med foredrag og informasjon på stevner eller i forsamling.

R2 mener forebygging av overgrep fordrer åpenhet; at tabuet brytes ned og den nevnte lojaliteten tones ned:

”Det enkleste er jo om forsamlingene selv lager en slags ombudsordning for hvordan håndtere det. Man skulle gjerne hatt en kontaktpersonordning. At de selv har en beredskapsplan og kontaktpersoner som sikrer at saker blir løfta ut av systemet. (R2).

Å bruke samarbeidspartnere fra samfunnet for øvrig, har ikke R2 noen tro på – til det er miljøene for skeptisk til folk utenfra. Generelle holdningskampanjer eller lignende som rettes mot alle, for eksempel gjennom skolen, vil ikke møte motstand hos læstadianerne, men kan kanskje anses for å være noe som ikke angår forsamlingsmiljøet.

R2 er åpen for at det i forbindelse med mindre alvorlige overgrep – forutsatt at utsatte er fornøyd med å ordne opp internt – burde være en offentliggjøring av overgrepet for forsamlinga på en eller annen måte. Enten kunne overgriper stå opp foran forsamlinga og bekjentgjøre, eller leder kunne informere om at vedkommende har gjort noe galt mot den eller den, uten å gå i detaljer, og bedt om tilgivelse for synden. Dette var tidligere vanlig i læstadianske forsamlinger, men forsvant for noen år siden. R2 mener helt klart en slik offentlig erkjennelse vil kunne ha en preventiv effekt.

6.5.3. Avisreportasjer

Avisreportasjene berører ikke eksplisitt forebygging og beredskap. Flere av de intervjuede har likevel kommet med uttalelser som peker i retning av hvordan overgrep kan forebygges, hvordan situasjonen kan gjøres lettere for utsatte både før og etter avdekking av overgrep, og betydningen av åpenhet og gjennomtenkte strategier for håndtering av overgrepssaker.

Torjer Olsen er som nevnt i kapittel 6.4. klar i sin oppfordring til de læstadianske predikantene om at de må sette spørsmålene på dagsorden og våge å snakke tydelig og åpent om seksualitet og overgrep og skillet mellom disse, både for å heve kunnskapsnivået og for å unngå trøbbel.

En av de utsatte påpeker at hun ikke ønsker å sverte forsamlinga, men at det hadde vært positivt, og til hjelp for utsatte, om lederne hadde gått ut og sagt at de ikke mener man skal tilgi eller tie om overgrep.

Det samme sier nestlederen i Det læstadianske forbundet i Finland (SRK), Matti Taskila. SRK gikk ut i mediene fordi det var viktig å tilkjennegi at de ikke aksepterte overgrep og at de ville hjelpe utsatte:

”Dette burde også norske læstadianerledere ta opp i offentligheten. Det mener jeg virkelig. Det er veldig viktig at vi som religiøse ledere er klare på dette, og at ofrene får hjelp.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

Forsamlingslederne sier ikke så mye i avisreportasjene om det som angår forebygging og beredskap. Ingen av dem har noen form for handlings- eller beredskapsplan i møte med overgrep, de har ikke gjort seksuelle overgrep til et eksplisitt tema, og har heller ingen konkrete planer om å gjøre overgrepssproblematikk til en offentlig sak. Seksuelle overgrep skal ikke forekomme eller skjules, og det tas opp fra prekestolen som en av de tingene man advarer mot i forkynnelsen. Som tidligere nevnt sier F1 at han ikke har tenkt så mye gjennom hvordan han ville møte et menneske som kom til han med en overgrepshistorie. Om såkalt tvungen tilgivelse og ugyldigheten av en slik, sier han:

”Vi må kanskje være tydeligere på at vi ikke kan akseptere at tilgivelse blir brukt på en slik måte. Å pakke inn og legge slike ting under bordet for at det ikke skal komme frem, det er ikke rett.” (Solvang og Østring 4. juni 2011).

I oppfølgende kommentar noen dager senere sier den samme forsamlingslederen at temaet er satt på dagsorden og at forsamlinga hans skal arbeide videre med det.

Biskop Kjølås ber innstendig lederen i bevegelsen om å lage en strategi for håndtering av overgrepssaker, samt gå tydelig ut og tilkjenne nulltoleranse.

Prosten i Nord-Troms, Hans Erik Schjøtt, mener læstadianerne har en vei å gå i sitt syn på tilgivelse og hvordan de snakker om seksualitet, men framhever samtidig muligheten for dialog og samarbeid med kirka i arbeidet med håndtering av overgrepssaker.

Leder i samisk kirkeråd, Anne Dalheim, har også kommet med en kort kommentar om saken. Hun hevder åpenhet og det å få sakene på bordet er eneste farbare vei, men hun har liten tro på mannfolkene i den forbindelse:

”Som kvinner må vi se og forstå hva som skjer og gripe tak i det.” (Rein 6. juni 2011).

Familievernkontorleder Sollied sier at hjelpeapparatet må være ekstra oppmerksom på rekkevidden av hva det betyr for en læstadianer å søke hjelp, for bedre å møte de som faktisk går til det skrittet.

Maria Steinsvik slutter seg til holdninga om at forebygging hovedsakelig må skje gjennom åpenhet om både seksualitet og overgrep, både i forsamling og i den enkelte familie. Hun mener forsamlingene er på vei, selv om det fortsatt er et stykke å gå, gjennom å ta opp seksuelle overgrep som tema både fra prekestolen og på ungdomssamlinger hos De konservative. Steinsvik påpeker også at det ligger forebygging i hvilke holdninger politi og barnevern møter læstadianere med – å bli møtt av negative fordommer gjør terskelen for å varsle om overgrep langt høyere for læstadianere enn den burde være.

6.5.4. Oppsummering

Forebygging i forsamlingene skjer i hovedsak ved at seksuelle overgrep tas opp og advares mot i prekener, samt på ungdomshelger i tilknytning til opplæring i det sjettede bud og generell kristen tro og livsførsel. Dette kan også innebære fokus på klesdrakt. Videre ser F2 på åpenhet som viktig forebygging, både for at ungdom skal vite at det er lov å si ifra dersom de blir utsatt, men også i håp om preventiv virkning overfor potensielle overgripere. F2 arbeider for økt bevissthet både om forebygging og beredskap i sitt predikantkollegium. I F1s forsamling er det utarbeidet og orientert om retningslinjer for hvordan forsamlingen skal forholde seg ved eventuelle overgrepssaker.

Hovedtrekkene hos ressurspersonene og intervjuede i avisreportasjene vedrørende forebygging handler om at forsamlingslederne og predikantene tydelig må tilkjenne nulltoleranse for overgrep, samt arbeide for økt åpenhet og økt kunnskap om både seksualitet og seksuelle overgrep. Her har både forsamlinger og familier medansvar. To av ressurspersonene trekker dessuten fram bedre og mer gjennomsluktige arbeidsrutiner som forebyggende i forhold til spesielt ungdomsarbeid og sjelesorg. Forsamlingslederne oppfordres også til å reflektere over sin egen makt og hvordan den brukes, samt miljøenes syn på tilgivelse. Samarbeid med Den norske kirke trekkes fram som en aktuell mulighet både i forebygging og ved avdekking av saker.

7. Drøfting

Analysen av datamaterialet antyder at de luthersk-læstadianske forsamlingsmiljøene bærer med seg noen kulturelle faktorer som vanskeliggjør avdekking av og åpenhet rundt seksuelle overgrep. Likedan ser det ut til at språk og begrepsapparat har noe å si. Men er disse faktorene så spesielle for lyngelæstadianerne at de alene forklarer hvorfor det virker til å være tausere i disse miljøene enn i andre?

7.1. Taushetskultur både i slekt og forsamling?

Forsamlingslederne er vage og noe delt i sine formeninger om årsaken til tausheten jeg påpeker. F1 trekker fram redsel for ikke å bli trodd, samt skam, både hos utsatt og dennes nærmeste, som en forklaring. Kjærlighet til forsamlinga, og ønsket om at denne ikke skal få ødelagt sitt rykte, kan være en annen forklaring. F2 avviser ikke muligheten for at utsatte kan tie av redsel for ikke å bli trodd eller for å skåne forsamlingas omdømme, men tviler på at noen ønsker å skjule og dysse ned slike hendelser. Han har i alle fall ikke inntrykk av at det er slik.

Ressurspersonene peker derimot på at forsamlingsmiljøene er svært komplekse miljøer, bestående av mange nettverk flettet i hverandre, og at slekta har en svært sterk posisjon og betydning i dette fletteverket. Det er store forventninger om lojalitet både innad i slekta og i forsamlinga, og problemer søkes løst internt uten å blande inn utenforstående. Å stå fram med overgrep er det samme som å peke på en av sine egne og sette ens egen slekt eller tilhørighet i et dårlig lys, og dermed også en selv. Skam og familiens og forsamlingas ære blir dermed tungtveiende grunner for å tie stille. Dette bekreftes også av familiekontorleder Sollid fra avisreportasjene, som understreker at terskelen for å be om hjelp utenfor familien og forsamlinga er ekstremt høy, og at en slik involvering av utenforstående innebærer en reell risiko for å bli utstøtt av både familie og øvrig sosialt nettverk.

Kan noe av forklaringa ligge her? Kanskje kan det også forklare hvorfor forsamlingslederne ikke kjenner til historier om overgrep utenom de som har blitt kjent gjennom rettsvesenet og media? Ligger det så sterke kulturelle koder innad i slektene, at ikke engang de religiøse lederne får vite om overgrep hvis det forekommer? Det kan virke sånn. Når slekta utgjør mesteparten av det sosiale nettverket ditt, slik informantene hevder, og har så stor verdimeisig betydning som Gerhardsen (2010) skriver om, med det det innebærer av forventninger om forpliktelser, goder og rettigheter, allianse og lojalitet, skal det noe til for en enkeltperson å

rokke ved denne balansen. Dersom samfunnet rundt deg i tillegg vurderer og tillegger deg egenskaper og kvaliteter ut fra hvilke egenskaper og kvaliteter slekta di er kjent for, er det logisk at du vil skjule skambelagte hjemmeforhold og ikke avsløre ”hemmeligheter” og tabubelagt atferd som vil svekke statusen til både slekta di og deg selv.

Gerhardsens funn (2010) gjelder i hovedsak slektsforhold hos barn og unge i samiske områder. Kan de likevel antas å være relevante i denne sammenhengen? Skjeler vi til Steinlien (1999) er svaret ja. Læstadianismen oppstod i samisk kontekst, bevegelsen har virket som en styrkende faktor i utviklinga av samisk identitet, og det å være læstadianer var lenge forbundet med å være samisk. Fornorsking, tida og samfunnsutviklinga generelt har riktignok medført at det ikke lenger er likhetstegn mellom samisk og læstadiansk identitet. I dag framstår de som to selvstendige kulturer, men fortsatt har de tydelige overlappinger i form av geografiske kjerneområder, tradisjoner og kanskje også indre mekanismer. Det sterke indre samholdet og behovet for å ordne opp internt er eksempler på det. Det er med andre ord skjellig grunn til å anta at verdier og mekanismer knyttet til slekt og ære, slik vi finner i samisk kultur, også er gjeldende hos lyngelæstadianerne, dog uten et tydelig etnisk tilsnitt. Både Gerhardsen og Steinlien har pekt på de positive sider ved dette samholdet; det innebærer både goder og rettigheter, allianse og lojalitet. Skulle det skje tragedier i form av dødsfall, tap av hus, hjem og arbeid eller andre ting, er det selvfølgelig trygt å ha dette tette nettverket som stiller opp. Det er også godt å høre til i et fellesskap hvor alle kjenner alle, og man slipper å forklare kulturelle koder og tradisjoner hele tida, uansett om man er norsk, samisk, læstadianer eller muslim for den del. Men man kan likevel undres over om disse mekanismene ensidig virker til det positive for slekta, eller om de over tid i verste fall fører til at slekta blir selvkonserverende for egne problemer. Når tabu- eller skambelagt atferd, for ikke å snakke om kriminell atferd, ikke blir løfta fram, skyldplassert og tydelig tatt avstand fra, er det lett å tenke seg at kommende generasjoner kan adoptere tanke- og handlingsmønstre som igjen fordrer ny taushet for å ivareta slektas ære. Risikoen er i alle fall etter min mening absolutt til stede og sannsynligvis høyere enn i miljøer hvor hemmeligheter åpent blir løfta fram og rydda opp i.

En av informantene, R1, understreker at nevnte kultur for ivaretagelse av slekt og ære ikke er enestående for lyngelæstadianerne, og viser til at de samme mekanismene finnes i mange mindre bygdesamfunn. Likevel tror informanten at læstadianernes gudstro, og ikke minst tilgivelsespraksisen, til en viss grad spiller inn og kanskje vanskeliggjør åpenhet ytterligere. Å bli utsatt for et seksuelt overgrep er noe av det verste et menneske kan oppleve. Å oppleve at

ens nærmeste ikke tror en, eller at de er mest opptatt av at det ikke må komme ut slik at slekta kommer i vanry, må være forferdelig. Dersom en utsatt i tillegg tenker at Gud har sett alt uten å forhindre overgrepet, og at en som en god kristen forventes å skulle tilgi overgriper, dersom overgriper innrømmer skyld og ber om tilgivelse vel og merke, ser det ut som at påkjenninga blir enda større. En læstadianer vil vel, etter alt å dømme, ha et ønske om å være en *god læstadianer*, ikke minst for å unngå fortapelsen. Hvordan opplever da en utsatt en slik situasjon med forventninga om tilgivelse? R1s uttalelse om utsatte som har tilgitt bare fordi det ble forventet og for å få fred i familien, men som seinere oppsøker hjelpeapparatet fordi de slett ikke har tilgitt og trenger hjelp til bearbeidelse, forteller litt om hvilket press utsatte kan oppleve, men også at en slik tilgivelse ikke nødvendigvis er til hjelp for den utsatte, kanskje tvert i mot. Forsamlingslederne er tydelig i sine kommentarer om at en tilgivelse gitt under press, ikke er en gyldig tilgivelse. Begrepet om ”glemselens hav” handler heller ikke om tilgivelse avtvinget mennesker i mellom, men om at de synder Gud har tilgitt et menneske, ikke kan holdes mot det seinere. Derfor sier forsamplingslederne at det ikke er noe i veien for at en utsatt, tross intern opprydding med tilgivelse, kan ”ta opp saken” igjen seinere ved for eksempel å anmelde overgriper. Likevel viser analysen at både flere av ressurspersonene og intervjuobjektene fra avisreportasjene mener at en slik ordning med tilgivelse hindrer utsatte i å ta opp saken sin videre. Om det er knyttet ene og alene til skammen ved ikke å ha lagt ting bak seg som forventet av omgivelsene, eller om det handler om redselen for å begå en stor synd ved å fiske i glemselens hav, er ikke godt å si, men muligens kan F1 ha rett i at forsamplingsmiljøet kanskje kan bli tydeligere på at tilgivelse ikke skal brukes for å dekke til kriminelle handlinger på en slik måte, og at tilgivelse gitt under press ikke er gyldig.

I og for seg er heller ikke disse trekkene enestående for lyngelæstadianerne. Førsvoll (2003) beskriver da også mekanismer i kristne menigheter som kan minne om de funnene jeg har gjort – mekanismer som bidrar til å forhindre at overgrep kommer fram: sterkt samhold som minner om familierelasjoner mellom medlemmer, hensynet til menighetens omdømme og ikke minst predikanter videre virke til frelse for andre, tanken om at en god kristen tilgir en som ber om tilgivelse, samt frykt for egen skyld, syndighet og fortapelse.

Slik jeg ser det står vi da med to, ikke helt ulike, fenomener: En slektskultur som fordrer en svært sterk intern lojalitet med tilhørende forventning om å løse konflikter eller problemer internt, og en religiøs kultur hvor de indre relasjonene kan minne om slektskapsforhold og hvor forsamlingas fasade og rykte utad, samt tjenesten i Guds rike er viktige argumenter for ikke å varsle om overgrep. Hver for seg forklarer de delvis tausheten om seksuelle overgrep i

luthersk-læstadianske forsamlinger, men fenomenene er på ingen måte enestående for dette miljøet. Hvorfor virker det da til å være stillere hos lyngenlæstadianerne enn i andre miljøer? Kan det være at forekomsten er mindre enn ellers i samfunnet? Eller kan det særegne ved de luthersk-læstadianske forsamlingene være at disse to fenomenene – en taushetskultur basert på slektskap og ære, og en taushetskultur basert på forsamlingstilhørighet og ære – delvis overlapper hverandre og virker forsterkende på hverandre, slik at mekanismene i det enkelte fenomen blir enda sterkere enn om det hadde funnet sted alene?

Hvis det i en forsamlingssammenheng praktiseres en generell tildekking av overgrep, mens lokalsamfunnet rundt praktiserer for eksempel åpenhet og tydelig skyldplassering, vil en utsatt fra forsamlingsmiljøet kunne finne støtte og gjenklang for sin sak i lokalsamfunnet, selv om det innebærer en mulig avstandtaken fra forsamlinga. Dersom lokalsamfunnet rundt praktiserer den samme tildekkinga og taushetskulturen som forsamlinga, vil en utsatt ikke finne støtte for sin sak der heller, uten å risikere brudd med både forsamlinga og lokalsamfunnet. Det vil med andre ord være mye vanskeligere og sannsynligvis forhindre mange fra å stå fram med sine opplevelser.

7.2. Å snakke om seksualitet – på godt og vondt

Å snakke om seksuelle overgrep er som tidligere nevnt, vanskelig for de aller fleste som har blitt utsatt, uansett alder og kjønn, religiøs, kulturell eller etnisk bakgrunn. Forutsetninger for å kunne få den hjelpa en trenger etter en betroelse om slike erfaringer, må være at utsatte klarer å fortelle/forklare hva som er galt, og at den som lytter forstår hva utsatte snakker om. Dette fordrer et minimum av språk – det vil si begreper – om kropp, seksualitet, gode og vonde følelser, og en viss fornemmelse av hva som er greit og ikke greit for eksempel når det kommer til berøring og fysisk kontakt. Ett av funnene i analysen tyder på at fordi det i luthersk-læstadianske forsamlinger tradisjonelt sett ikke har vært snakket om seksualitet, mangler mange språk for å sette ord på erfaringer som angår kropp og seksualitet – spesielt erfaringer av negativ art – inkludert grensesetting.

I følge Torjer Olsen (2004) har seksualiteten tradisjonelt hos lyngenlæstadianerne hatt status som en av kjernesyndene, en av de virkelig farlige fristelsene som kan bidra til å vende mennesket bort fra Gud og frelsen. Dermed har ord som *'fristelse'*, *'begjær'*, *'synd'*, *'fortapelse'*, *'lyster'*, vært de dominerende når seksualitet har vært tema. Fortvilelsen og motstanden hos læstadianerne var derfor stor da den offentlige skolen på femtitallet innførte

forplantningslære; de læstadianske predikantene var oppriktig bekymret for at ungene skulle læres opp til et løssluppet og usømmelig liv, og mente foreldrene skulle ha ansvar for både hva ungene trengte å lære og når.

Det norske samfunnet har endret seg betraktelig siden femtitallet, også når det gjelder bluferdighet og åpenhet i forbindelse med seksualitet. Men fortsatt bruker forsamlingslederne i min undersøkelse ord som '*fristelse*', '*begjær*', '*synd*', '*fortapelse*' og '*lyster*' når de blir spurt om opplæring av barn og unge i det sjette bud, deres holdninger til seksuelle overgrep, forebygging av overgrep og så videre. F2 forteller at det i hans forsamling ofte snakkes og advares om overgrep fra prekestolen, sannsynligvis både oftere og mer direkte enn i Den norske kirkes gudstjenester, og sier de da "*nevner synden ved navn*" (F2). På ungdomshelgene går de gjennom katekismen og budene og tar da opp seksualitet når de kommer til det sjette budet, som i forsamlingas bibeloversettelse lyder "Du skal ikke drive hor". Utover det driver de ikke seksual- eller samlivsundervisning – det tar skolen seg av. Denne måten å kommunisere på i 2012 får meg til å undre over flere punkter. Angående ordbruk: handler seksualitet bare om synd, også når den finner sted innenfor ekteskapets trygge rammer? Hva med den gode seksualiteten, den som gir glede og kraft i hverdagen, som den svenske læstadianeren Maj-Lis Palo så fint har tatt til ordet for (Palo 2000: 49), og som Olsen (2004) refererer til i sin artikkel? Og kommuniserer i det hele tatt ord som *lyster*, *begjær*, *fristelse* og *synd*, med dagens unge? I dagens mediesamfunn, hvor voksne som barn bombarderes med nakenhet, kroppsfiksering, nytelse og ungdommer som har sex på tv i beste sendetid, trenger barn og unge konkret veiledning i hvordan de skal sette grenser for seg selv og respektere andres. Dersom veiledninga de møter hovedsakelig består av skolens tekniske opplæring i forplantning og prevensjon, og forsamlingas formaninger om sex som noe syndig, i alle fall utenfor ekteskapet, kan det medføre at ungdommene ikke får den hjelpa og utrustninga de trenger til å ta ansvar for seg selv og andre. De lærer heller ikke å sette grenser for seg selv og ta valg ut fra disse, framfor å ta valg ut fra hva media eller "alle andre" hevder er sunt og normalt. Dersom ingen snakker med ungdommene om disse tingene, hvordan skal de da vite når de bør varsle om at de blir utsatt for overgrep eller krenkelser? Skolen har riktignok grenser og overgrep som tema inne i sine læreplaner, men ettersom de luthersk-læstadianske forsamlingene har vært kritisk til skolens seksualundervisning, kan ikke ungdommene nødvendigvis vite at akkurat timene om grenser og overgrep bør de ta til seg, med mindre noen forteller dem det.

Hvorfor er det slik? Har mangelen på tradisjon for å snakke om seksualitet medført at lederne og de voksne i bevegelsen ikke har ord for, eller kjenner seg bekvem med, å snakke om temaet med de unge? Eller kan det tenkes at de kvier seg for å snakke om nyansene mellom de overnevnte ytterpunktene, i frykt for at ungdommer skal velge annerledes enn budene og katekismen tilsier, og dermed leve i synd, med den konsekvens at forsamlingslederne eller de voksne selv har syndet ved å bidra til ungdommenes mulige fortapelse? De luthersk-læstadianske forsamlingenes forhold til seksualitet passer slik sett godt inn i Kleivens omtale av kristne forsamlinger som tydelige på å formidle rammene for seksualitet, men tilsvarende utydelige på innholdet (Kleiven 2004). Dermed blir seksualiteten redusert til et spørsmål om ”å ligge sammen” eller ikke.

Med henvisning til Wittgenstein peker Kleiven (2004) på at språk er sterkt medvirkende til utviklinga av vår virkelighetsforståelse. Dette kan forklare noe om de luthersk-læstadianske forsamlingenes forhold og evne til å snakke om seksualitet. Dersom man i utgangspunktet ikke har språk, eller bare et begrenset språk, for å snakke om seksualitet som noe annet enn synd, vil virkelighetsforståelsen innenfor det aktuelle miljøet sannsynligvis innebære holdningen om at seksualitet hovedsakelig *er* synd. I et forsamlingsmiljø hvor fokus på frelse og fortapelse står sterkt, er det da lett å forestille seg at det kan være vanskelig å forandre virkelighetsforståelsen i retning av at seksualiteten ikke er ensbetydende med synd. Torjer Olsen uttalte i avisreportasjene at forsamlingslederne måtte våge å snakke om seksualitet på en annen måte enn før, blant annet for å øke kunnskapen og begrepsapparatet. Å snakke om ting man ikke har snakket så mye om før, kan oppfattes som skummelt, fordi man aldri vet hvordan mottakerne rundt oppfatter budskapet. Det er så lett å bli misforstått. Er det i det hele tatt mulig for voksne, forsamlingsledere og predikanter, konkret å gå inn for dette og dermed risikere å endre forsamlingas virkelighetsforståelse, uten at seksualiteten samtidig ufarliggjøres fullstendig, og at endringene kan oppfattes som oppfordring og ukritisk holdning til sex?

Denne mangelen på ord og frimodighet til å snakke om seksualitet får store konsekvenser for forsamlingenes holdninger til seksuelle overgrep og håndtering av disse, og dermed også for de som opplever å bli utsatt:

- Så å si alt vedrørende seksualitet blir automatisk puttet i sekken ”synd” uavhengig av om det er snakk om likverdig sex mellom to voksne, som jo er absolutt legalt i dagens Norge, eller det er snakk om en straffbar handling begått av en med makt overfor en

med mindre makt som ofte er i en eller annen sårbar situasjon. Uten et tydelig uttalt skille mellom seksualitet og seksuelle overgrep, mangler man selve fundamentet for gyldiggjøring av utsattes erfaringer og dermed også for bearbeidelsesmuligheter. Med en slik tilnærming blir et overgrep synd både for overgriper og utsatt. Dermed blir plasseringen av skyld og ansvar gjerne uklar, og utsatte påføres ytterligere skam og skyldfølelse. En av forsamlingslederne er vel og merke svært opptatt av at overgrep er straffbart og at overgriper må ta sin verdslige straff. Likevel tror jeg dessverre at et slikt forsøk på tydelig skyldplassering mister noe av sin kraft så lenge utsatte fortsatt befinner seg i en virkelighetsforståelse av at alt som kan relateres til seksualitet på en eller annen måte, er synd. Denne holdningen kan muligens også medvirke til at utsatte, tross språk og begrepsapparat for opplevelsene, likevel unngår å varsle om overgrep. Å stå fram med overgrep og dermed blottlegge seg selv som synder, samt framstille eller anklage overgriper for det samme, kan oppfattes som en påkjenning man ikke makter å ta tak i.

- En som opplever overgrep, kan ha en følelse av at det som skjer ikke er riktig og ønsker kanskje å fortelle det til noen, men har aldri blitt snakket med om seksualitet og kropp på en slik måte at vedkommende klarer å si ifra om hva som er problemet. Dersom vedkommende likevel forsøker å si ifra, er det ikke usannsynlig at mottaker ikke forstår hva betroelsen dreier seg om, slik Steinsvik fortalte om i avisreportasjene. En mottaker som ikke forstår hva betroelsen dreier seg om eller rekkevidden av den, kan muligens bli usikker på hvordan vedkommende skal møte den utsatte eller håndtere overgrepet, og kanskje reagere med forsøk på å snakke det bort, bagatellisere eller på en annen måte ikke ta den utsattes erfaringer på alvor.

Disse konsekvensene av mangelen på ord og frimodighet til å snakke om seksualitet og seksuelle overgrep, er med på å ugyldiggjøre utsattes erfaringer og dermed både forverre bearbeidelsesprosessene for de som allerede har stått fram, og forhindre at andre tar mot til seg og forteller om hva de har vært utsatt for.

Hva gjør så en utsatt som ikke har ord for det vedkommende har opplevd, eller som ikke møter forståelse og rom for sine erfaringer? R3 tror en del utsatte tilegner seg former for mestring som hjelper dem til å leve med erfaringene sine innenfor miljøet, de kan til og med leve gode liv på den måten, men at mange før eller seinere kommer til et punkt hvor mestringen ikke lenger strekker til, og at de blir syke på en eller annen måte. I følge Gamst og Webers studie fra 2006 om incestutsatte og selvskading, forsøker noen å finne alternative

måter å kommunisere sin smerte på. Deres funn viser at incestutsatte som ikke har språk og begreper for å fortelle om sine erfaringer, eller møter forståelse og rom for sin virkelighet, kan lete etter andre, også ikke-verbale, måter å kommunisere ut sin smerte på. Gamst og Weber har fokus spesifikt på selvskading, men det er ikke usannsynlig at det også finnes andre ikke-verbale kommunikasjonsformer som egentlig er forsøk på å håndtere eller fortelle om verdenen om overgrepserfaringer. Psykiske lidelser, rus og promiskuitet er nærliggende å tenke på i denne sammenhengen, uten at det har direkte relevans for problemstillinga i denne oppgaven.

7.3. Forebygging og beredskap

Forsamlingslederne i de luthersk-læstadianske miljøene har villig stilt opp i denne studien blant annet fordi de ikke ønsker at forsamlingsmiljøene på noen måte skal medvirke til eller assosieres med en kultur som aksepterer og skjuler overgrep. De ønsker åpenhet, de ønsker forebygging og de ønsker at saker som måtte forekomme, skal håndteres på en kristelig og korrekt måte.

Det kan virke som forsamlingsmiljøene har en gryende bevissthet på at temaet seksuelle overgrep må tas opp både i offentlighet, i de enkelte lokalforsamlingene og på ungdomshelgene. Likedan har de startet en prosess angående beredskap, for bedre å kunne håndtere saker som måtte komme opp. Kanskje har R3 rett i sin påstand om at tausheten i miljøene er et spørsmål om modning i forhold til å snakke om ting de tradisjonelt ikke har snakket om, og at det bare er snakk om tid før også de luthersk-læstadianske miljøene blir åpnere. Hvis man tenker på andre kristne miljøer eller organisasjoner, lik de Kleiven (2010) har studert i sitt arbeid, er det ikke usannsynlig at det også i de miljøene har funnet sted en modning som gjør at de i dag har gode retningslinjer for forebygging av og hvordan håndtere tilfeller av seksuelle overgrep. I takt med samfunnets stadig økende informasjonsstrøm, også hva angår seksualitet, er det utenkelig at de luthersk-læstadianske miljøene skal forbli like tause de neste tiårene. Både Steinsvik i avisreportasjene og Olsen i sin artikkel (2004) påpeker da også at dagens ungdommer viser at det er en endring på gang både når det kommer til samtale om og praktisering av seksualitet. Kanskje bør forsamlingslederne våge å ta ungdommene aktivt med i arbeidet med forebygging av overgrep?

Forsamlingsledernes bevissthet om at overgriper ikke kan inneha tillitsposisjoner i miljøet, eller slippe strafferettslig forfølgelse ved å be om tilgivelse internt, kommer ganske tydelig

fram, men når det gjelder ivaretagelse av utsatte, tyder analysen på at miljøene har en vei å gå. Det både ressurspersoner og informanter fra avisreportasjene forteller om utsatte som ikke blir trodd, som blir gjort til syndebukker og som blir utstøtt av familien eller selv må bryte for å komme videre, virker ikke særlig oppløftende med tanke på å bekjempe taushet om overgrep. Tvert i mot kan den oppmerksomheten den utsatte får, framstå som avskrekkende for andre utsatte som vurderer å fortelle om sine erfaringer. R1 lanserer riktignok muligheten for at der finnes overgrepssaker også i de luthersk-læstadianske miljøene som blir håndtert ”korrekt” i betydningen at utsatte umiddelbart blir trodd av sine nærmeste og får den støtte og hjelp de trenger for å bringe saken sin inn for rettsvesenet og få oppreisning. Dessverre hører man sjelden om slike saker, men en større åpenhet også rundt disse utsatte, kunne kanskje bidratt til at flere utsatte fikk mot til å stå fram med sin sak.

Når vi ser på mekanismene for taushet som ser ut til å ligge i forsamlingskulturen slik det er nevnt i kapittel 7.1., tenker jeg at forsamlingslederne og predikantene har et stort ansvar for å forhindre overgrep, samtidig som de skal opprettholde tilliten som sjelesørgere i miljøet. Så holder da begge forsamlingslederne fram taushetsplikten som vanskelig – nettopp fordi de er avhengige av taushetsplikten for at mennesker som oppsøker dem, også skal ha tillit til dem, men gjennom prosessen med beredskap, er de blitt bevisste på at de i noen sammenhenger har meldeplikt. F2 tenker at folk i forsamlinga må informeres om akkurat dette, at taushetsplikta er streng, men med meldeplikt i noen spesielle tilfeller. Bare slik kan de som kommer til sjelesorg vite hva de har å forholde seg til. Samtidig innebærer det en klar risiko for at mennesker unnlater å oppsøke sjelesørgeren, og at en overgriper ”mister” sin mulighet til å erkjenne synden sin overfor Gud. Dermed kan sjelesørgeren oppleve det som at han er med på å forhindre noen fra å berge sin sjel. Ingen av forsamlingslederne har opplevd dette dilemmaet, men ga tydelig uttrykk for at fra ståstedet til en sjelesørger er det en svært vanskelig balansegang mellom hensynet til meldeplikten og hensynet til syndere som ikke får tilkjent syndsforlatelse som konsekvens av nedsatt tillit til sjelesørger.

7.4. Utblikk i lys av taushetskultur, mangel på språk, samt forebygging og beredskap

I avsnittene foran i dette kapitlet har jeg forsøkt å se på funnene i denne studien i lys av relevant teori, for å komme litt nærmere ett eller flere svar på problemstillinga for oppgaven. Modning, tilegnelse av kunnskap og språk, og aktiv endring av virkelighetsforståelse, er kanskje noen av faktorene som skal til for å bringe miljøene litt nærmere en åpenhetskultur.

Kulturelt betinga taushet og bevissthet rundt mekanismer som gyldiggjør eller ugyldiggjør de utsattes opplevelser, ser ut til å være noen andre faktorer.

Med tanke på det begrepsapparatet jeg møtte hos forsamlingslederne, samt øvrige informanternes kommentarer om mangel på språk, ser jeg det som absolutt nødvendig at de luthersk-læstadianske forsamlingsmiljøene setter seg inn i og begynner å snakke om nyansene i seksualitet, samt bruke ord og uttrykk som beskriver seksualitetens mange sider istedenfor negative ord som forbindes med synd og fortapelse. Likedan må de våge å snakke om valg i forbindelse med seksualitet, selv om det innebærer at noen personer vil velge annerledes enn dem selv, og i deres øyne da risikere frelsen. Men det forutsetter at man er villig til å ta risikoen for endring. Kanskje er det i denne risikoen at skepsisen mot å snakke om seksualitet har sitt opphav? For begynner du å sette ord på ting rundt deg, åpner du samtidig for å forstå omgivelsene på en annen måte. Det kan til og med innebære en risiko for at noen stiller spørsmål ved om holdninga til seksualitet er avgjørende for frelsen? Men uten språk og mot til å snakke om seksuelle overgrep, stiller forsamlingsmiljøene enn så lenge, svakt i møte med forebygging og utfordringer knyttet til overgrep. Språk og begreper kan man lære seg ved å tilegne seg kunnskap og aktivt bruke språket. Det ville være et steg på veien mot et luthersk-læstadiansk miljø med færre overgrep og større åpenhet om de overgrepene som faktisk finner sted. Jeg er ikke sikker på om forsamlingslederne og predikantene er klare for en slik endring ennå. Derfor er det oppløftende å lese det Torjer Olsen skriver avslutningsvis i sin artikkel om læstadianisme og seksualitet (2004). Fortsatt dominerer den tradisjonelle praksisen og tenkemåten i disse miljøene, men gjennom et mer pragmatisk syn på seksualitet, har unge læstadianere satt i gang en prosess som på sikt vil åpne for en annerledes måte å snakke og tenke om seksualitet på.

Det virker også som at luthersk-læstadianske miljøer bærer preg av elementer fra to taushetskulturer: både en taushetskultur som handler om lojalitet overfor og ivaretagelse av familien og slektas ære, og en taushetskultur som handler om lojalitet overfor og ivaretagelse av "forsamlingsfamilien" og forsamlingas omdømme og ære utad. Disse to kulturene har flere likhetstrekk, er hver for seg sterke med sine forventninger om lojalitet og intern opprydding, men ser ut til å bli enda sterkere når de finner sted sammen. Prosten i Nord-Troms uttalte i avisreportasjene at lyngelæstadianerne har en vei å gå i sitt syn på tilgivelse og hvordan de snakker om seksualitet, for å kunne få bukt med overgrep i sine sammenhenger. Det kan jeg uten problemer slutte meg til, men jeg er overbevist om at det ikke er nok. Med samme type taushetskultur både i forsamlinga og i slektene rundt, tror jeg det er mer som må til enn

endring i tilgivelsessyn og -praksis for å komme tausheten rundt overgrep til livs. Den kulturelle tausheten knyttet til forsamlinga kan man jobbe med, blant annet ved at forsamlingslederne og predikantene tydelig tilkjenner at seksuelle overgrep ikke aksepteres, og at de informerer om hvordan slike hendelser skal møtes. Den kulturelle tausheten knyttet til slektsforhold er det derimot noe vanskeligere å sette konkrete tiltak inn mot, men med iherdig samarbeid i lokalmiljøet, hvor både hjelpeapparat, skole og forsamling drar sammen, kan man kanskje sakte, men sikkert også nå gjennom i slektskulturen. Den norske kirke bør her følge opp tilbudet til forsamlingslederne, som prosten i Nord-Troms ga i sin kommentar i avisreportasjen, og tydelig stille seg tilgjengelig som samarbeidspartner for forsamlingsmiljøene. I ulike trosopplæringstiltak og spesielt konfirmasjonsundervisninga, har Den norske kirke dessuten både et ansvar og en mulighet for å bidra med tydelig og verdibasert opplæring i seksualitet, etikk og grensesetting.

Begrepene gyldiggjøring og ugyldiggjøring er benyttet flere steder i denne oppgaven, både i teorien og i analysen av datamaterialet. Jeg har forøkt å peke på hvordan mekanismene i taushetskulturene, mangelen på språk og miljøenes manglende ivaretagelse av utsatte på hver sine måter bidrar til at det er så taust rundt overgrep i de luthersk-læstadianske miljøene. Et fellestrekk ved disse ulike forklaringene er at de på hver sine måter bidrar til å ugyldiggjøre de utsattes opplevelser. I forsamlingenes arbeid framover med å forebygge overgrep i seg selv, og tausheten rundt overgrep, står det derfor klart for meg at forsamlingsmiljøenes fokus på utsatte og betydningen av å gyldiggjøre disse utsattes erfaringer, er svært viktig. Å tro på de utsatte, bruke ord og begreper som beskriver de utsattes virkelighet, samt gi dem den støtten og hjelpa de trenger for å komme seg videre, fjerner ikke problemet med overgrep, men det øker åpenheten og bidrar til å minske skamfølelsen og de menneskelige omkostningene rundt seksuelle overgrep betraktelig.

8. Konklusjon

Denne studien har gjennom analyse av kvalitative intervjuer og avisreportasjer, og drøfting av funnene, forsøkt å belyse hvorfor det snakkes så lite om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer og hvilken beredskap som finnes for å forebygge og møte påstander om seksuelle overgrep.

Det ser ut til å være flere mekanismer og faktorer som medvirker til at det er så taust hva angår overgrep i de luthersk-læstadianske miljøene. I de kulturelle kodene ligger høye forventninger om lojalitet og vilje til å ordne opp internt for å hindre tap av ære eller omdømme utad, det være seg både i familien og slekta, og i forsamlinga. Tradisjonelt har lyngelæstadianerne snakket lite om sex, og seksualiteten har hovedsakelig vært forbundet med synd. I mangel av språk og begrepsapparat for dette har det derfor vært, og er fortsatt, vanskelig å snakke om seksualitet både generelt og på en måte som tydelig skiller mellom seksualitet og seksuelle overgrep. Verken de kulturelle faktorene eller mangelen på språk og begrepsapparat er enestående for de luthersk-læstadianske miljøene, og de kan hver for seg bidra til taushet i et miljø. Det som framstår som spesielt for de luthersk-læstadianske miljøene er at disse faktorene virker sammen, og bidrar om mulig til å forsterke hverandre og tausheten ytterligere, slik at de luthersk-læstadianske miljøene virker enda tausere enn andre tause miljøer.

Gjennom studien har vi og sett at forsamlingsmiljøene i møte med utsatte og overgripere, hittil har gitt overgriperne mest støtte og fokus, mens utsatte har møtt på mistro, motarbeidelse og utstøting av miljøet. De utsatte som har våget å stå fram, har i stor grad måttet kjempe kampen alene. I arbeidet med å gyldiggjøre utsattes erfaringer, slik at det er den utsatte som blir ivaretatt etter et overgrep og ikke overgriperen, har forsamlingsmiljøene fortsatt en lang vei å gå. Til slutt har studien også vist at det er en bevisstgjøring og et konkret arbeid på gang, både rundt behovet for forebygging, og rundt behovet for tydelige retningslinjer for hvordan man skal håndtere saker som kommer opp.

Litteraturliste

Andersen, T. (2001). *Tause menn. Seksuelle overgrep mot gutter i kristne miljøer*. Oslo: Verbum.

Bibelen (2011). Oslo: Det norske bibelselskap.

Borchgrevink, T. S. og Christie, H. J. (red) (1991). *Incest: psykologisk forståelse og behandling*. Oslo: Nasjonalbiblioteket. URL:

http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2007092400012#&struct=DIV294 (lest: mai 2012)

Brennpunkt – Kautokeino-oppgjøret, del 1 (28. nov 2006). NRK, Nett-TV. (TV-program).

URL: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/208340/> (sett: mai 2012).

Brennpunkt – Kautokeino-oppgjøret, del 2 (5. des 2006). NRK, Nett-TV. (TV-program).

URL: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/210264/> (sett: mai 2012).

Duesund, J. og Hamran, T. (9. mai 2006) Nye siktelsler i Kautokeino. NRK. URL:

http://nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.455467 (lest mai 2012).

Førde, K. Engh (18.07.2007) *Hva er galt med å være offer?* URL:

<http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=46978> (lest 24.04.2012).

Førsvoll, R. (2003). *Fra synd, fra sorg, fra fare. Seksuelle overgrep i kirke og samfunn*. Oslo: Verbum.

Gamst, A. K. og Weber, A. (2006). *Å finne et språk*. Alta: Høgskolen i Finnmark (Bacheloroppgave i sosialt arbeid).

Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I: A. Silviken og V. Stordahl (red). *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. Karasjok: Callid Lágádus forlag, side 123-149.

Johannessen, A, Tufte, P. A. og Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Kleiven, T. (2010). *Intimitetsgrenser og tillitsmakt*. Oslo: Diakonova.

Kleiven, T. (2004). *Når den utsatte blir usynlig – om seksuelle overgrep i kristne miljøer*. Oslo: Luther forlag.

Kristiansen, R. (2008). *Læstadianske fraksjoner*. URL: <http://www.kvenskinstitt.no/beta/histori/lestadianismen/fraksjoner?page=0,0>. (lest 28.11.11)

Lundgren, E. (1994). *La de små barn komme til meg: barns erfaringer med seksuelle og rituelle overgrep*. Oslo: Nasjonalbiblioteket. URL: http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2008020701023. (lest mai 2012).

Olsen, T. A. (2008). *Kall, skaperordning og makt: en analyse av kjønn i lyngenlæstadianismen*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. URL: <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/2776/thesis.pdf?sequence=1>. (lest april 2012).

Olsen, T. A. (2004). Læstadianisme og seksualitet – en pietistisk diskurs i endring. I: J. Børtnes, S.-E. Kraft og L. Mikaelsson (red). *Kampen om kroppen. Kulturanalytisk blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget AS, s.125-136.

Palo, M. (2000). *Sommarsvalor och vintermesar – en bok om att leva i den læstadianske väckelserörelsen i dag*. Haparanda: Förlaget Biblioteca Laestadiana.

Rein, M. (6. juni 2011). Biskopen med råd til de læstadianske lederne: - Må rydde opp. *Nordlys*, s 10.

SMISO - Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep i Tromsø. (2007). *Hva er incest/seksuelle overgrep?* URL: <http://www.smiso.no/index.php/article/articleview/28/1/3> (lest 18.04.2012).

Solvang, O. og Østring, J. L. (4. juni 2011). Fortielsens forbannelse. *Nordlys*, s. 44-51.

Solvang, O. og Østring, J. L. (10. juni 2011). Mye vold i konservative læstadianerfamilier. *Nordlys*, s. 10.

Steinlien, Ø. (1999). *Kulturell endring og etnisk kontinuitet. Læstadianisme som politisk samlingsverdi i en samisk kystbygd*. Tromsø: Skriftserie nr 7 ved Sámi dutkamiid guovddás/Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø

Østring, J. L. (16. juni 2011). Maria Steinsvik er læstadianer og overgrepsoffer. Hun etterlyser mer åpenhet om seksuelt misbruk i sin egen bevegelse. *Nordlys*, s. 12-13.

Aadnanes, P. (1986). *Læstadianismen i Nord-Noreg*. Oslo: Pensumtjenesten AS

Vedlegg:

Vedlegg 1: Informasjonsbrev til forsamlingsledere

Tromsø, 10.02.12

Til (forsamlingsleder)

Jeg er masterstudent ved Diakonhjemmet høyskole i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. På bakgrunn av reportasjeserie i avisa Nordlys våren 2011, samt oppslag om overgrep i læstadianske forsamlinger i Finland, også våren 2011, ønsker jeg å belyse noen problemstillinger i forhold til påståtte seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske forsamlinger. Hvorfor det er så stille rundt dette emnet, samt hvilken beredskap som finnes i forsamlingene for å møte en slik problematikk.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju noen av lederne for luthersk-læstadianske forsamlinger, deriblant deg, om forebygging, beredskap og håndteringsstrategier. I etterkant ønsker jeg også å intervju fagpersonell fra blant annet Støttesenter mot incest i Tromsø og Kirkens ressurscenter mot vold og seksuelle overgrep, for å høre deres oppfatninger av forholdene.

Jeg vil ta opp samtalen på diktafon samt ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil vare omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

I studien vil opplysningene du gir, aldri knyttes til navnet ditt, men da forholdene er små og det ikke er snakk om så mange ledere, vil ytringer muligens være gjenkjennbar for de som kjenner forsamlingene. Dersom du ønsker det, vil du få se utskriften fra intervjuet og kunne godkjenne det som står der. Opplysninger om deg og opptak makuleres og slettes når studien er avsluttet, innen utgangen av 2012.

Det er frivillig å være med, og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne det nærmere. Dersom du skulle trekke deg, vil alle innsamlede data om deg bli makulert.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og gir den til meg når vi møtes. Jeg tar kontakt med deg per telefon om 10 dager fra dette brevets dato, for å høre om du vil være med i studien og eventuelt avtale tid og sted for intervju.

Hvis det er noe du lurer på, kan du ringe meg på tlf 97 51 89 80, eller sende en epost til elnorb@online.no. Du kan også kontakte min veileder Anne Austad ved Diakonhjemmet høyskole på tlf 22 45 19 10.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Ellen Norbakken
Balsfjordvinden 20
9006 Tromsø
tlf: 97 51 89 80
epost: elnorb@online.no

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien av seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske forsamlinger og ønsker å stille til intervju.

Dato/sted: Signatur:

Tlfnummer:

Vedlegg 2: Informasjonsbrev til ressurspersoner

Tromsø, 28.02.12

Til ressurspersoner

Jeg er masterstudent ved Diakonhjemmet høgskole i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. På bakgrunn av reportasjeserie i avisa Nordlys våren 2011, samt oppslag om overgrep i læstadianske forsamlinger i Finland, også våren 2011, ønsker jeg å belyse noen problemstillinger i forhold til påståtte seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske forsamlinger. Hvorfor det er så stille rundt dette emnet, samt hvilken beredskap som finnes i forsamlingene for å møte en slik problematikk.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju noen av lederne for luthersk-læstadianske forsamlinger. Jeg ønsker også å intervju fagpersonell fra ulike institusjoner, deriblant deg, som gjennom sin profesjon kan tenkes å ha møtt utsatte fra de aktuelle forsamlingene, for å høre deres oppfatninger av forholdene. Jeg er ikke ute etter enkelthistorier eller case, men din oppfatning – som fagarbeider – av hvorfor det er så stille om temaet, hvordan problematikken håndteres i disse læstadianske miljøene, og hvilke konsekvenser det har for eventuelle utsatte.

Jeg vil ta opp samtalen på diktafon samt ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil vare omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

I studien vil opplysningene du gir, aldri knyttes til navnet ditt, men da forholdene er små og det ikke er snakk om så mange ledere og ressurspersoner, vil ytringer muligens være gjenkjennbar for de som kjenner forsamlingene og støtteapparatet. Dersom du ønsker det, vil du få se utskriften fra intervjuet og kunne godkjenne det som står der. Opplysninger om deg og opptak makuleres og slettes når studien er avsluttet, innen utgangen av 2012.

Det er frivillig å være med, og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne det nærmere. Dersom du skulle trekke deg, vil alle innsamlede data om deg bli makulert.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og gir den til meg når vi møtes. Jeg tar kontakt med deg per telefon om noen få dager fra dette brevets dato, for å høre om du vil være med i studien og eventuelt avtale tid og sted for intervju.

Hvis det er noe du lurer på, kan du ringe meg på tlf 97 51 89 80, eller sende en epost til elnorb@online.no. Du kan også kontakte min veileder Anne Austad ved Diakonhjemmet høgskole på tlf 22 45 19 10.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Ellen Norbakken
Balsfjordvinden 20
9006 Tromsø
tlf: 97 51 89 80
epost: elnorb@online.no

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien av seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske forsamlinger og ønsker å stille til intervju.

Dato/sted: Signatur:

Tlfnummer:

Vedlegg 3: Intervjuguide, forsamlingsledere

Hovedproblemstilling:

Hvorfor er det så lite snakk om seksuelle overgrep i læstadianske miljøer, og hvilken beredskap finnes hos lederne i disse forsamlingene?

Hvordan er forsamlinga organisert?

- Ledes av en leder eller eldsteråd?
- Hvordan utpekes/velges i så tilfelle disse lederne/eldsterådet?
- Felles samlingspunkter for alle aldersgrupper eller inndelt i forhold til alder?
- Hvordan læres ungene/ungdommene opp for å leve som gode kristne?
- Kjønnssrollemønster – forskjell på gutter og jenter i et forsamlingsperspektiv?
- Blir medlemmer værende i forsamlinga når de selv blir voksne? Hva med nyrekruttering, skjer dette?
- Hvor mange medlemmer antas å ”høre til” denne forsamlinga?

Hva gjøres for å forebygge overgrep?

- Samarbeidspartnere i opplysningsarbeid? Helsesøster, Dnk, andre?
- Opplæring av nye ledere (ungdomsledere) spesielt med tanke på overgrepssproblematikk?
- Forberedes ledere (spesielt unge) på at de kan møte fristelser av seksuell art?
- Har dere noen form for seksual- eller samlivsundervisning i ungdomsgruppene i forsamlinga?
- I forbindelse med ukulturen i Kautokeino, hørte vi om mødre som ”velsigna” overgrepene for slik hadde det alltid vært. Tror du overgrep kan gå i arv? Hvis ja, hvordan kan det unngås?

Hva forstår man som seksuelt overgrep?

- Hva regnes som overgrep?
- Hvem har ansvaret; hun som ”lokket” og var tidlig utvikla eller han som faktisk forgrep seg?
- Maktperspektiv?
- Hvordan forstås seksuelle overgrep i forhold til læstadiansk teologi?

Har du som leder møtt påstander om seksuelle overgrep utført av medlemmer i din forsamling? (ikke 3.personsopplysninger!!!)

- Hvordan ble utsatt møtt?
- Hva med overgriper?
- Hvilke holdninger kunne oppfattes i forsamlingsmiljøet generelt?
- Hva skjedde i saken og hvor er utsatt og overgriper i dag? (medlemmer/ikke-medlemmer)
- Har forsamlinga på bakgrunn av dette utarbeidet noen retningslinjer for beredskap i slike sammenhenger eller lignende?
- Hvis ikke, hvorfor ikke?

Tilgivelse er et viktig aspekt ved den kristne troen. Hva tenker du om tilgivelse i forbindelse med overgrep?

- Noe som bringes på bane med en gang?
- Viktigere å tilgi enn å få fram hva som har skjedd?
- Er det mulig å tilgi før en sak/et overgrep er bearbeidet grundig?
- Plassering av skyld/ansvar?
- Motsetning mellom tilgivelse og anmeldelse av kriminell straffbar handling?

Vedlegg 4: Intervjuguide, ressurspersoner

Hovedproblemstilling:

Hvorfor er det så lite snakk om seksuelle overgrep i læstadianske miljøer, og hvilken beredskap finnes hos lederne i disse forsamlingene?

Hvorfor er det så lite snakk om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer?

- En kultur som aksepterer overgrep?
- Har du inntrykk av om seksuelle overgrep er et utbredt problem i luthersk-læstadianske forsamlingsmiljøer? Hvis ja; hvorfor?
- Er det noen forskjell på reaksjoner/traumer til utsatte fra læstadianske forsamlinger sammenlignet med utsatte fra andre miljøer? Beskriv.
- Det kan virke som seksuelle overgrep ”går i arv” i familier med sterk tilknytning til læstadianske forsamlinger – hva tror du om dette?

Har overgrep innenfor luthersk-læstadianske forsamlinger noen særtrekk sammenlignet med overgrep i andre miljøer?

- Lettere eller vanskeligere å bearbeide?
- Har Gud noen rolle i disse prosessene?

Hvordan møter læstadianske forsamlingsledere påstander om overgrep (ikke 3.personsopplysninger!)?

- Hva med de utsatte? Støtte/avvisning
- Hvilken rolle får overgriper?
- Hvordan stiller forsamlingen seg?
- Hva tenker du om forsamlingenes holdning til tilgivelse?

Har du noen formening om hvordan overgrep i disse forsamlingene kan forebygges?

- Samarbeidspartnere?
- Holdningskampanjer/opplysningsarbeid?

Vedlegg 5: Informasjonsnotat om beredskap for De liberale

Holdninger og handlinger ved seksuelle krenkelser og overgrep

Etter gjentatte mediaoppslag i den senere tid om seksuelle overgrep også i kristne miljøer, fikk et utvalg i Den luthersk-læstadianske menighet (DLLM) i oppdrag å vurdere og foreslå for menigheten v/predikantrådet hvilke holdninger og handlingsmønstre som burde benyttes hos oss i tilsvarende saker. Finnes det allerede dokumenter og hjelpeapparat som også vi kan bruke i de tilfeller der krenkelser og overgrep måtte forekomme i våre forsamlingskretser?

Utvalgets arbeid resulterte i et notat som ble behandlet under predikantmøtet på Skibotn 12. november 2011. Predikantmøtet gav sin tilslutning til forslaget om å legge Den norske kirkes retningslinjer og behandlingsmåter til grunn for de tilfeller der seksuelle krenkelser og overgrep skulle forekomme innen våre kretser.

Utvalgets medlemmer har i sitt arbeid gått gjennom og vurdert den dokumentasjon og det støtteapparat som finnes i tilknytning til Den norske kirke (DNK), samtidig som det også har sett på Retningslinjer for håndtering av seksuelle krenkelser, utgitt i 2009 som en felles plan for organisasjonene Indremisjonsforbundet, Norsk luthersk misjonssamband, Normisjon og Det Norske Misjonsselskap (47 s.). De sistnevnte retningslinjer kan en finne på nettsider, se f.eks. hos Indremisjonsforbundet:

<http://www2.imf.no/nyimf/db/repository/Retningslinjer09.pdf>

Utvalget har sett på følgende aktuelle dokumenter i DNK:

1. Når overgrep skjer..... Holdning, ansvar, handling (u.å. 2008, 4 s.)
2. Kirkens frivillige arbeid – Forebygging og håndtering av seksuelle krenkelser (2009, 31 s.)
3. Veiledningshefte for kirkelige arbeidsgivere ved mistanke eller anklage mot arbeidstaker om seksuelle overgrep (u.å. Ca 2003, 70 s.)

DNK har en egen internettside med inngang til **overgrepssaker**:

<http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=8066> . Her finnes inngang til informasjon om kirkens arbeid vedrørende følgende: **Grenseoverskridende seksuell adferd, Samarbeidsråd for overgrepssaker, Kirkens Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep, Ressursmaterieell, Nye ressurser mot overgrep og Lokale kontaktpersoner.**

Utvalget i DLLM kom til at de dokumenter og det apparat som allerede finnes i DNK vil være dekkende og anvendelige også for de saker som måtte forekomme i våre forsamlingskretser.

Utvalget sier bl.a.: «Organisasjonenes retningslinjer er meget detaljerte og omstendelige. Av den grunn, og fordi de også innebærer en gjensidig varslingsplikt seg imellom når krenkelsessaker forekommer, finner vi disse å være lite praktiske å knytte seg til. Men vi **vil tilrå at i alle fall de personer som kommer i kontakt med saker som angår grenseoverskridende seksuell adferd, setter seg inn i også disse retningslinjer.**

Vi ser det å være formålstjenlig at **vi slutter oss til de retningslinjer og handlingsmåter som er gjeldende i DNK.** Dette betyr at vi også må være åpne for å **benytte de lokale kontaktpersoner** som fungerer i hvert bispedømme. Det finnes en egen kontaktperson for samiskspråklige. Også denne vil være til nytte for å be om råd og veiledning.»

DNKs dokument om frivillige medarbeidere sier følgende om hvem i menigheten som skal informeres når det er mistanke om krenkelse eller overgrep: «**Den i menigheten som har ansvaret for det frivillige arbeidet**, er den som skal motta informasjon om at en av de frivillige medarbeiderne anklages for seksuelle overgrep eller en annen seksuell krenkelse. Det er

denne ansvarlige som i det videre **har hovedansvaret for at de riktige ressurspersoner kobles inn og at den riktige prosedyre følges.»**

Hva er seksuelle krenkelser og overgrep?

Med **seksuell krenkelse** menes at den som har størst makt i en relasjon (= et forhold) mellom personer i et asymmetrisk (= ikke-likevektig) maktforhold, seksualiserer relasjonen på en slik måte at den andres intimitetsgrenser blir krenket. Denne definisjonen av seksuelle krenkelser inkluderer både seksuelle overgrep og grenseoverskridende seksuell adferd. Et **seksuelt overgrep** er misbruk av makt i form av fysisk eller psykisk krenkelse av et annet menneskes seksuelle integritet (= ukrenkelige personlighet); ofte utført i en relasjon (= et forhold) av tillit, trusler eller tvang. Relasjonen kan også være preget av en forestilling om at det som utspiller seg mellom de to, skjer i kjærlighet og med god hensikt. Denne atferden kan være straffbar etter straffeloven. Med **grenseoverskridende seksuell atferd** menes handlinger som ikke viser respekt for andre menneskers grenser. Slik atferd kan falle innenfor likestillingslovens og arbeidsmiljølovens bestemmelser om trakassering eller annen utilbørlig opptreden. Både seksuelle overgrep og grenseoverskridende seksuell atferd vil uansett være etisk uakseptabelt. Slike handlinger bryter både med akseptabel mellommenneskelig adferd og med kristen etikk og moral. Et overgrep forutsetter en relasjon. Det er imidlertid ikke nok. Overgrep og krenkelser handler også om **makt**. En krenkelse skjer når et menneske trækker over et annet menneskes grenser. (Sitat fra DNKs dokument 2 nevnt ovenfor, her med tilføyde forklaringsord.)

Hvordan opptre når krenkelser og overgrep kommer for dagen?

Ettersøking, oppklaring og avstraffelse av lovbrudd tilkommer det de borgerlige myndigheter, det vil si politiet, å ta seg av. «- det er **nulltoleranse for overgrep** i Den norske kirke.»

Predikantmøtet på Skibotn høsten 2011 ønsket at de ovenfor nevnte dokumenter fra DNK blir distribuert til **predikanter og forsamlingsholdere** samt til **andre i våre forsamlingskretser** som kunne ha behov for å sette seg inn i sakstemaet. (Interesserte kan på forespørsel få tilsendt disse dokumenter som vedlegg til e-post.)

Utvalgets notat ble oversendt til bispedømmekontoret i håp om et samarbeid i saker som gjelder seksuelle krenkelser og overgrep. Med et slikt samarbeid håpes det å bidra til

1. at det brukes ryddige, saklige og lettfattelige begreper både i menigheter og i støtteapparatet,
2. at nødvendig åpenhet i samtaler om seksuelle krenkelser og overgrep kan virke forebyggende, og
3. at saker som måtte forekomme, blir behandlet på en korrekt og kristelig god måte.

Hvem skal varsle og hvem skal varsles?

Den som har mottatt den første betroelsen, skal varsle. Foreldre informeres når det gjelder barn. Ellers skal den varsles som er ansvarlig for arbeidet.

Den ansvarlige for de frivillige får melding om at en frivillig medarbeider har erkjent å ha gjort noe galt. Hva skal vedkommende gjøre? Her er gjengitt noen råd fra retningslinjene:

- A. Lytt til det som formidles, og B. Lag et notat fra samtalen
- 1) Sørg for at den frivillige medarbeideren ikke lenger fortsetter i sin tillitsposisjon
- 2) Opprett kontakt med politiet
- 3) Kontakt bispedømmets kontaktperson, eventuelt Kirkens Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep for rådgiving
- 4) Formidl kontakt med profesjonelle hjelpere
- 5) Oppnev en støtteperson i menigheten for hver av de involverte
- 6) Avklar hvordan informasjon til omgivelser og offentlighet skal gis.

Vår bønn er at de som eventuelt kommer i en situasjon der det må handles på en eller annen måte, må sette seg inn i de gjeldende retningslinjer, og at de får visdom og kraft fra Herren vår Gud til å ta de riktige beslutninger.

Ragnar T. Samuelsen